

Russlandbilder

En analyse av Fridtjof Nansens og Olaf Brochs idéer om Russland

1902-1929

Masteroppgave i historie

Våren 2016

Universitetet i Tromsø– Norges arktiske universitet

Institutt for historie og religionsvitenskap

Innhold

1.1 Problemstilling	4
1.2 Innledning.....	4
1.3 Norske russlandsbilder, en historiografi.....	5
1.4 Russlandsbilder i Europa, en historiografi	10
1.4.1 Det «østlige andre».....	10
1.4.2 Den russiske barbaren	11
1.4.3 Antirasjonalisme, progressiv positivisme og Russland.....	12
1.5 Nasjonalitet, etnisitet og sfærer	14
1.6 Utvalg og avgrensing	17
1.7 Teori og metode	19
1.7.1 Bilder kontra virkelighet	19
1.8 Kildene og kildekapene	20
1.8.1 Olaf Broch	21
1.8.1.1 Broch i oppgaven	23
1.8.1.2 Utfordringer med kildene	24
1.8.2 Fridtjof Nansen.....	25
1.8.2.1 <i>Gjennem Sibirien</i> og urfolkene	26
1.8.2.2 <i>Russland og freden</i> , Nansen som politisk agitator	27
1.8.1.3 <i>Gjennem Kaukasus til Volga</i> , tilbake til reiseskildringen	29
2.0 Olaf Broch.....	30
2.1.0 Olaf Brochs reisebrev i Aftenposten	30
2.1.1 Uhygge og rykter.....	31
2.1.2 Enevelde, kanskje ikke så ille likevel?.....	32
2.1.3 Moskva, modernitet og fremtidsoptimisme	32
2.1.4 Den idylliske landsbygda og de gjestfrie russerne	33
2.1.5 Fakta og myter.....	34
2.1.6 Sammendrag.....	37
2.2.1 Tegn til utvikling	38
2.2.2 Februarrevolusjonen og optimisme	40
2.2.3 Nasjonalisme, borgerrettigheter og optimisme	40
2.2.4 Det politiske Russland, kontinuitet og Vesten	42
2.2.5 Bolsjevikene og freden.....	43
2.2.6 Sammendrag.....	44
2.3.0 Olaf Brochs <i>Proletariatets diktatur</i> fra 1923	46

2.3.1 En polemikk	46
2.3.2 Bolsjevismen, en tragedie	47
2.3.3 Et kommunistisk styre, et ikke-kommunistisk folk.....	48
2.3.4 Den gode russers forfall og den russiske litteraturen	48
2.3.5 Folkesjelen, en årsaksforklaring.....	49
2.3.6 De lavere drifter	51
2.3.7 Altoppslukende kommunisme.....	52
2.3.8 Sammendrag.....	52
2.4 Konklusjon	53
3.0 Fridtjof Nansen.....	56
3.1.0 Fridtjof Nansens <i>Gjennem Sibirien</i> fra 1914.....	56
3.1.1 Fremtidslandet.....	58
3.1.2 Romantikk og vitenskap.....	58
3.1.3 Sibir som Coopers Amerika	60
3.1.4 Urfolk, natur og sivilisasjon	61
3.1.5 Øst, og det fjerne Østen.....	63
3.1.6 De forviste og fremtiden	66
3.1.7 Systemkritikk	67
3.1.8 Sammendrag.....	68
3.2.0 Fridtjof Nansens <i>Rusland og freden</i> fra 1923	68
3.2.1 Mål og virkemidler.....	70
3.2.2 Stat, folk og folkesjel	71
3.2.3 En vinn-vinn-situasjon	72
3.2.4 Kontinuitet og tilbakevending til kapitalisme	72
3.2.5 Hensikt og sitatbruk	74
3.2.6 Sammendrag.....	74
3.3.0 Fridtjof Nansens <i>Gjennem Kaukasus til Volga</i> fra 1929.....	75
3.3.1 Kultursentrum.....	76
3.3.2 En bjørn i Kaukasus	77
3.3.3 Det europeiske Russland	77
3.3.4 En nyansering.....	78
3.3.5 En ekspansjonistisk tsar	79
3.3.6 Inn i Russland.....	80
3.3.7 Sammendrag.....	80
3.4 Konklusjon	81

4.0 Avslutning	82
4.1 En felles fremtidsoptimisme.....	82
4.2 Nansen, det nye Amerika og det ambivalente synet på modernisering.....	83
4.3 Broch, Vesten og Russland	85
4.3 Broch og skillet mellom stat og folk	86
4.4 Nansen og det økonomiske Russland.....	87
Kilder.....	88
Litteratur.....	89
Annet	91

1.1 Problemstilling

Hvilke bilder av Russland kommer til uttrykk i tekstene til Fridtjof Nansen og Olaf Broch? Med andre ord: Hvilke syn på Russland og hvilke ideer om Russland kan vi finne i de publiserte tekstene som omhandler Russland hos disse to norske forfatterne?

1.2 Innledning

Denne oppgaven handler om russlandbilder, det vil si idéer om Russland, slik de kom til uttrykk hos to fremstående, norske, borgerlige kjennere av Russland i tiden før, under og etter de to russiske revolusjonene i 1917. Det tekstmaterialet jeg undersøker strekker seg i tid fra Olaf Brochs reisebrev som ble publisert i 1902, til den siste av Nansens bøker om Russland, *Gjennem Kaukasus til Volga*, som ble publisert i 1929. Jeg vil forsøke å kartlegge russlandbildene til språkforskeren Olaf Broch og polfareren og filantropen Fridtjof Nansen, med utgangspunkt i bøker, reiseskildringer og avisartikler som de har skrevet om Russland. Oppgaven tar altså bare sikte på å kartlegge russlandsbildene. Den vil ikke gå videre inn på hvilken virkning disse bildene kan ha hatt i sin samtid, hvordan de ble spilt inn i samfunnsdebatten, eller hvilken mottakelse de fikk i norsk offentlighet for eksempel i norske aviser og tidsskrifter. Dette ville ha krevd videre rammer enn en mastergradsoppgave. Jeg vurderer altså at kartleggingen av russlandsbildene i seg selv vil utgjøre en stor nok analyse til å fylle denne avhandlingen.

Den valgte tidsavgrensningen dekker en periode i russisk historie med store politiske omveltninger. De aller viktigste var februarrevolusjonen og oktoberrevolusjonen i 1917. Fordi

Russland gikk gjennom store endringer i perioden, vil det være naturlig å forvente at også synet på Russland i Norge endret seg gjennom dette tidsrommet. Februarrevolusjonen innebar at det russiske folk brøt med autokratiet som hadde vært styreformens i landet gjennom mange hundre år. Tsaren ble avsatt og en midlertidig regjering ble innsatt. I oktober samme år tok bolsjevikene over makten fra den midlertidige regjeringen, og et kommunistisk styre ble innsatt. Bolsjevikerevolusjonen ble den første kommunistiske revolusjonen i verden.

Norge gikk også gjennom flere viktige endringer i den samme perioden. Som Vadim Roginskij skriver i sin artikkel «1814 og 1905 – To viktige år i Norges historie» hentet fra *Norge – Russland Naboer gjennom 1000 år*, var relasjonen mellom partene i den svensk-norske unionen sterkt svekket på begynnelsen av 1900-tallet. Norge ønsket full likestilling med svenskene i unionen, og nordmennene krevde at Norge måtte få sitt eget konsulatvesen, en sak som for øvrig blant andre Fridtjof Nansen engasjerte seg i. Et eget norsk konsulatvesen ville gjøre det mulig for Norge å drive en egen utenrikspolitikk, spesielt ut fra behovene til handelsflåten. Russland ble en støttespiller for Norge i denne konflikten, og uttrykte på regjeringnivå støtte til unionsoppløsningen før den ble gjennomført. 9. juni 1905 vedtok det norske Stortinget resolusjonen om oppløsning av unionen. 26. oktober ble traktaten om oppløsningen av unionen signert. Norge ble en selvstendig stat, med en egen utenrikspolitikk. Russland ble den første staten til å anerkjenne Norges selvstendighet.¹ Den første delen av tekstmaterialet ble altså publisert i en periode med konstruktive dialoger mellom Russland og den nye nasjonen Norge.

Målet med oppgaven er å identifisere og drøfte russlandsbildene hos de to forfatterne gjennom perioden 1902-1929, og undersøke hvordan disse bildene, det vil si deres syn på Russland, eventuelt endret seg gjennom perioden. Tidsavgrensningen gir mulighet til å studere tekstene med hensyn til om de uttrykker vendepunkt i synet på Russland, som kan henge sammen med den historiske utviklingen i Russland i perioden. Samtidig blir det mulig å utforske former for kontinuitet i bildene av Russland gjennom Nansens og Brochs tekster. De to sidene henger sammen; for at noe skal endre seg, må det også bli værende det samme på en eller flere måter.

1.3 Norske russlandsbilder, en historiografi

Flere norske forskere har studert utviklingen av russlandsbilder i Norge – Pål Kolstø, Kari Myklebost, Jens-Petter Nielsen og Åsmund Egge. Hoveddelen av den norske forskningen på

---

¹ Roginskij 2004: 131-133

nordmenns russlandsbilder tar for seg perioden fra 1814. Jeg vil her gå gjennom noe av forskningen som er gjort på feltet, spesielt den forskningen som er nært knyttet opp mot min spørsmålsstilling. Gjennomgangen må omfatte også den forskningen som behandler de tidligere russlandsbildene, fra begynnelsen av 1800-tallet, altså 100 år før publiseringen av min første primærkilde. Det henger sammen med at bildene og ideene om Russland vil ha utviklet seg historisk over tid, selv om de uttrykkes av den enkelte forfatter i hans samtid. For å forstå russlandsbildene må en også se på bakgrunnen og idégrunnlaget de ble bygget på.

Når Nielsen behandler norske russlandsbilder i artikkelen sin «Norske bilder av Russland i lys av den svensk-norske unionen», publisert i bokverket *Norge-Russland Naboer gjennom 1000 år*, påpeker han at den norske elitens holdninger ovenfor Russland på begynnelsen av 1800-tallet var preget av avstand, og kanskje også distansering.² Dette var en periode med norsk nasjonsbygging. Nielsen diskuterer idéen om «det russiske barbariet», som er beskrevet av forskere på europeiske russlandsbilder, som Iver B. Neumann, Martin Malia, Bruno Naarden og John H. Gleason. Jeg vil behandle deres teorier i neste underkapittel. Nielsen mener at ideen om russisk barbari sannsynligvis representerte en bakgrunn som kunne gi den nødvendige kontrasten for å stadfeste en plass for den nye nasjonalstaten Norge blant Europas siviliserte stater.³

Myklebost og Nielsen skriver i sin artikkel publisert i tidsskriftet *Syn og segn* med tittelen «Russlands todelte ansikt» fra 2014 om hvordan britisk sjømilitær tankegang ble importert og lagt til grunn for forestillinger i Norge om en «russisk fare» mot Norge. Tanken gikk ut på at Russland hadde behov for en isfri havn i nordvest for å utvikle flåten sin. Med en styrking av flåten ville Russland i fremtiden kunne true britisk herredømme på havet. Man så for seg en russisk ekspansjon mot Finnmarkskysten, der de kunne etablere en isfri havn. «Den russiske faren» var et dominerende element i de norske russlandsbildene gjennom 1800-tallet, til tross for at et nærmere kjennskap til klimaet og topografien på Kolahalvøya ville ha avkreftet teorien om at Russland hadde behov for nordlige isfrie havner utenfor eget territorium.⁴

Nielsen argumenterer også i artikkelen «Norske bilder av Russland i lys av den svensk-norske unionen» for at idéen om en «russiske fare» må ses i sammenheng med den kommende unionsoppløsningen, og et norsk behov for å hevde seg innenfor unionen med Sverige.

---

² Nielsen 2004: 148

³ Nielsen 2004: 148

⁴ Myklebost og Nielsen 2014: 47-48

Nielsen setter også skandinavisk russofobi inn i en større internasjonal ideologisk kontekst, der representanter for pangermanismen og skandinavismen markerte sin tilhørighet til de respektive retningene blant annet ved å markere avstand fra panslavismen,⁵ og fra Russland.⁶

Myklebost og Nielsen tar i bruk Iver B. Neumanns begrep “constituent other” eller “den konstituerende andre”, fra boken hans *Uses of the other: “the East” in European identity formation* fra 1999. Jeg vil komme tilbake til denne boken. Neumann tar utgangspunkt i at europeisk identitetsbygging i betydelig grad har handlet om avgrensing og distansering fra det østlige. Myklebost og Nielsen skriver at Russland i Europa ofte ble fremstilt som Vestens tilbakeliggende motstykke.⁷

Pål Kolstø argumenterer i sin artikkel «Norske Russlandsbilder» for at Norges «constituent other» er Danmark, ikke Russland.⁸ Dette standpunktet finner vi også hos Nielsen og Myklebost. Når Pål Kolstø diskuterer russlandsbilder i Norge i sin artikkel «Norske Russlandsbilder» fra 1996, tar han blant annet utgangspunkt i religionshistorikeren Rudolf Ottos begreper *mysterium tremendum* og *fascinans*, en dobbelthet der mennesket opplever Gud som skremmende og fascinerende samtidig. Forskjellen, skriver han, er at i Norges russlandsbilder opptrer ikke disse begrepene på langt nær like intenst som i gudebildene våre. Vårt forhold til Russland mener han har hatt mye mindre betydning for oss enn for eksempel Sveriges forhold til Russland har hatt for svenskene. I tillegg mener Kolstø at dobbeltheten mellom det skremmende og det fascinerende må ses i sammenheng med det opplevde skillet mellom stat, ideologi og politikk på den ene siden og folk, kultur og samfunn på den andre.⁹

Kolstø presenterer tre problemkomplekser i diskusjonen om det russiske som er relevante i min sammenheng: Det første er: Hvordan oppfatter vi forholdet mellom den russiske stat og det russiske folk? Neste problemkompleks er: Hvordan plasserer vi Russland i relasjon til Vesten? Det tredje problemkomplekset hos Kolstø er: Oppfatter vi 1917-revolusjonen som et brudd i russisk historie, eller bevares en dypere liggende kontinuitet gjennom endringene? Altså, i kortform: Stat vs. folk? Øst vs. Vest? Og brudd vs. kontinuitet?¹⁰ Ifølge Kolstø

---

⁵ Begrepet panslavisme betegner idéen om en samling av alle de slaviske folk under ett. I Russland hadde panslavismen sitt utspring i motsetningen mellom Europa og Russland. (Goplen. Panslavisme. (2009, 14. februar). I Store norske leksikon. Hentet 10. mai 2016 fra <https://snl.no/panslavisme>)

⁶ Nielsen 2004: 149

⁷ Myklebost og Nielsen 2014: 47

⁸ Kolstø 1996: 7

⁹ Kolstø 1996: 5-9

¹⁰ Kolstø 1996: 13

representerer Fridtjof Nansen kontinuitetsperspektivet.¹¹ Myklebost og Nielsen plasserer også Olaf Broch på kontinuitetssiden i denne debatten.¹² Disse spørsmålene blir viktige å inkludere i denne analysen av Nansen og Brochs russlandsbilder.

Kolstø skriver at Sverige i større grad enn Danmark-Norge har vært orientert østover. Den norsk-russiske grensen har vært historisk stabil¹³, og utenrikspolitikken i Norge har i lang tid vært styrt fra Danmark, noe som har gjort en potensiell grensekonflikt med Russland mye fjernere enn om det politiske sentrum hadde ligget i for eksempel Finnmark. I nord førte pomorhandelen til et nærmere forhold til russerne og det russiske, men denne kontakten har ikke fått større betydning på nasjonalt nivå. Norsk-dansk politikk har vært vendt mer vestover enn den svenske, men vi har deltatt som alliert med Russland mot Sverige i konflikter. Konsekvensen av dette, mener Kolstø, er at Norge historisk har hatt et mer avslappet forhold til Russland enn det man har hatt i Sverige.¹⁴

Under den kalde krigen var det laber norsk interesse for å forske på Russland. I Danmark, for eksempel, var interessen for russisk historie mye større enn i Norge, til tross for den geografiske avstanden. Først etter glasnost og perestrojka økte interessen for russlandsstudier noe i Norge, i takt med at den samme interessen sank litt andre steder i verden. Norsk interesse for russisk språk og litteratur viser derimot en annen tendens. Kolstø hevder at norsk forskning knyttet til forfatterarbeidene til Fjodor Dostojevskij har vært i verdensklasse. Han peker på at Dostojevskij i Norge har blitt oppfattet som den mest russiske av de russiske forfatterne.¹⁵

Myklebost og Nielsen skriver om norsk investeringsoptimisme rettet mot Russland rundt det 19. århundreskiftet. Denne investeringsoptimismen kom som følge av det industrielle gjennombruddet i norsk økonomi, da det vokste frem en eksportindustri i Norge. Det var især snakk om muligheter i Russland for den norske fiskerinæringen, og for norske skog- og sagbruksentreprenører. I 1905 ble det etablert selvstendig norsk diplomatisk kontakt med russiske myndigheter, og i 1906 ble det etablert en norsk legasjon i Russland. I Norge utviklet det seg på denne tiden et bilde av Russland som «det nye Amerika». Myklebost og Nielsen knytter Fridtjof Nansen opp mot denne idéen om Russland som «det nye Amerika». De

---

¹¹ Kolstø 1996: 14

¹² Myklebost og Nielsen 2014: 51

¹³ Myklebost og Nielsen skriver at den norsk-russiske grensen, etablert i 1826, i dag blir regnet som Russlands eldste nåværende statsgrense. (Myklebost og Nielsen 2014: 46)

¹⁴ Kolstø 1996: 4-5

¹⁵ Kolstø 1996: 6, 12

skriver at det eksisterte en idé om Russland som fremtidslandet, og at denne idéen har blitt knyttet spesielt til det norske borgerskapet på begynnelsen av 1900-tallet. Denne idéen fikk en knekk etter oktoberrevolusjonen i Russland. Blant representantene for denne idéen var Jonas Lied, Vidkun Quisling og Fridtjof Nansen. De knytter også Nansen opp mot troen på en videre russisk økonomisk vekst, med utgangspunkt spesielt i de store urørte russiske naturressursene, og en entusiasme for russisk kultur.¹⁶

Det er blitt gjort en hel del forskning på den norske arbeiderbevegelsens russlandsbilder. Myklebost og Nielsen skriver at det dominerende russlandsbildet i arbeiderbevegelsen etter oktoberrevolusjonen i Russland i 1917 gikk ut på at det bolsjevistiske prosjektet var et forbilde for samfunnsutvikling i Norge. Målet var å oppnå noe tilvarende i Norge.¹⁷ I arbeiderbevegelsen ble altså oktoberrevolusjonen i stor grad møtt med begeistring og forventning. I en resolusjon fra et folkemøte for Arbeiderpartiet den 2. desember 1917 ble det lagt ned krav om at regjeringen øyeblikkelig måtte anerkjenne det de kalte den russiske sosialistiske regjeringen.¹⁸ Erik Egeberg skriver om historikeren Edvard Bull, som var nestformann i Arbeiderpartiet fra 1923, og utenriksminister i 1928, at han i sin bok fra 1922 *Den russiske arbeider- og bonderevolution 2. del* så grusomhetene under den røde terror som nødvendige midler for å nå et høyverdig mål, og oppfattet bestikkelsesvesenet i Sovjetstaten som en levning etter tsartiden heller enn noe som vokste ut av sovjetstaten selv.¹⁹

I *Naboer i frykt og forventning Norge og Russland 1917-2014* kommer det frem at der man på borgerlig side så på bolsjevikenes maktovertakelse med engstelse og revolusjonsfrykt, basert på tanken om at den kommunistiske revolusjonen skulle spre seg til Vesten, ble revolusjonen blant arbeiderbevegelsen tatt imot med håp, inspirasjon og forventninger.²⁰ I årene før oktoberrevolusjonen i 1917 bidro norske radikale til å smugle kommunistisk, revolusjonær litteratur inn i Russland fra Vardø i tønner fylt med saltfisk via det som ble kalt «den nordlige rute».²¹ Oktoberrevolusjonen bidro også til å radikalisere arbeiderbevegelsen i Norge, og en ny sjanger innen reiselitteraturen oppstod, der bolsjevismens Russland ble presentert som et

---

¹⁶ Myklebost og Nielsen 2014: 49-50

¹⁷ Myklebost og Nielsen 2014: 50-51

¹⁸ Holtsmark, Sven G og Mankova, Petia (red) 2015: 29

¹⁹ Egeberg 2003: s. 231, Edv Bull. (2009, 13. februar). I Norsk biografisk leksikon. Hentet 18. april 2016 fra https://nbl.snl.no/Edv_Bull.

²⁰ Holtsmark, Sven G og Mankova, Petia (red) 2015: 29

²¹ Holtsmark, Sven G og Mankova, Petia (red) 2015: 136-139

alternativ til norsk samfunnsutvikling.²²

1.4 Russlandsbilder i Europa, en historiografi

De mest sentrale forskerne når det gjelder russlandsbilder ellers i Europa er som tidligere nevnt Bruno Naarden, Martin Malia, og Iver B. Neumann. John H. Gleason publiserte også en bok i 1950 *The genesis of russophobia in Great Britain* som omhandler synet på Russland i Storbritannia perioden mellom 1815 og 1841. Denne boken har jeg valgt å ikke gå videre inn på.

1.4.1 Det «østlige andre»

I 1999 publiserte Neumann boken *Uses of the other The 'East' in European Identity Formation*. I boken etablerte han begrepet "Russian other", Russland som en konstituerende andre. Vi har alt sett at begrepet har vært tatt i bruk også innen forskningen på norske russlandsbilder. De konstituerende andre bidrar til etablering av egenidentitet ved å fungere som avgrensning og kontrast. Russland var Europas konstituerende andre i kraft av sin annerledeshet.²³ Som et tilbakesliggende land tjente Russland til å bekrefte den europeiske selvforestillingen.²⁴ Målet med bildet av Russland som konstituerende andre var ifølge Neumann å identifisere det vestlige som ulikt det østlige, og spesielt markere den vestlige kulturens overlegenhet, og avstanden mellom de to. Russerne ble satt i et dårlig lys for å skape kontrast til et sivilisert Europa.²⁵

Neumann legger vekt på det religiøse aspektet, og trekker fram en europeisk diskurs på 15-1600-tallet om hvorvidt russerne kunne sies å være gode kristne.²⁶ Han skriver om hvordan russerne gjennom 15-1600-tallet ble beskrevet av reisende som barbarer og usiviliserte villmenn som ikke skilte mellom muslimer og kristne, og var like brutale mot dem begge.²⁷

Iver Neumann mener russlandsbildene i den tidligste tiden handlet mye om idéen om at russerne ikke var gode kristne, i en periode der det å være kristen i Europa bar betydningen av å være sivilisert. Begge deler var en hjørnestein i det å være europeisk. Neumann trekker opp tre problemkomplekser fra denne tidlige perioden med russlandsbilder. Var russerne (gode)

---

²² Holtsmark, Sven G og Mankova, Petia (red) 2015: 139-141

²³ Neumann 1999

²⁴ Neumann 1999

²⁵ Neumann 1999

²⁶ Neumann 1999: 68

²⁷ Neumann 1999: 67-73

kristne? Var russerne siviliserte? Var den russiske stat drevet godt? Neuman skriver at datidens kilder konkluderte negativt på alle tre områdene.²⁸

På slutten av 1600-tallet og begynnelsen av 1700-tallet, under de store moderniseringsprosjektene til Peter den store, ble det etter hvert i Europa argumentert for at Russland likevel var en del av det europeiske felleskapet. Neumann skriver at det ikke var for å anerkjenne det verdifulle i det russiske rikets egenart, men for å konstatere at den felleseuropeiske sivilisasjonen utviklet seg i den universelle og riktige retningen.²⁹

Neumann skriver videre at den europeiske idéen om et ekspanderende Russland mellom den franske revolusjonen og 1. verdenskrig, må oppfattes som en noe ambivalent inkludering av Russland som en legitim deltaker i den europeiske maktkampen.³⁰ Inkluderingen av Amerika som stormakt bidro også til å gjøre debatten om inkludering i, eller ekskludering fra, Europa mindre relevant.³¹ Bildet av Russland som en stat på vei inn i et europeisk fellesskap er likevel et gjennomgående tema.

Neumann deler synet på Russland på 18- og tidlig 1900-tall inn etter politisk grunnoppfatning. De konservative så Russland som et speil på tidlig europeisk storhet og renhet, et Europa fra før opplysningstiden. De liberale oppfattet Russland som reaksjonært, og sammenlignet med den historiske utviklingen i sine egne land, for å kunne forklare nøyaktig hva det var som hadde gått galt i Russland. I følge Neumann var det radikalerne som i størst grad mente at Russland var på vei mot å bli en virkelig europeisk stat.³²

Neumann beskriver de europeiske reaksjonene på februarrevolusjonen som optimistiske. Muligheter for fremtidig handel ble trukket frem. Etter innføringen av NEP-politikken oppfattet flere i Europa at kommunistene erklærte fallitt og måtte erkjenne at kommunismen ikke fungerte. I Europa trodde mange at innføringen av kapitalisme stod for døren.³³

1.4.2 Den russiske barbaren

I Bruno Naardens *Socialist Europe and revolutionary Russia: perception and prejudice 1848-1923* konstaterer han at de europeiske bildene av Russland har vært overraskende stabile helt

---

²⁸ Neumann 1999: 69

²⁹ Neumann 1999: 75-76, 82

³⁰ Neumann 1999: 88

³¹ Neumann 1999: 91-92

³² Neumann 1999: 93-96

³³ Neumann 1999: 99

tilbake til 1500-tallet. Han tar utgangspunkt i utviklingen av barbarbegrepet for å plassere europeiske russlandsbilder i en større historisk sammenheng, og gjør sammenligninger med måten grekerne så på skyterne, et folk som holdt til nordøst for Svartehavet ca. 500 år f. Kr. Naarden argumenterer for at ambivalensen i oppfatningen av russerne som barbarer er en unik europeisk tendens. Barbarene var både ville, voldelige, usiviliserte, grådige og underdanige, men de var også noble. Russerne ble av europeerne sett på med både redsel, forakt, nysgjerrighet og beundring. Dette gjelder ifølge Naarden også for grekernes syn på skyterne.³⁴

I *Russia under western eyes - From the bronze horseman to the Lenin mausoleum* utgitt i 1999 har Martin Malia som mål å bryte opp idéen om den statiske, deterministiske dikotomien i europeisk russlandsforståelse. Dikotomien omfatter «Det evige Russland» på den ene siden, med sitt barbari, sin tilbakeliggenhet, despotiet og imperialismen, og på den andre siden det opplyste, utviklede og siviliserte Europa. Han søker også å bryte opp idéen om ett felles Europa, og argumenterer for at europeiske russlandsbilder endret seg i takt med mange forskjellige fraksjoner i et lappeteppes av europeiske stater og multinasjonale idéfellesskaper.³⁵

1.4.3 Antirasjonalisme, progressiv positivisme og Russland

Malia gjennomgår de vestlige bildene av Russland fra Peter den stores tid og frem til 1990-tallet. Jeg skal ikke fokusere så mye på den tidligste perioden, men vil her gjengi hovedtrekkene i Malias forskning på perioden som er mest relevant for meg, 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Malia deler Europa på 1800-tallet inn i tre deler: Et vestlig maritimt Europa, et Sentral-Europa eller «Mitteleuropa», og et østlig Europa bestående av Russland. Malia argumenterer for at spredningen av antirasjonalisme spesielt i det som etter hvert ble kalt Mitteleuropa, førte til en romantiserende idé om det tradisjonelle, åndelig rene Russland, som enda ikke hadde blitt ødelagt av industrialiseringen og den vestlige sivilisasjonens «klamme hand». I det vestlige, maritime Europa derimot dominerte i større grad en idé fundert på progressiv positivisme, der Russland gjennom sine reformer i 1860- og 70-årene var på vei inn i den universelle, felleseuropeiske sivilisasjonen.³⁶

Malia trekker også frem Russlands retrett i Krimkrigen som en faktor som reduserte frykten for et despotisk og imperialistisk Russland i andre halvdel av 1800-tallet. I stedet flyttet fokuset seg i Europa til andre europeiske nasjonalstaters krigskapasitet, hovedsakelig

---

³⁴ Naarden 1992: 7-13

³⁵ Malia 1999: 3-14

³⁶ Malia 1999: 164-165

Bismarcks Tyskland.³⁷ Reformene i Russland på andre halvdel av 1800-tallet fremover mot 1905, og deltakelsen i den nye industrielle verdensøkonomien, førte også ifølge Malia til at Russland kunne inkluderes i den felleseuropeiske sivilisasjonen. Med sine reformer var Russland blitt gjenkjennelig, og mer lik nasjonene i vest.³⁸

Det akademiske og intellektuelle Russland steg også frem for Europa i denne perioden.³⁹ Malia trekker frem eksporten av russisk kultur som en faktor for inkludering. Han mener at vestlig interesse for russisk kultur mot slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet ikke bare representerte en fascinasjon for det eksotiske og annerledeshet, men også modernistenes behov for å markere avstand fra den moderne, åndelig tomme verden, der industri, demokrati og etableringen av nasjonalstater ikke hadde ført til en lykkeligere, mer veltilpasset befolkning.⁴⁰

For Naarden var det et lite knippe europeiske lærde og journalister som har mesteparten av æren for at russisk skjønnlitteratur ble populært i Europa. Han mener også at tilgangen og interessen for russisk kultur og litteratur var et ledd i den europeiske fascinasjonen for «de østlige barbarene». Den russiske folkesjelen var et mysterium som europeerne, gjennom russisk skjønnlitteratur, kunne studere på trygg avstand i sine hjem. Barbaren var grunnformen av det menneskelige sinn, som i Europa var blitt videreutviklet til det siviliserte mennesket. Den nye fascinasjon for psykologi i Europa førte også til økt interesse for russiske forfattere som Dostojevskij.⁴¹

Om europeiske russlandsbilder etter oktoberrevolusjonen i 1917 skriver Malia at det oppstod forvirring. Mange vidt forskjellige bilder av Russland vekslet, og eksisterte side om side, gjerne motstridende med hverandre. Sovjet-Russland var både et opplyst despoti og et orientalsk despoti, ifølge vestlige skribenter. Malia skriver at om Russland før 1917 kunne sies å være et østeuropeisk land som tilfeldigvis strakk seg inn i Asia, var det etter 1917 mulig å se Russland som et asiatiske land som strakk seg inn i Europa.⁴²

---

³⁷ Malia 1999: 166

³⁸ Malia 1999: 175

³⁹ Malia 1999: 206-207

⁴⁰ Malia 1999: 206-207, 219

⁴¹ Naarden 1992: 11-13, 35-39

⁴² Malia 1999: 292-293

1.5 Nasjonalitet, etnisitet og sfærer

Russlands geografiske, etniske og kulturelle sammensatthet utgjør totalt sett en utfordring for avgrensingen av oppgaven. De russiske landegrensene var i konstant endring gjennom perioden. Kollapsen av tsarriket Russland førte til en oppstyking av områder som tidligere hadde hørt til under tsardømmet. Mange av disse områdene hadde tidligere vært selvstendige, og søkte nå å gjenvinne selvstendighet. Georgia, Aserbajdsjan og Armenia forsøkte i samarbeid å danne en egen republikk, kalt Den transkaukasiske sosialistiske føderative sovjetrepublikk, men den kollapset etter en invasjon av den røde arme. Den transkaukasiske sosialistiske føderative sovjetrepublikk ble deretter etablert som en sovjetrepublikk med begrenset selvstyre under Sovjetunionen. Det er dermed ikke umiddelbart innlysende hva som var Russland, og hva som kunne betegnes som det russiske i perioden. For å kunne avdekke russlandsbilder er det derfor nødvendig å først avgrense begrepene om det russiske og Russland slik jeg bruker dem i denne analysen. En viktig del av konteksten for disse begrepene er utviklingen av samtidens nasjonalitetsbegrep i Russland i perioden. Jeg vil derfor gå litt nærmere inn på denne utviklingen.

Det multietniske kan sies å være et hovedtrekk ved den russiske staten, både før og etter 1917. Lenin beskrev Russland som nasjonenes fengsel.⁴³ Innenfor den russiske staten levde blant annet ukrainere, polakker, hviterussere, finner og tyrkere, samt en stor mengde mindre folkeslag og grupperinger. Bare 44,3% av befolkningen stod oppført som russere i folketellingen fra 1897, og i denne ble blant andre hviterusserne og ukrainerne også talt som russere.⁴⁴ I tillegg til de nevnte folkeslagene bodde det, og bor fremdeles, flere forskjellige urfolk på de russiske territoriene. Nansen skriver mye om disse urfolkene i sin bok *Gjennem Sibirien*. Jeg vil behandle denne boken nærmere i oppgaven.

Samtidens nasjonalitetsbegrep, definisjonene av russisk nasjonalitet, endret seg gjennom den aktuelle perioden. Utgangspunktet for definisjonene av nasjonalitet i folketellingen fra 1897 var språk og religion.⁴⁵ Noen av folkeslagene som var innlemmet i Tsarriket og/eller Sovjetunionen hørte til i den slaviske språkfamilien, men ikke alle. I folketellingene fra 1920 og 1923 ble nasjonalitet definert ut fra en kollektiv bevissthet om tilhørighet. Som følge av bolsjevikrevolusjonen var religionstilhørighet blitt vraket som indikator på nasjonalitet. Språk

---

⁴³ Egge 2002: 49

⁴⁴ Egge 2002: 49

⁴⁵ Hirsch 2005: 106

ble heller ikke sett på som tilstrekkelige markører for nasjonalitet, ettersom russifiseringsprosjekter før tsarrikets fall hadde ført til at mange hadde mistet sine morsmål til fordel for russisk språk.⁴⁶

Noe av det som fra et norsk perspektiv kan bidra til å skape forvirring er at vi i det norske nasjonalitetsbegrepet ikke har noen språklig skille mellom nasjonalitet i statlig forstand og nasjonalitet i etnisk forstand. Vi skiller mellom en statsborger og en ikke-statsborger, men begrepet «russisk» kan ikke deles opp i statstilhørighet og etnisitet. Dette begrepsskillet eksisterer derimot i russisk språk der man bruker begrepet «russkij», som betyr en etnisk russer, og «rossijskij» som betegner alle borgere i den russiske staten.⁴⁷

Francine Hirsch beskriver i *Empire of Nations Ethnographic knowledge and the making of the Soviet Union* hvordan den store variasjonen i nasjonalitet og etnisk identitet ble brukt som et middel i den politiske utviklingen. Selve klassifiseringen, og kontrollen over klassifiseringen, spilte en rolle i marxismens teori om en nødvendig historisk utvikling fra føydalsamfunnet gjennom kapitalismen og inn i sosialismen som universell historisk epoke. Prosessen med å identifisere og klassifisere nasjonaliteter skulle bidra til konstrueringen av det Hirsch kaller sovjetiske internasjonale nasjoner. Prosessen inkluderte også enkelte grupper som i utgangspunktet ikke hadde forestillinger om en nasjonsidentitet, men heller knyttet sin identitet til stammetilhørighet.⁴⁸

Vi ser altså at nasjonalitet var et flytende begrep i perioden, og både i kontakt med den språklige og den politiske sfæren ble begrepet endret. I denne oppgavens sammenheng har jeg valgt å bruke sfære som metafor for å undersøke utviklingen av nasjonalitet som et mangefasettert begrep over tid. Nasjonalitet kan forstås både som en romlig sfære, i form av geopolitisk avgrensning (Russland, Sovjetunionen), og som en tankemessig sfære, særlig i form av etnisk identitet, kultur og språk.

Som Johan Fornäs viser i boken sin *Cultural theory and late modernity* glir tankefærer og romsfærer over i hverandre på en slik måte at inndelingen i sfærer tidvis kan virke alt for forenklet. Han begynner med å definere hvilken avgrensning ordet sfære vanligvis har, i relasjon til relevante synonymer og lignende begreper. Her argumenterer han for at en sfære ikke er avgrenset på lik linje med for eksempel en sirkel, der en klar linje skiller mellom

---

⁴⁶ Hirsch 2005: 106

⁴⁷ Kari Aga Myklebost 04.05.2016 Oversettelse og definisjon.

⁴⁸ Hirsch 2005: 103

“utenfor” og innenfor”. Han definerer derimot sfæren i et sentrum - periferi-perspektiv. Skillet er altså ikke fullstendig, men går i en glidende overgang fra sentrum til periferien av en sfære. Når jeg her bruker sfære som metafor, er det også for å få frem den flytende karakteren til nasjonalitetsbegrepet, ved at ulike sfærer vil kunne overlapse og påvirke hverandre, og endre nasjonalitetsbegrepet på forskjellige måter.⁴⁹

Skillet mellom tankesfære og romsfære høres i utgangspunktet ut som lett identifiserbare avgrensninger. Men når man går inn på avgrensningen i rom som er brukt i denne oppgaven, nasjonssfæren, dukker det opp problemer.⁵⁰

Ofte definerer vi nasjonaliteten til individer etter de statsgrensene vedkommende er født innenfor. En russer er en russer fordi han eller hun er født innenfor grensene til staten Russland. Men denne definisjonen blir for grunn når man forholder seg til en multietnisk stat. Den geografiske avgrensningen er ikke tilstrekkelig. Et individ kan oppfatte eller ikke oppfatte seg selv som russisk. I sammenhengen til denne oppgaven, har vi å gjøre med store territorier der statsgrensene ble flyttet igjen og igjen over en relativt kort periode, og der størsteparten av befolkningen på det russiske territoriet som tidligere nevnt ble definert i folketellingen fra 1897 som noe annet enn russiske. Samtidig endret samtidens etnografer definisjonene av nasjonalitet vekk fra relativt klare avgrensninger med språk og religion som markør, over til den mer flytende definisjonen; en kollektiv oppfatning av tilhørighet.

Den språklige, etniske og kulturelle sfæren vanskeliggjør en enkel geografisk avgrensning av det russiske. Samtidig kan heller ikke den kulturelle, etniske og språklige avgrensningen fullt ut definere hva som er det russiske. Om man tar bort alt som ikke er etnisk, språklig eller kulturelt russisk innenfor den geografiske avgrensningen, sitter man da igjen med noe autentisk russisk? Et fullstendig skille mellom for eksempel den etniske sfæren og nasjonssfæren vil hverken være mulig eller hensiktsmessig.

Som tidligere nevnt kan det multietniske sies å være et grunnleggende trekk ved Russland. I perioden som ledet frem til den russiske revolusjonen i 1905 og den blodige søndagen i St. Petersburg, brøt det ut demonstrasjoner i mange byer i det russiske imperiet. Riktignok var det bare tre av de i alt 59 demonstrasjonene mellom 1895 og 1900 som foregikk på russiskdominerte territorier. Demonstrantene bestod av blant annet polakker, jøder,

---

⁴⁹ Fornäs 1995: 51-53

⁵⁰ Fornäs 1995: 52-53

hviterussere, ukrainere og finner. Disse demonstrasjonene var en del av utviklingen mot en russisk revolusjon. Andreas Kappeler skriver i sin *The Russian empire: A multiethnic history* at mangelen på ett samlet mål og en samlet retning mellom forskjellige samfunnsgrupper og forskjellige etniske grupper var med på å ødelegge for revolusjonen i 1905. Han argumenterer for at demonstrasjoner og streikevirksomhet i de perifere områdene av Russland, der befolkningen i hovedsak ikke var etniske russere, spilte en større rolle enn tidligere antatt frem mot 1905-revolusjonen. Med unntak av St. Petersburg var andelen arbeidere som deltok i streikevirksomhet og demonstrasjoner betydelig høyere i de områdene der etniske russere ikke representerte majoriteten. De ikke-russiske demonstrantene ble for øvrig ofte slått hardere ned på enn de som var etniske russere, men som en følge av demonstrasjonene og streikene fikk også de ikke-russiske befolkningene igjennom enkelte endringer som anerkjente flere av deres rettigheter som borgere.⁵¹ Her spilte altså det multietniske en rolle i den historiske utviklingen til den russiske staten. Hvis vi tar utgangspunkt i Fornäs sfærebegrep, er dette et eksempel på at nasjonaliteten kan ligge i interaksjoner mellom rom- og tankesfæren.

I denne oppgaven vil både romlig-politiske og kulturelt-etniske dimensjoner av Russland kunne bli relevante. Jeg ønsker å bruke de definisjonene og avgrensingene som kildene mine bruker for å betegne Russland og russisk når jeg leter etter et syn på, eller en idé om, Russland, og mener at noe annet ville stride mot den historiefaglige metode. Russeren i min oppgave vil til enhver tid være de menneskene som kildene mine benevner som russere i det gitte tidsrommet.

1.6 Utvalg og avgrensing

I utvelgelsen av primærkilder til analysen min valgte jeg å fokusere på å skaffe til veie materiale som uttrykker et syn på Russland, og som er skrevet av individer med en stemme i norsk offentlighet i sin samtid. Det vil si at de var meningsdannende mennesker som ble lest og lyttet til i den offentlige diskursen, og som hadde kjennskap til russiske forhold. Jeg har valgt å fokusere på to personer som ikke tilhørte den norske venstresiden eller den norske arbeiderbevegelsen, fordi det allerede er skrevet mye om venstresidens forhold til Russland, blant andre av Åsmund Egge. Det er rimelig å anta at den politiske dimensjonen spiller en rolle i Brochs og Nansens idéer om Russland.

---

⁵¹ Kappeler 2001: 329-335

Til analysen har jeg valgt ut Olaf Broch og Fridtjof Nansen. Begge hadde inngående kjennskap til Russland. De engasjerte seg og gjorde seg bemerket i den offentlige debatten om Russland og Sovjetrussland i Norge i perioden. Det finnes flere andre samfunnsdebattanter jeg kunne ha tatt med, blant andre Vidkun Quisling, som var utstasjonert i Moskva over en lengre periode, og som engasjerte seg sammen med Nansen og Broch for russiske krigsfanger og flyktninger etter 1. verdenskrig. Han skrev også bokverket *Russland og vi*, som kunne vært aktuelt i min sammenheng. På grunn av plass og tidshensyn har jeg sett meg nødt til å ikke inkludere Vidkun Quisling i analysen min.

Dette blir altså ikke en oversikt over det norske borgerskapets russlandsbilder, men en mindre studie av to norske, meningsdannende enkeltindividers idéer om Russland over tid. Jeg har også vært nødt til å gjøre en utvelgelse i materialet produsert av Broch og Nansen. Analysen min vil derfor bare fokusere på hva de kildene jeg har valgt ut kan fortelle om Broch og Nansens russlandsbilder. En annen utvelgelse, med bruk av andre primærkilder vil kunne gi andre russlandsbilder enn de jeg kommer frem til her. Jeg har også bestemt meg for å ta utgangspunkt i offentliggjort materiale. Det betyr at jeg vil for eksempel ikke gå inn i en analyse av Nansens omfattende brevmateriale. Nansens brev har noe relevans for meg i tilknytning til tilblivelsen av bøkene jeg har valgt å analysere, men jeg vil ikke gjennomgå brevmaterialet for analyse av russlandsbilder.

I Brochs tilfelle eksisterer det i tillegg til boken jeg har valgt å ta med i analysen, også et betydelig artikkelmateriale om Russland, russiske forhold og relasjonen mellom Russland og Skandinavia. Han skrev artikler i mange forskjellige norske aviser, og det ville være umulig å gjennomføre en meningsfylt analyse av hele dette materialet innenfor rammene av denne avhandlingen. Jeg har derfor gjort en utvelgelse. Broch skrev spesielt mye i Aftenposten, og jeg har valgt ut noen artikler derfra som jeg mener kan gi materiale til analysen av Brochs russlandsbilder. En analyse av den fullstendige russlandsrelaterte produksjonen hans vil kunne gi andre svar enn det min analyse kommer frem til.

Det har også vært et mål i oppgaven å dekke perioden så godt som mulig i tid. Med dette mener jeg at jeg ønsket å ta i bruk kilder som kunne bidra til å avdekke Fridtjof Nansen og Olaf Brochs syn på Russland både før, under og etter revolusjonsåret 1917. Ved å gjøre denne avgrensingen håper jeg å kunne utforske Broch og Nansens russlandsbilder med utgangspunkt, blant annet, i spørsmålet om brudd eller kontinuitet.

1.7 Teori og metode

For å kunne identifisere og analysere russlandsbildene hos de to forfatterne, vil det være nødvendig å ta i bruk en kvalitativ fortolkning av kildene. Siden kildene i dette tilfellet er publiserte tekster, er analysemetoden som her er brukt teksttolkning. Kildematerialet vil hovedsakelig bli behandlet som levninger. I enkelte sammenhenger vil tekstene i analysen inneholde både elementer av beretning og elementer av levning, for eksempel i Olaf Brochs fremstillinger av russisk historie frem mot det 20 århundret i reisebrevene fra 1902, eller i artikkelen «Det nye Rusland og nationalismen» fra 1. april 1917 der han legger frem sin tolkning av bakgrunnen for februarrevolusjonen. Jeg ønsker likevel å hovedsakelig se disse kildene som levninger, ettersom jeg mener kildesjangrene, altså avisartikler, reiseskildringer og fremstillinger av politiske forhold i Russland i bokform, har tillatt Olaf Broch og Fridtjof Nansen å selv velge fokuset i sine fremstillinger. Dermed kan de historiske beretningene i noen tilfeller også bidra til å si noe om russlandsbildene til kildeskaperne.⁵²

I semiotisk teori legges det vekt på hvordan mening skapes i teksten gjennom distinksjoner og kontraster.⁵³ Dette blir også vesentlig i denne analysen. I en semiotisk tilnærming til kildene vil jeg lese tekstene som meningsbærende tegn, som viser til de normative vurderinger og kulturelle grunnsyn som ligger bak bildene og idéene.⁵⁴

I tillegg inneholder enkelte av kildene også fremtidsrettede elementer, der kildeskaperne skriver noe om hvilke forventninger de hadde til utviklingen i Russland på et gitt tidspunkt. Også disse elementene tolkes her i normativ forstand.⁵⁵

1.7.1 Bilder kontra virkelighet

Jeg er ute etter å avdekke og kartlegge Broch og Nansens russlandsbilder. Hva betyr så det? Jeg vil i oppgaven bruke begrepene bilde, syn på, og idé som synonyme. Oppgavens mål er ikke å avdekke faktiske historiske sannheter om Russland, men oppfatninger og forstillinger hos historiske aktører. I den forstand legger jeg til grunn en konstruktivistisk forståelse av begrepene bilde, syn på, og idé.

Hva sier så Olaf Broch og Fridtjof Nansens russlandsbilder noe om? Det er allerede avklart at

---

⁵² Kjeldstadli 2007: 169-175, 183

⁵³ Svendsen, Lars Fredrik Håndler. (2011, 21. november). Semiotikk. I Store norske leksikon. Hentet 18. februar 2016 fra <https://snl.no/semiotikk>.

⁵⁴ Myklebost 2010: 16

⁵⁵ Kjeldstadli 2007: 172

jeg vil lese tekstene som meningsbærende tegn, som viser til de normative vurderinger og kulturelle grunnsyn hos kildeskaperne mine, men kan denne formen for analyse si noe om Russland? Kommer vi, ved bruk av denne analysemetoden, noe nærmere i vår forståelse av Russland som stat eller russere som folk? I dannelsen av menneskelige oppfatninger, det være seg en annen stat eller et annet folk, vil det alltid være et element av gjensidig påvirkning. Kildeskaperne påvirkes både av sin egen virkelighetsverden, sine erfaringer, fordommer og ytre ting som historiske hendelser og tilgangen til korrekt kunnskap i dannelsen av sine syn. Både interne og eksterne påvirkningskrefter vil spille inn.

Kildeskaperne vil nødvendigvis altså også påvirkes av enkelte russiske forhold. Fridtjof Nansen og Olaf Brochs syn på bolsjevikrevolusjonen kan ikke finne sted uten at vi også anerkjenner sannsynligheten av at en bolsjevistisk revolusjon faktisk har funnet sted, men en analyse av deres syn på bolsjevikrevolusjonen kan ikke fortelle den hele og fulle sannhet om revolusjonen som historisk hendelse.

I Kari Aga Myklebosts og Jens Petter Nielsens artikkel «Russlands todelte ansikt», publisert i *Syn og Segn* i 2014, tar de to forfatterne utgangspunkt i at bildene forteller mer om bildeskaperen selv, altså opphavspersonene til kildematerialet, enn om det som blir portrettert. Russlandsbildene i Norge sier altså mer om Norge, om nordmenns verdensbilde og norsk samfunnsdebatt, enn det sier om Russland.⁵⁶ Denne tilnærmingen til russlandsbilder ligger også til grunn for min analyse.

Men selv om analysen tar utgangspunkt i at bildeskapelsen reflekterer tilbake på bildeskaperen selv, vil heller aldri denne tilnærmingen kunne etablere et fullstendig bilde av bildeskaperenes virkelighetsverden. Analysen baserer seg utelukkende på det trykte ord, og vi må ta for gitt at alle refleksjoner bak det trykte ord ikke vil komme til syne i tekstanalysen. I tillegg vil det eksistere påvirkninger vi ikke kan kjenne til, opplevelser og inntrykk som aldri har kommet til uttrykk i noen tilgjengelig kilde og som likevel har betydning for det som uttrykkes i den trykte kilden.

1.8 Kildene og kildeskaperne

I dette kapittelet vil jeg gjøre en presentasjon av Broch og Nansen som historiske personer. Jeg vil også forsøke å sette dem inn i riktig kontekst for oppgaven min. Videre vil jeg gjøre en

---

⁵⁶ Myklebost og Nielsen 2014: 46

gjennomgang av det konkrete kildematerialet jeg har valgt meg ut til analysen av de enkeltes russlandbilder. Jeg vil gå inn på de utfordringene og særegenhetene med dette materialet som jeg mener har betydning for mitt arbeid med det.

1.8.1 Olaf Broch

Olaf Broch (1867-1961) var den første professoren i slaviske språk ved universitetet i Kristiania. Han ble i løpet av karrieren valgt inn som æresmedlem av det russiske, serbiske, østerrikske, tsjekkiske, polske og bulgarske vitenskapsakademi. Han ble også utnevnt til æresdoktor på universitetet i Praha. Broch arbeidet spesielt med det russiske språket, og fokuserte mye på fonetikken i forskjellige russiske dialekter. Han oversatte skjønnlitteratur både fra tsjekkisk, polsk og russisk, og flere av arbeidene hans ble publisert på russisk i Russland. Hans gjennomgang av slavisk lydlære ble gitt ut i bokform på russisk og deretter på tysk, under tittelen *Slavische phonetik*. Materialet var i utgangspunktet en del av en større ensyklopedi over slavisk filologi som Broch bidro til. *Slavische phonetik* anses for å være Olaf Brochs vitenskapelige hovedverk. Han produserte også en hel del forskning innen allmenn språkvitenskap og skrev blant annet flere forskningsartikler om russenorsken.⁵⁷

Broch tok sin læreeksamen i norsk, tysk, geografi og historie, og ble i 1887 sendt til Russland av sin far for å lære språket. Erik Egeberg skriver i artikkelen «Forskerprofil Olaf Broch» i *Det Norske Videnskapsakademi Årbok 2003* at det var under dette besøket Olaf Brochs engasjement for slaviske språk startet. Olaf Broch var feltarbeider innen lingvistikken, heller enn en rendyrket teoretiker. Han reiste ut og studerte de forskjellige slaviske språkene i felten, deriblant russisk. Med sitt professorat i slaviske språk ble Broch den tredje norske vitenskapsmannen innen slavisk og russisk språk, etter Ludvig Kristian Daa og Hans Blom.⁵⁸

Olaf Broch engasjerte seg også i russisk politikk, samfunnsliv og kultur. Våren og sommeren 1902 skrev han en serie reisebrev som ble publisert i Aftenposten som føljetong. Han skrev flere artikler og kronikker om russisk kultur, historie og politikk, og gjorde flere oversettelser av russiske forfattere, deriblant Leo Tolstojs *Anna Karenina* og Fjodor Dostojevskijs *Brødrene Karamasov*. Broch oversatte og videreformidlet også artikler fra flere russiske aviser. Disse artiklene ble publisert i Aftenposten, og omhandlet blant annet den russiske statsforhold til Sverige. De tok blant annet sikte på å avkrefte rykter om russernes ønske om å

---

⁵⁷ Mønnesland, Svein. (2009, 13. februar). Olaf Broch. Norsk biografisk leksikon. Hentet 11. mai 2015 fra https://nbl.snl.no/Olaf_Broch Og Gallis 1957

⁵⁸ Egeberg 2003 s. 223-225

invadere Sverige. Broch var venner med Konstantin Gulkevitsj⁵⁹, Russlands sendemann i Norge mellom 1916 og 1917, som var ansvarlig for å opprettholde god kontakt mellom de to statene. Gulkevitsj var sterkt opptatt av å bedre Russlands omdømme i Norge. De to brevvekslet en del, og da Gulkevitsj ble overført til Stockholm, berømmet Broch arbeidet hans i Norge i en kronikk i Aftenposten 3. juni 1917.⁶⁰ Broch hadde også en god relasjon til Pavel Miljukov, som etter februarrevolusjonen ble den nye utenriksministeren i den provisoriske regjeringen. Videre engasjerte han seg for de russiske krigsfangene som ble internert i Norge under 1. verdenskrig. Gjennom karrieren reiste han på mange forskningsreiser i de slaviske landene, og brukte disse turene, ikke bare til å samle inn materialer til den språkvitenskapelige forskningen, men også til å gjøre seg kjent med historien, tradisjonene, levesettet og kulturen i de områdene han besøkte. Hans kanskje mest kjente verk utenom språkforskningen er boken *Proletariatets diktatur* som ble gitt ut først i 1923, og i en såkalt «folkeutgave» i 1924 som var noe nedkortet og forenklet. Den komplette utgaven kom også ut i svensk oversettelse ved Stig Olason i 1925.⁶¹ Den forkortede utgaven ble oversatt til fransk.⁶²

Erik Egeberg har sammenlignet *Proletariatets diktatur* med Edvard Bulls (1881-1932) bok *Den russiske arbeider- og bonderevolution 2. del* fra 1922, samt med Fridtjof Nansens *Russland og freden* som også ble publisert i 1923. Egeberg konkluderer at Bull ser flere positive enn negative sider ved bolsjevikrevolusjonen i 1917, men både Broch og Bull bygger sin forståelse av bolsjevismen på en idé om at bolsjevismen er en slags religiøs tro.⁶³ Edvard Bull var nestformann i det norske Arbeiderpartiet, en posisjon han tiltrådte året etter at boken kom ut. Han var historiker, og bygget flere av sine historiefaglige arbeider på en marxistisk historieforståelse.⁶⁴ Mellom *Proletariatets diktatur* og Nansens bok ser Egeberg derimot flere likheter. Han kommenterer at Nansen går lengre i sin oppfatning av de gode sidene ved det bolsjevistiske Russland, og trekker frem Brochs kommentarer til Nansens bok i *Proletariatets diktatur*, der Broch kritiserer Nansen for å ikke ha satt seg tilstrekkelig inn i forholdene i Tsar-Russland. Broch kritiserte også Nansens behandling av sovjetisk sensur. Egeberg mener at det

---

⁵⁹ I første bind av tobindsverket *Russland kommer nærmere* ved redaktør Jens-Petter Nielsen gjennomgås blant annet Gulkevitsjs periode som sendemann for Russland i Norge, hvilken betydning han hadde for Russlands omdømme i Norge, og blant annet hans arbeid for å få de russiske krigsfangene til Norge under 1. verdenskrig.

⁶⁰ Nielsen (red) 2014: 505, 534-535. 538-541

⁶¹ Gallis. 1957

⁶² Egeberg 2003 s. 230

⁶³ Egeberg 2003: s. 231-232

⁶⁴ Edv Bull. (2009, 13. februar). I Norsk biografisk leksikon. Hentet 18. april 2016 fra https://nbl.snl.no/Edv_Bull.

er ingen tvil om at Broch har rett.⁶⁵

1.8.1.1 Broch i oppgaven

Noen sentrale tekster av Brochs om det russiske samfunnet vil stå i fokus i denne oppgaven. Han engasjerte seg i den norske politiske debatten knyttet til utviklingen i Russland som følge av revolusjonen i 1917. I sitt verk *Proletariatets diktatur* tok han på seg å rette opp det han mente var feilaktige inntrykk av forholdene i det postrevolusjonære Russland. Olaf Broch har også produsert et stort artikkelmateriale som jeg i denne avhandlingen kun vil ha mulighet til å gjøre et lite utvalg fra. Han var en aktiv deltaker i den norske russlanddiskursen over mange år, og skrev i mange forskjellige norske aviser.

Jeg har valgt ut en serie reisebrev Broch fikk publisert i Aftenposten i 1902 som utgangspunkt for min analyse av Brochs tidlige idéer om det førrevolusjonære Russland. Når det gjelder perioden mellom februarrevolusjonen og oktoberrevolusjonen, har jeg gjort et utvalg av artikler publisert i Aftenposten i den perioden. Grunnen til at jeg har valgt å fokusere på artikler publisert i Aftenposten fremfor materiale publisert i andre aviser og tidsskrift, er at Broch ser ut til å ha publisert desidert flest artikler i denne avisen, og materialet er lett tilgjengelig. Jeg har brukt Olaf Brochs bok *Proletariatets diktatur* som utgangspunkt for å analysere Brochs inntrykk av staten etter at bolsjevikene tok over makten. På denne måten vil jeg kunne følge utviklingen og identifisere eventuelle endringer i Brochs offentliggjorte inntrykk fra Russland, med eventuell kontinuitet, vendepunkt og brudd i synet hans på Russland.

Jeg vil gjennomgå materialet i kronologisk rekkefølge, begynne med en gjennomgang av reisebrevene, artiklene og så gjennomgå *Proletariatets diktatur* før jeg gjør en konklusjon mot slutten av kapittelet.

I mitt arbeide med Brochs tekster om Russland vil jeg skille mellom et førrevolusjonært og et postrevolusjonært Russland. Jeg vil ikke bruke Sovjet-Russland eller Sovjetunionen (fra 1922) som navn på statsdannelsen etter revolusjonen, slik det ellers ville være naturlig å gjøre. Dette gjør jeg fordi jeg ønsker å bruke de betegnelse som Olaf Broch selv bruker i de forskjellige periodene. Broch skriver enkelte steder om et Russland under Sovjetstyre, men bruker ikke betegnelsen Sovjetunionen eller Sovjet-Russland utover dette. Noe av det som

---

⁶⁵ Egeberg 2003: s. 232

kanskje kan forklare dette er at begrepet var nytt ved publiseringen av Proletariatets diktatur i 1923, og kanskje er det sannsynlig at Broch ønsket å skille mellom det området som falt innenfor statsgrensene til Russland før 1922 og de områdene som ble innlemmet i Sovjetstaten etter revolusjonen. Uavhengig av den konkrete begrunnelsen mener jeg det er naturlig å anta at navnebruken har vært bevisst fra Olaf Brochs side. Det kan kanskje argumenteres for at navnevalget kan ha bygget på en bevisst avvisning av den nye statsformen i Russland, men dette mener jeg er lite trolig.

1.8.1.2 utfordringer med kildene

Den første utfordringen med dette materialet er sjangerforskjellen mellom de forskjellige kildene. Den første av kildene er en serie reisebrev publisert i avisen. Denne sjangeren skal i utgangspunktet være underholdende og ganske lettfordøyelig for leseren, og bør ikke bli tyngt ned av kompleks analyse og alvorlig tematikk. Artikkelmaterialet fra 1905 og perioden mellom februarrevolusjonen og oktoberrevolusjonen varierer i uttrykk, men det jeg vil legge mest fokus på de artiklene jeg mener kan gi en indikasjon på Brochs mer generelle oppfatning av forholdene og utviklingen i Russland. I artiklene publisert i revolusjonsåret 1917 mener jeg det er naturlig å fokusere på materiale som diskuterer det Broch mener er bakgrunnen for revolusjonen, og hans refleksjoner rundt hva som skal skje fremover. Den siste kilden er en større samfunnsanalyse med utgangspunkt i politiske linjer. *Proletariatets diktatur* er en kompleks studie, der ingen tema er for alvorlige eller for kompliserte for gjennomgang. Disse sjangerforskjellene blir altså viktige når jeg gjennomfører min egen analyse av kildene.

Nansen og Broch var representanter for det norske borgerskapet. Nansen kom fra en familie som hørte til det høyeste sosiale sjiktet i samfunnet.⁶⁶ En kunne forvente at de uttrykte klare standpunkt om den politiske og ideologiske utviklingen i Russland fra og med oktoberrevolusjonen. Fokuset mitt skal likevel være på russlandsbilder og synet på staten og det russiske folk i perioden, ikke på hva representanter for det norske borgerskapet mente om kommunismen som ideologi. En eventuell ideologisk uenighet med kommunismen kan ikke få stor tyngde i analysen. Likevel vil det hverken være mulig eller særlig hensiktsmessig å forsøke å renske ut den politiske dimensjonen. Det vil være naturlig å ta med Brochs og Nansens synspunkter på opphavet til bolsjevismen slik den kom til uttrykk i Russland.

---

⁶⁶ Nansens mor kom fra en tysk-dansk adelsfamilie, men bar ingen tittel siden hun var født etter avskaffelsen av adelskapet. Faren var sakfører, og kom fra en norsk embetsfamilie. (Vogt 2011: 15-17) Olaf Broch var sønn av en bryggerieier. Moren var dansk. (Egeberg 2003: s. 223)

En fordel med å ta i bruk *Proletariatets diktatur* som kilde er at teksten kom ut i to utgaver. De to utgavene, den ene fra 1923 og den andre fra 1924 er ganske forskjellige. Den første utgaven er ment å gi en dypere og grundigere analyse av det postrevolusjonære Russland, mens Broch i den andre utgaven, den som fikk undertittelen «Folkeutgave» åpenbart er mer opptatt av å treffe et bredere publikum, med å spre mer lettfattelig og forenklet informasjon til så mange som mulig. Dette kan være en fordel i analysesammenheng, fordi en forkortet folkeutgave nødvendigvis vil presentere de samme argumentene som i den bredere utgaven, men i en mer tilspisset form.

Forskjellene mellom de to utgavene betyr at det må gjøres en avveining. Bør begge utgavene gjennomgås med likt fokus? Om et valg skal tas, hvilken av utgavene bør veie tyngst? Jeg har valgt å lese begge utgavene, men fokusere mest på den tidligste og mest fyldige utgaven i oppgaven min. Jeg mener at denne utgaven gir det mest utfyllende bildet av Olaf Brochs inntrykk av Russland i perioden etter revolusjonen. Jeg vil eventuelt supplere med inntrykk fra «Folkeutgaven» der jeg syntes at det er naturlig, og gjøre sammenligninger der jeg mener at dette har betydning.

1.8.2 Fridtjof Nansen

Fridtjof Nansen er mest kjent som polfarer, vitenskapsmann og eventyrer, og for det store humanitære engasjementet hans etter 1. verdenskrig. Han oppnådde en voldsom anerkjennelse og popularitet i sin levetid, både i Norge og i resten av verden. I Norge fikk han status som nasjonalikon. Han var en folkehelt. Carl Emil Vogt skriver i sin Nansen-biografi at populariteten i hans samtid kan knyttes til et nasjonalt og folkelig behov for å markere seg ovenfor Sverige i perioden med unionsoppløsning⁶⁷, samt samtidens fascinasjon for «den store mannen»; oppdageren, vikingen, idrettsmannen, vitenskapsmannen.⁶⁸

Nansen kom fra en fornem familie, og ble oppkalt etter sagahelten Fridtjof den frøkne.⁶⁹ Han studerte zoologi og disputerte til doktorgrad med en avhandling om slimålens nervesystem, og fikk jobb som konservator ved zoologisk avdeling på Bergen museum. Senere byttet han

---

⁶⁷ Fram ekspedisjonen ble promotert som en helnorsk ekspedisjon. All finansiering skulle være norsk, og alle deltakerne skulle være norske. Ekspedisjonen var en mulighet for å skaffe Norge ære, og markere seg ovenfor Sverige. Nansens rolle i den såkalte konsulatsaken bidro også til å sementere hans rolle som nasjonalikon. Konsulatsaken handlet om et norsk ønske om å presse igjennom etableringen av egne norske konsulater, i en tid da Sverige kontrollerte utenriksstjenesten. Under 1. verdenskrig engasjerte Nansen seg sterkt for et økt norsk forsvar. Vogt 2011: 122-123, 131, 215, 290-301

⁶⁸ Vogt 2011: 11

⁶⁹ Jølle 2011: 12

fagdisiplin til oseanografi, altså havforskning.⁷⁰ Nansen var den første i verden til å gå på ski over Grønland, og tilbrakte flere år i drivisen ved Nordpolen i et forsøk på å drive over polpunktet med skuta Fram, et eksperiment som mislyktes. Dataene innsamlet under ekspedisjonen supplerte riktignok Nansen med materiale til forskning i flere tiår etterpå.⁷¹

Jeg vil videre fokusere på Nansens kontakt med Russland, og tilblivelsen av de verkene som jeg har valgt å analysere. Jeg vil også diskutere min bruk av kildene, og begrepene i oppgaven knyttet til kildene.

1.8.2.1 Gjennom Sibirien og urfolkene

I 1913 reiste Nansen sammen med Jonas Lied fra Tromsø østover mot Vaigatsj, inn over Karahavet og videre inn i Sibir. Ferden skulle ende i Krasnojarsk. Reisen var en prøvetur, et ledd i Jonas Lieds arbeid med å etablere en handelsrute fra Vest-Europa og inn i Sibir via Norge. Turen skulle skape blest om prosjektet, og Nansens deltakelse skulle sikre publisitet. For Nansen var dette en etterlengtet ferie etter en serie personlige tragedier.⁷²

Etter denne reisen publiserte Nansen en bok med tittelen *Gjennom Sibirien*. Dette er den første av Nansens bøker denne oppgaven bygger på. Boken er en reiseskildring, og er bygget opp omtrent som en dagbok. Jeg mener at reiseskildringen som format gir gode muligheter for å kartlegge Nansens syn på Russland. Den direkte kontakten med befolkning, natur og samfunn som gjerne gjør seg gjeldende i reiseskildringer kan utvilsomt gi et godt grunnlag for en slik analyse. I Nansens brev, publisert og redigert av Steinar Kjærheim, går det frem at Nansen tok utgangspunkt i egne dagboksnotater da han noen år senere skrev *Gjennom Kaukasus til Volga*, som jeg også tar i bruk i denne oppgaven. Jeg mener det er sannsynlig at Nansen har brukt den samme metoden da han skrev *Gjennom Sibirien*. Det bygger jeg på likheten i oppbygningen av de to verkene, og detaljnivået i tekstene.

Et aspekt ved *Gjennom Sibirien* som bør diskuteres her, er fokuset på urbefolkningene i Russland. Jeg ønsker ikke å gå inn i en dypere analyse av Nansens syn på urfolk, men mener samtidig at det ikke vil være mulig å ekskludere urfolkene fra analysen av Nansens Russlandsbilder. Urfolkene vil jeg inkludere i analysen der jeg mener det har betydning for forståelsen av Nansens idéer om Russland. Ut fra Nansens egen begrepsbruk kan likevel ikke

---

⁷⁰ Vogt 2011: 22, 25, 35, 263

⁷¹ Vogt 2011

⁷² Mellom 1907 og 1913 mistet Nansen kona Eva i sykdom. Hjalmar Johansen tok selvmord, og sønnen Åsmund døde av tuberkulose i hjernen, bare ni år gammel (Vogt 2011: 261-165, 278-281, 282-283)

urfolkene betraktes som russere. Ikke fordi de ikke var russere i en statlig tolkning av begrepet, de bodde innenfor den russiske landegrensen, og var derfor russiske statsborgere. Men i etnisk og kulturell forstand var de ikke russere, og det ser ut til at det er denne distinksjonen Nansen har valgt å bruke i *Gjennem Sibirien*.⁷³

Reisen gjennom Sibir var ikke Nansens første kontakt med Russland. Hans første besøk i Russland var til vitenskapsakademiet i St. Petersburg i 1898, der han mottok Konstantinov-medaljen for sin vitenskapelige utforskning av Nordishavet. Nansen brevvekslet med flere russiske forskere innen blant annet oseanografi, geologi og biologi. Han bidro med sine erfaringer og kunnskaper blant annet til Edvard von Tolls kartleggingsekspedisjon til Sannikov og videre opp mot Nordpolen, og Stepan Osipovitsj Makarovs polekspedisjon via Svalbard. Dette prosjektet inkluderte byggingen av verdens første isbryter. Nansen benyttet seg også av russernes forskning i sitt arbeid med det tredje bindet om forskningen fra Framekspedisjonen.⁷⁴

I sin artikkel «Fridtjof Nansen og Russland Humanitært arbeid» hentet i *Norge-Russland naboer gjennom 1000 år* fra 2004 skriver Carl Emil Vogt at Nansens interesse for Russland allerede ble vekket under Fram-ferden, da skuta reiste østover langs den russiske kyststripen før den vendte nordover mot polisen.⁷⁵

1.8.2.2 Russland og freden, Nansen som politisk agitator

Etter 1. verdenskrig engasjerte Nansen seg for etableringen av Folkeforbundet. Han reiste til Paris i 1919, og der ble han engasjert i nødhjelpsarbeidet ovenfor Russland av Herbert Hoover. Nansen fikk oppgaven med å stå i sentrum for en politisk, nøytral humanitær hjelpeorganisasjon. Han skulle fungere som mellommann mellom de allierte og den russiske regjeringen. Prosjektet var styrt av amerikanerne.⁷⁶

I Russland hadde de innført såkalt krigskommunisme. Pengeøkonomien var nesten fullstendig avskaffet til fordel for bytteøkonomi. Staten hadde all økonomisk makt. Allerede under

---

⁷³ Når det gjelder Nansens forhold til urfolk og naturfolk er forskningen til Harald Dag Jølle sentralt lesestoff. Blant annet hans hovedfagsoppgave i historie fra Universitetet i Tromsø "Hvorfor holder jeg eskimoen for stående over europæerne?" : kulturforskeren Fridtjof Nansen og "de arktiske andre", artikkelen «The tension between culture and nature: Fridtjof Nansen's understanding of Arctic minorities», publisert i tidsskriftet *Acta Borealia* i 2001 årgang 18, nr 1, men dette ligger altså ikke direkte opp mot mitt fokus her.

⁷⁴ Myklebost 2011: 27-29

⁷⁵ Vogt 2004: 318

⁷⁶ Vogt 2011:354-357

tsarregimet i 1916 ble det innført statsmonopol på korn. Dette hadde ikke vært populært hos bøndene, som hadde begynt å hamstre overskuddskorn. Bolsjevikenes forsøk på å presse bøndene til å levere korn til byene gjorde bare situasjonen verre. Produksjonen falt, og forsyningsproblemene vedvarte.⁷⁷

I 1919 tok altså Nansen på seg å opptre som mellommann i forhandlingen om mulig nødhjelp til Russland. Forhandlingene involverte både amerikanske og europeiske statsledere, men det var amerikanerne, med Herbert Hoover i spissen, som styrte det hele. Nansen fikk i oppdrag å formidle et tilbud til Lenin om nødhjelp i bytte mot en erklæring om våpenhvile i borgerkrigen. Han var selv involvert i formuleringen av brevet, og ting tyder på at han også opprettet kontakt med sovjetiske myndigheter på egen hand for å finne ut om en slik plan kunne settes ut i livet. Den russiske regjeringen godtok ikke kravet om å legge ned våpnene, og nødhjelpsprosjektet strandet. Hos Nansen hadde engasjementet likevel våknet. I samarbeid med Olaf Broch forsøkte han å sende fisk til Russland uten hell.⁷⁸

I 1920 mottok Nansen en forespørsel om å bli Folkeforbundets Høykommissær for repatriering av krigsfanger. Han takket ja. Etter krigen fantes det flere hundre tusen tidligere krigsfanger som var blitt igjen etter fredsforhandlingene rundt om i Europa. De mellom 250 000 og 300 000 krigsfangene som oppholdt seg i Russland, og de 280 000 russiske krigsfangene som oppholdt seg i Tyskland var spesielt vanskelige å hjelpe, på grunn av den diplomatiske situasjonen. Nansen skulle lede arbeidet med å få krigsfangene hjem, og gjennomførte blant annet flere reiser til Russland.⁷⁹

I 1921 ble store deler av Russland offer for sultkatastrofe. Tørke slo inn, og avlingene hadde feilet i to år på rad. Krigskommunismen hadde bidratt til redusert kornproduksjon siden 1918, med forsyningsproblemer inn mot byene. Mange arbeidere hadde dratt fra byene og reist tilbake til landsbygda. I mars 1921 ble som tidligere nevnt NEP, den nye økonomiske politikken innført. Begrenset privat handel ble igjen tillatt, og en handelsavtale med Storbritannia ble inngått. Bøndene fikk igjen selge overskuddskornet sitt.⁸⁰ Konsekvensen av regjeringens politikk over flere år var at bøndene ikke hadde reserver liggende til dårlige tider. Mellom 20 og 30 millioner mennesker sultet.⁸¹

---

⁷⁷ Egge 2002: 114-115

⁷⁸ Vogt 2011: 356-360

⁷⁹ Vogt 2011: 363-365, Vogt 2004: 318.

⁸⁰ Egge 2002: 135-137

⁸¹ Vogt 2011: 376

Nansen tok på seg å lede det europeiske hjelpearbeidet. Han reiste mye, holdt taler og skrev brev. Han følte ikke at han fikk den støtten fra de forskjellige vestlige regjeringene som var nødvendig for å gjennomføre det enorme hjelpearbeidet. Uten støtte fra regjeringene ble totalsummen av de innsamlede midlene fra Europa 1.2 millioner dollar. Til sammenligning samlet den amerikanske nødhjelpen inn 60 millioner dollar. De europeiske stormaktene ville ikke bidra til Nansens plan om nødhjelp til det kommunistiske russiske regimet uten at den ble knyttet til strenge politiske krav. Nansen byttet da strategi. Dette var ikke bare en sak for regjeringer. Dette var en sak for Europas folk.⁸² Det er i denne sammenhengen bokverket *Rusland og freden*, som Nansen gav ut i 1923, ble skrevet. Boken er formet som en appell til de europeiske folk. *Rusland og freden* er det andre verket skrevet av Nansen som jeg vil analysere i denne avhandlingen.

Boken *Rusland og freden* er i uttrykk veldig annerledes fra både *Gjennom Sibirien* og *Gjennom Kaukasus til Volga*. Boken er på noen områder ganske lik Olaf Brochs *Proletariatets diktatur*. Begge tar sikte på å fungere som en gjennomgang av de forskjellige sidene ved det russiske samfunnet og opererer med et mål om å oppklare eller forklare forholdene slik de *egentlig* er. Begge bøkene tar for seg Russland slik det hadde utviklet seg i tiden etter oktoberrevolusjonen i 1917 og har som mål å kartlegge og avdekke forholdene i det postrevolusjonære Russland for den norske leser. Erik Egeberg har som tidligere nevnt gjennomført en sammenligning av disse to verkene sammen med Edvard Bulls *Den russiske arbeider- og bonderevolution 2. del* fra 1922.

Særlig på grunn av den mer argumenterende formen utgjør *Rusland og freden* et vesentlig materiale for analysen av Nansens Russlandsbilder, men på samme måte som med Brochs *Proletariatets diktatur* er det vesentlig å være bevisst på sjangerforskjellen mellom reiseskildringer og de mer politiske verkene. Det argumenterende formatet bidrar til å styrke analysen, ettersom man i en reiseskildring vil stå ovenfor et mer tilfeldig fokus og utvalg av anekdoter, mens det i *Rusland og freden* og *Proletariatets diktatur* vil dreie seg om en bevisst valgt struktur og bevisst utvalgte fokusområder og anekdoter.

1.8.1.3 Gjennom Kaukasus til Volga, tilbake til reiseskildringen

I 1929 kom *Gjennom Kaukasus til Volga* ut. Boken er en reiseskildring på lik linje med *Gjennom Sibirien*. Boken følger opp hendelsesforløpet til forgjengeren *Gjennom Armenia*, en

---

⁸² Vogt 2011: 378-382. Vogt 2004: 318.

reiseskildring som kom ut i 1927. Reisen bøkene er basert på fant sted i 1925. Det hadde vært fullt mulig å bruke *Gjennom Armenia* som kilde til denne oppgaven. Jeg har valgt å la være, blant annet av plasshensyn, men også fordi jeg i utgangspunktet så det som mer sannsynlig at man ville finne mest relevant stoff i de av bøkene der Nansen entret et område som han selv betegner som Russland.

Brevmaterialet etter Nansen er publisert i fembindsverket *Fridtjof Nansen brev* redigert av Steinar Kjærheim. Det kommer frem i det femte bindet, som dekker perioden mellom 1926 og 1930, samt et tillegg til de tidligere bindene som dekker perioden 1888 til 1925, at Nansen skrev dagbok under reisen, og at det er disse dagboknotatene han tok utgangspunkt i da han senere skrev *Gjennom Kaukasus til Volga*⁸³. Dette har nok bidratt til at reiseskildringen har en høy grad av nøyaktighet, som med stor sannsynlighet ville gått tapt om fortellingene i boken skulle hentes frem fra hukommelsen i ettertid.

Nansens bok *Gjennom Kaukasus til Volga* setter fokus direkte på en sentral utfordring med oppgaven min: Hvem er russeren? Fridtjof Nansen praktiserer et tydelig skille mellom kaukasiere og russere når han skriver sin reiseberetning fra området i andre halvdel av 1920-tallet. Disse områdene og folkeslagene hadde tilhørt russisk herredømme siden begynnelsen av 1800-tallet. Georgierne behandler han som en egen nasjon, til tross for at reisen hans foregikk etter at Sovjetunionen hadde tatt over kontrollen i området igjen da han besøkte landet. Hos Nansen ligger den kulturelle, etniske og språklige forståelsen av regionen til grunn for inndelingen, de formelle landegrensene har mindre betydning.

Når Nansen skriver om de menneskene som bodde innenfor Sovjetunionen, men benevner dem som georgiere eller kaukasiere og annet, så vil jeg også bruke disse benevnelserne.

2.0 Olaf Broch

2.1.0 Olaf Brochs reisebrev i Aftenposten

Våren og sommeren 1902 reiste Olaf Broch rundt i Russland på forskningsreise. Han arbeidet med russisk språk og dialekter i det nordvestlige Russland og i Saratov-regionen. Blant byene han besøkte var St. Petersburg, Moskva og den lille byen Vologda i det nordlige Russland. Han tilbrakte også mye tid på den russiske landsbygda, både på gjennomreise, og som egne

---

⁸³ Kjærheim 1978: 20

små stopp på veien i arbeidet med å samle materiale til forskningen sin. Samtidig med forskningsarbeidet skrev Broch små brev hjem til Norge som han fikk publisert som føljetong i Aftenposten. Føljetongen består av 11 reisebrev. Det siste brevet er delt opp i to deler, noe som sannsynligvis er gjort av redaksjonen i avisen. Brevene handlet om de små og store øyeblikkene på turen hans, om menneskene han møtte og om samfunnet som han fikk muligheten til å være en del av på reisen. I reisebrevene gjorde Broch observasjoner, han reflekterte over det han opplevde og hørte, og filosoferte over det russiske samfunnets gjøren og laden. I tillegg skrev han om de forskjellige stedenes historiske utvikling og satte de mindre stedene inn i en større historisk og samfunnsmessig sammenheng.

Mitt første inntrykk av reisebrevene er at Broch demonstrerer en enorm kunnskap om landet han skrev om. Reisebrevene er skrevet på veien, sittende om bord på en elvebåt, eller under et tre i en liten hage, kanskje liggende i en seng på et lite utleid rom et sted langt inne i skogen, uten tilgang til relevant faglitteratur. Det ligger en stor faglig tyngde i hver enkelt brev.

Reisebrev er av sjanger lettleste og lett fordøyelige tekster ment for å underholde, forundre og informere. Broch ser ut til å mestre sjangeren godt. Brevene har en hyggelig tone, og selv om Broch til tider tar opp alvorlige temaer som ytringsfrihet, manglende rettsikkerhet og til og med i et av reisebrevene skriver inngående om et politisk mord i Russland, så føles materialet aldri tungt eller vanskelig.

2.1.1 Uhygge og rykter

Broch startet sin reise i St. Petersburg. De første av reisebrevene er de som kanskje kan sies å ha den mest alvorlige tematikken. Broch beskriver en by fylt av kontraster, fra de lyse, rene, åpne gatene fylt med mennesker i flotte klær, til de trange, skitne små husene, den bunnløse fattigdommen og elendigheten blant byens uheldige. Han gir uttrykk for at byen var uåndgripelig og at enhver iakttagere ville kunne beskrive den vidt forskjellig. Han kaller den både for en kontrastenes by og for ryktenes by. Den politiske situasjonen i landet skapte en uhyggelig stemning i St. Petersburg, skriver han. Mangelen på en fri og uavhengig presse førte til at byen var en eneste stor ryktebørs, med hvisking og tisking i hver en krok og på hvert et hjørne. Broch beskriver en by der mistro og uro boblet under overflaten. Det hele fremstår som litt mystisk og uhyggelig.⁸⁴

---

⁸⁴ Broch Olaf 25.05 1902
Broch, Olaf 29.05 1902

Broch skriver videre om situasjonen rundt mordet på Dmitrij Sipjagin, den russiske innenriksministeren. Ryktene svirret, en student var dømt for mordet, og i befolkningen hadde morderen all sympatien. Broch skriver så om tsar Nikolai 2. Befolkningen behandlet denne tsaren annerledes enn de tidligere tsarene. Det ble hvisket åpenlyst om hans mangler. Broch oppfattet dette som et positivt tegn på større åpenhet. Tsar Nikolai 2. var ifølge Broch en svak tsar, som lot seg styre og lede av dårlige råd.⁸⁵

2.1.2 Enevelde, kanskje ikke så ille likevel?

I det fjerde reisebrevet gjorde Broch seg noen tanker om forskjellene mellom den vestlige parlamentariske modellen og det russiske tsarstyre. Det er en nyansert og reflektert tankerekke som går inn på de positive og negative sidene ved begge. Han mener at en god enehersker kan være like bra for et land som 114 umoralske, folkevalgte representanter, noe som kan tyde på en viss skepsis til det representative demokrati. Han peker ut mangelen på menneskerettigheter og rettsstatsprinsipper som den vesentligste svakheten i det russiske systemet. Domstol med jury hjalp lite når mennesker forsvant uten rettsak og dom, som følge av rykter og mistanker. Her trekker Broch igjen frem den svake tsaren og hans ministre. Den forrige generasjons kontrollerende styre hadde retning og mening, mens en tsar som noen ganger var rund i kantene og andre ganger hard og grusom ville skade staten. En usystematisk fremtreden utgjorde et usystematisk styre. Det oppstod misnøye blant folk, blant intelligentsiaen, og hvisking i krokene. Noen sa at noen snart ville gjøre noe. Mellom alle ryktene, alt snakket om tsarens svake karakter og elendige personlige handtering av diverse politiske forhold, ligger det likevel en fremtidsoptimisme hos Broch. Han mener samfunnet er på glid i riktig retning politisk, og at fremtiden er lys. Sakte men sikkert ville Russland tre frem som en liberal rettsstat, og bli likeverdige med de vestlige landene en gang i fremtiden.⁸⁶

2.1.3 Moskva, modernitet og fremtidsoptimisme

Også da Broch forlot St. Petersburg fortsatte denne fremtidsoptimismen. Han hyller de nye togforbindelsene som var bygget i Russland, med en komfort som gikk Europas jernbaner en høy rang, til tross for at enorme mengder mennesker brukte banene hver eneste dag. Banene økte fremkommeligheten og knyttet sammen avsidesliggende steder, og la dermed grunnlaget for modernisering og utvikling. Broch trekker frem det da nybyggede kjøpesenteret GUM som et modernitetens handelssentrum i Moskva. Tegn på vestlig påvirkning var å finne

---

⁸⁵ Broch, Olaf 29.05 1902

⁸⁶ Broch, Olaf 11.06 1902

overalt, vestlige varer, vestlige klær. Denne vestliggjøringen fremstår hos Broch som noe positivt. Igjen svulmer det av fremtidsoptimisme på Russlands vegne hos Broch.⁸⁷

2.1.4 Den idylliske landsbygda og de gjestfrie russerne

Da Broch reiste ut av de to store byene, ble gjestfriheten et hovedtema i reisebrevene. Han trekker frem den russiske gjestfriheten igjen og igjen, etter hvert som han reiste først sørover i Russland, og så senere dro nordover til Vologda. Alle menneskene beskrives som høflige, hyggelige og gjestfrie. Der man i andre fremstillinger av russerne gjerne skrev mye om alkoholisme og drukkenskap⁸⁸ skriver Broch om gjestfriheten og høfligheten.

Han bruker også mye plass på idylliske fremstillinger av den russiske landsbygda, av våren, naturens endringer og bøndernes våronn i Russland, av sommeren, bondekonene, bondepikene, fuglene, kornet og blomstene; av lyset, gårdsdyrene, de fargerike tradisjonelle klesdraktene, landsbylivet med gjess, kalkuner og høns. Landskapet var flatt, som i Danmark. Det mener Broch en som nordmann må venne seg til, og lære å finne poesien i de små tingene i landskapet. Han sammenligner det han ser med H. C. Andersens eventyrverden.⁸⁹ Her hentet altså Broch sin inspirasjon fra dansk skjønnlitteratur heller enn russisk. Det er ikke godt å si hvor bevisst og avgjørende dette valget var, men bruken av bilder som er velkjente for den skandinaviske leseren og vekker gode barndomsminner, kan sikkert ha bidratt til å trekke den russiske landsbygda nærmere den norske leseren.

Den gode stemningen i reisebrevene fortsatte. Selv når reisen var tøff tok Broch det med godt humør. Veistandarden var elendig, men Broch uttrykte seg slik:

Snart gaar det i susende Fart, snart Skridt for Skridt. En kraftig Dunk nu og da faar man finde sig i – undertiden saa kraftig at man undrer sig over, at man finder sig igjen i Vognen og ikke etsteds ude paa Marken: men dette hjelper jo bare på Fordøielsen. Maaltiderne kan det ogsaa blive lidt ustadigt med. Støvet kan lægge sig i tykke Lag over Vogn og Passager. Solen kan bage ens Ryg, saa man synes, det maatte gaa an at servere den som nyristede Koteletter⁹⁰

Broch tok også et lite oppgjør med det vestlige inntrykket av den russiske bondebefolkningen som bakstrevsk, at de ikke tok vare på jorda med moderne metoder, noe som ville føre til at den ble utarmet, altså en idé om at de ikke visste sitt eget beste. Han skriver at folk som satt med dette inntrykket kunne komme og se selv. Broch skriver at i det sørlige Russland ble det

---

⁸⁷ Broch, Olaf 17.06. 1902

⁸⁸ Se for eksempel Neumann 1999: 80, eventuelt Nansens fremstilling av russiske urfolk i *Gjennem Sibirien*.

⁸⁹ Broch, Olaf 19.07. 1902

⁹⁰ Broch, Olaf 19.07 1917

flere og flere steder tatt i bruk moderne metoder, og han så for seg en storstilt modernisering av russisk landbruk i løpet av den kommende menneskealder. Han tvilte likevel på at det ville bli tilstrekkelig for å holde på avstand uårene som følge av tørke.

Da Broch reiste nordover igjen gjorde han en sammenligning mellom det russiske landskapet og det skandinaviske. Han mente også å se betydelige likheter mellom de russiske klesdraktene i nord, og de finske. I Nord-Russland kritiserte han mangel på telefonkontakt med omverdenen, dårlig telegrafforbindelse og ikkeeksisterende vegnett, men påpekte at mangelen på telefon og telegraf var statens ansvar, og at veinettet lot vente på seg som følge av at det ikke var så store behov.⁹¹ Her trakk han også frem at Russland satt på store mengder ressurser, men at de ikke ble hentet ut som følge av manglende infrastruktur. Igjen lyser det gjennom en fremtidsoptimisme i teksten.⁹²

Gjennomgående søker Broch å formidle at det russiske folket i seg selv ikke var bakstreversk, men at ansvaret for mangelen på infrastruktur, industrialisering og modernisering lå hos staten. Staten fremstår som et lite velfungerende element i et land som ellers ville kunne fungert godt. Det er også vesentlig å legge vekt på at Brochs fremtidsoptimisme bygde på ønsker og ambisjoner på vegner av Russland om en politisk modernisering i form av liberalisering.

2.1.5 Fakta og myter

I det 8. reisebrevet demonstrerer Broch igjen en betydelig kjennskap til russisk historie når han forklarer forskjellene mellom bøndene i nord og bøndene i sør. I brevet trekkes linjer tilbake til skillet mellom kronadelbøndene i nord og de livegne bøndene lengre sør. Kronadelbøndene arbeidet på jord eid av staten, og representerte en stabil inntekt i form av høye skatter til tsaren, mens de sørlige bøndene var livegne under godseiere. Det var godseierne som stod for skatteinnkrevningen fra sine livegne bønder, og i løpet av 1600-tallet opparbeidet godseierne nesten fullt ut eierskap av de livegne bøndene.⁹³ Dette skillet ble gradvis utvisket etter jordreformen i 1861.⁹⁴ Historisk hadde de nordlige bøndene vært friere enn de sørlige. Broch trekker spesielt frem større frihet til å reise, bevege seg imellom på elvene og drive kulturutveksling. Han kommenterer det han mente var kulturell innvirkning fra Finland. De nordlige bøndene var kaffedrikkere, noe man så lite av blant sørlige bønder.

---

⁹¹ Broch, Olaf 26.07 1902

⁹² Broch, Olaf 26.07 1902

⁹³ Acton. 1995: 22-31. Egge 2002: 23-25

⁹⁴ Broch, Olaf 23.07 1902

Broch så også en større selvfølelse i nord. De sørlige bøndene var fremdeles tynget ned av mange generasjoner med tvangsarbeid og manglende muligheter for seg og sine barn. I nord hadde man en lengre tradisjon for å forvente at barna skulle ha muligheter for sosial mobilitet. De holdt hodet høyere. Før jordreformen var de nordlige områdene de rikeste, i den forstand at de kunne gi staten store skatteinntekter. Broch beskriver hvordan de sørlige områdene nå var blitt rikere enn de nordlige, som følge av den fruktbare jorda. De nordlige områdene hadde mistet mye av sin politiske betydning. Ekspansjonen av det russiske riket og samfunnsutviklingen ellers gikk til fordel for de etter hvert mer befolkningstunge områdene i sør.⁹⁵

Broch gir også en inngående fremstilling av nordrussisk arkitekturhistorie, og en nyansert fremstilling av den russiske bondearkitekturen med både positive og negative sider ved byggemetodene. Et eksempel er de små toetasjes husene der man tidligere bodde sammen med husdyrene i underetasjen om vintrene for å holde varmen, mens overetasjen, som hadde vinduer, ble brukt som bosted hovedsakelig om sommeren. Disse husene hadde dårlige ovner, så røyken kom ofte til å sive ut i boligen, og mye av varmen forsvant ut gjennom skorsteiner som var bygget av sotet treverk. Husene ble også bygget uten grunnmur, noe som førte til at de måtte repareres og bygges opp fra grunnen igjen ganske ofte. Broch skriver at det ble bygget flere og flere mer moderne hus, med hvite teglsteinsovner som hadde ordentlige skorsteiner som både førte røyken ut av husene, og varmet opp mer effektivt. Men husene ble fremdeles bygd uten grunnmur. Han berømmer byggekunsten generelt i det nordlige Russland, og trekker frem både de eldre trekirkene og de nyere steinkirkene som eksempel på estetikken i den nordrussiske arkitektkunsten. Broch roser også praktiske hensyn som ble tatt under byggingen og innredningen av de nye steinkirkene, med en mer lukket og oppvarmet «vinterkirke» i underetasjen, og en åpen og lys «sommerkirke» i overetasjen.⁹⁶

I det 8. reisebrevet hadde Broch kommet til den nordlige byen Vologda. Her skriver han om St. Sophia katedralen i Vologda og Ivan den grusomes planer om å gjøre byen til ny hovedstad. Ivan den grusomme forlot i 1564 hovedstaden Moskva og erklærte at han ville abdisere. Bakgrunnen for det var Ivans sterke mistillit ovenfor bojarene og kirken. Bojarene var den daværende russiske adelen. Tsar Ivan mente at de drev med utstrakt korrupsjon og regelrett forræderi. Da det ble klart at bojarene ikke ønsket at han skulle abdisere, krevde han å få etablere en slags personlig stat innenfor staten; opritsjnina, som skulle ha en personlig

---

⁹⁵ Broch, Olaf 23.07 1902

⁹⁶ Aftenposten: 27.07 1902 nr. 538, Aftenposten: 29.07 1902 nr. 541

hovedstad med en egen administrasjon. Landområdene han la krav på bestod av nærmere en tredjedel av hele riket.⁹⁷ Som den personlige hovedstaden valgte han Vologda. Broch skriver at grunnen til at Vologda etter hvert ble forlatt som hovedstad, var at Ivan fikk en murstein i hodet under en inspeksjon av bygningsarbeidet på katedralen. Han skal ha blitt så rasende at han reiste fra byen umiddelbart, oppgav den som hovedstad og beordret den uferdige katedralen revet (noe som ikke ble gjort, men katedralen ble først ferdigstilt fire år etter Ivans død).⁹⁸

Problemet her er at dette hendelsesforløpet som Broch gjengir er en myte konstruert rundt Ivan den grusomes person, kanskje for å sementere et bilde av en irrasjonell, aggressiv og hevngjerrig enehersker. Maureen Perrie skriver i sin *The Image of Ivan the Terrible in Russian Folklore* om hvordan forskjellige varianter av denne fortellingen har versert siden den først dukket opp i en sang i 1859. I denne første versjonen forbannet Ivan både byen og elven som renner gjennom den. Det skal ha ført til at det friske vannet i elven ble stillestående og gjørmete. Perrie mener også at denne myten knyttet til St. Sophia-katedralen kan ha hatt opphav i behovet for å forklare hvorfor byen Vologda plutselig ble forkastet som hovedstad, etter at Ivan hadde investert store summer og mye tid i utbyggingen.⁹⁹

Det oppleves kanskje som litt pussig at denne historien dukker opp hos Broch som ellers i reisebrevene holder en faktaorientert linje. Broch er åpenbart ikke klar over at denne historien ikke er sann. Det er likevel ingenting som tilsier at Brochs bruk av denne myten burde vektlegges når det kommer til hans syn på Russland. Da Broch skrev reisebrevene var neppe historien blitt avslørt som en myte enda. At en fagperson som Broch refererer denne myten kan si noe om hvor vanlige denne typen myter har vært. Det er heller ikke i og for seg noen motsetning mellom det positive inntrykket Broch formidler om det russiske folk og den russiske landsbygda i reisebrevene, og et negativt syn på Ivan den grusomme.

Men det er et spørsmål om denne historien hos Broch kan knyttes til beskrivelsene i flere av reisebrevene, der det etableres et skille mellom det russiske folk, som beskrives svært positivt, og den russiske stat, som beskrives kritisk. Et skille mellom den russiske stat og det russiske folk var et hovedtema hos de slavofile, en gruppe i den russiske intelligentsiaen på midten av

---

⁹⁷ Acton 1995: 24

⁹⁸ Aftenposten: 23.07 1902 nr. 530

⁹⁹ Perrie 2002: 74-76

1800-tallet.¹⁰⁰ De mente at det russiske folk ikke var statsbærende, men måtte hente herskere utenfra, og at for så vidt hele den russiske statsdannelsen egentlig var hentet utenfra. Den var en europeisk konstruksjon, kanskje spesielt etter Peter den stores omfattende moderniseringsprosjekter på 1500-tallet. De slavofile mente at dette trekket gikk langt tilbake i russisk historie. I krønikene står det at slaverne ba væringene om å komme og styre over dem. Dette skal ha ført til etableringen av Rurikdynastiet i år 880, og byggingen av hovedstaden Kiev, Kievrikets første storfyrstedynasti. Rurikdynastiet ble fort assimilert, men det var altså hentet utenfra.¹⁰¹

Det er likevel ikke bare en ren etnisk avgrensing det er snakk om her, men også et skille mellom sfærer. Tanken var at det russiske folket ikke ønsket å styre, de ønsket samfunnsmessig og åndelig frihet, men ikke politisk frihet.¹⁰² I lys av dette blir det naturlig å skille mellom folk og stat. Hvis stat og folk er to forskjellige ting, den ene fundamentalt russisk, og den andre hentet utenfra og fremmed, vil det altså ikke være en motsetning i å være positivt innstilt til det russiske folk og negativt innstilt til den russiske tsar.

2.1.6 Sammendrag

Etter å ha lest alle reisebrevene i rekkefølge sitter jeg igjen med et ganske positivt inntrykk av Olaf Brochs Russland. Broch skriver vakkert og med romantiske ordelag om våren og sommeren på den russiske landsbygda. Han trekker frem den russiske gjestfriheten han møtte alle steder han kom til. Folkene han traff beskriver han i all hovedsak som høflige, hyggelige og gjestfrie.

Olaf Broch valgte å hente inspirasjon fra skjønnlitteraturen og den danske forfatteren H. C. Andersens eventyrverden, når han skulle beskrive den russiske landsbygda. Den russiske skjønnlitteraturen brukte Broch ikke i reisebrevene i det hele tatt, på tross av at han sannsynligvis kjente den bedre enn de aller fleste nordmenn, noe de senere oversettelsesarbeidene hans vitner om. Valget av H.C. Andersen bidrar kanskje til å trekke den russiske landsbygda nærmere vår egen skandinaviske landsbygd. Ved å ta i bruk bilder

---

¹⁰⁰ Russisk intelligentsia på midten av 1800-tallet kan deles inn i to leire. De vestligvendte og slavofilene. De slavofile avviste den vestlige, borgerlige sivilisasjonen som ideal og fokuserte på det de mente var unikt russisk og grunnleggende for den russiske nasjonalkarakteren, deriblant den russiske religiøsitet og kollektivismen i det russiske bondesamfunnet, med miren i sentrum. De vestligvendte avviste denne oppfatningen og så på en dreining mot vestlige idealer og samfunnsprinsipper i Russland som en positiv utvikling. Dette skillet formaliserte seg i synet på Peter den stores store moderniseringsprosjekt i Russland på slutten av 16- og begynnelsen av 1700-tallet. (Egge. 2002: s. 38-39)

¹⁰¹ Acton. 1995: s. 3, 14.

¹⁰² Nielsen. 1976: s. 85.

som er velkjente for publikum, bidrar Broch til å gjøre den russiske landsbygda mer gjenkjennelig for det norske publikumet.

Han tok dessuten utgangspunkt i et skille mellom den russiske statsledelsen og det russiske folk. Reisebrevene kritiserer dem som mente at Russland var og forble et bakstreversk land, og det trekkes frem tegn på modernisering og utvikling både i byene og på landsbygda. Jordbruket var i fremgang, og Broch hevdet at den russiske bonden ikke var så håpløst gammeldags som enkelte ga uttrykk for. Han demonstrerte stor kjennskap til russisk historie og samfunn. Broch så for seg en positiv utvikling for Russland, og nevnte ved flere anledninger at menneskene i byene snakket om at noe er i emning. Det boblet under overflaten i byene, men Broch virket overbevist om at Russland var på rett veg. Han stilte seg til og med ganske nyansert til eneveldet som styresett. En god enehersker kan være bedre enn hundre dårlige valgte representanter. Selv om reisebrev som sjanger ofte fokuserer på de dagligdagse tingene på en reise, de nære opplevelsene, la Olaf Broch også opp til et bredere fokus. Han skrev inngående om det politiske Russland, om tsaren, styresettet, rettssystemet og demokratiet. Broch ser for seg Russland som en fremtidig rettstat bygget på liberale, demokratiske prinsipper.

Det lurte seg en negativ myte om Ivan den grusomme med i Brochs fortellinger om Russland. Denne forteller etter min oppfatning mer om Brochs samtid og status i forskningen enn den gjør om Brochs personlige syn på Russland. Likevel kan tilstedeværelsen av denne myten ses i sammenheng med et syn på stat og folk i Russland som to separate sfærer, en idé som Broch kan ha hentet fra de første slavofilene.

2.2.1 Tegn til utvikling

I årene frem mot revolusjonsåret 1917 skrev Broch mange større og mindre artikler for Aftenposten om Russland og om Vestens forhold til Russland. I 1905 skrev han en artikkel om streikeaktiviteten i St. Petersburg, og om arbeidernes misnøye med byråkratiet. Artikkelen avslutter med å peke på en økende misnøye rettet direkte mot tsaren og selve eneveldet. Teksten har god dramatisk oppbygning, og levner leseren med en idé om at eneveldet kanskje står for fall.

I perioden frem til 1. verdenskrig engasjerte Broch seg i forholdet mellom Russland og Sverige, der stemningen var blitt betydelig kjøligere. Novembertraktaten, som var blitt inngått i 1855, gikk ut på at Frankrike og England garanterte for Norge-Sveriges territoriale

integritet, mot at den norsk-svenske kongen forpliktet seg til å ikke avstå land eller beite- og fiskerettigheter til Russland.¹⁰³ Etter tapet i den japansk-russiske krigen i 1905 ønsket den russiske ledelsen å få opphevet Novembertraktaten og få tillatelse for sine krigsskip til å passere sundene mellom Kattegat og Østersjøen. Tanken var å inngå en avtale med Danmark og Tyskland om tilgang til disse områdene.¹⁰⁴ I 1907 kom Integritetstraktaten, en traktat inngått mellom Russland, England og Frankrike, der bare Norges territoriale integritet ble garantert. Sverige ble stående uten avtale. I 1908 ble så Østersjøerklæringen signert, en avtale der Russland, Tyskland, Sverige og Danmark ble enige om å opprettholde status quo i Østersjøområdet. I den samme perioden forsøkte den russiske ledelsen å presse Sverige til å oppheve demilitariseringen av Ålandsøyene,¹⁰⁵ og Russland gav også sin støtte til norsk løsrivelse fra Sverige.¹⁰⁶

Broch tok på seg å oversette og videreformidle en del av det som ble skrevet om relasjonen mellom Russland og Sverige i russiske aviser i årene frem mot første verdenskrig. Han publiserte både direkte oversettelser av artikler, og refererte andre artikler mer indirekte. Den avisen han fokuserte mest på var den St. Petersburgbaserte avisen *Novoje Vremja*. Her ble det publisert en rekke artikler med sikte på å forsikre svenskene om at Russland ikke hadde aggressive intensjoner ovenfor Sverige, til tross for ønsket om å oppheve Novembertraktaten. Dette videreformidlet Broch. Han refererte også noe fra *Russkoje Slovo*.¹⁰⁷

Broch introduserer en av disse oversettelsene med at innholdet i artiklene også kan være relevant for Norge. Som oversetter av disse tekstene tok Broch på seg en rolle som formidler. Han videreformidlet at Russland ikke utgjorde en trussel mot Sverige. Det er naturlig å anta at Broch ikke ville tatt på seg dette arbeidet om han hadde ment at artiklene kanskje kunne være propaganda. Som en av de fremste fagfolkene i Norge når det kom til Russland, gav Broch tyngde til påstandene i de russiske avisene. I 1913 argumenterte han i en liten artikkel i *Aftenposten* den 16. september for å etablere en litterær konvensjon med Russland, for å sikre de økonomiske rettighetene til norske forfattere.¹⁰⁸ Det var vanlig at norsk litteratur ble oversatt og publisert på russisk, uten at den opprinnelige opphavspersonen hadde gitt

---

¹⁰³ Nielsen. (red) 2014: 150

¹⁰⁴ Nistad 2012: 275.

¹⁰⁵ Russland og Sverige hadde vært i konflikt om Ålandsøyene helt siden tidlig på 1800-tallet. Ved fredserklæringen i Tilsit i 1807 ble det inngått en avtale om handelsblokade mot England mellom Russland og Frankrike. Russland forsøkte deretter å presse Sverige til å delta i handelsblokaden.

¹⁰⁶ Nistad 2012: 27-29, 33, 275-276.

¹⁰⁷ Broch, Olaf 24.02. 1914

¹⁰⁸ Broch, Olaf 16.09. 1913

godkjenning til publiseringen eller mottatt godtgjørelse for arbeidet. I 1916 oversatte han en artikkel fra Novoje Vremja som trakk frem Norge som et fremtidig ferieparadis for den russiske befolkningen, og samme året skrev han om hvordan Russland satset stort på de vitenskapelige miljøene og bygde dem ut som følge av erfaringene fra krigen.

2.2.2 Februarrevolusjonen og optimisme

I februar 1917 (etter russisk kalender) brøt revolusjonen ut i Russland. Samme dag som tsaren abdiserte var det Olaf Broch som fikk skrive om begivenheten i Aftenposten den 15.03 1917, i en artikkel med tittelen «En verdenshistorisk begivenhet». Broch gikk langt i å berømme hvordan dumaen, med støtte fra riksrådet, hadde klart å gjennomføre revolusjonen på en fredelig måte. Tsarregimets fall sammenlignet han med en frukt som var så moden at den ikke en gang trengte å bli plukket, den ville falle av seg selv. Broch var klar optimist. Han så for seg at de som var igjen fra det gamle styret skulle møtes med amnesti og full habeas corpus, at det hemmelige politiet skulle avskaffes og det ville bli innført kommunalt selvstyre. Broch så også for seg at denne omveltningen ville føre med seg en økt kampånd blant de russiske styrkene som deltok i første verdenskrig, at de nå ville kjempe hardere i vissheten om at de etterpå kunne reise hjem til et fritt Russland, og at hjemme i Russland ville man samle seg om støtten av sine kjempende styrker.¹⁰⁹

Optimismen er altså til å ta og føle på hos Broch, en optimisme knyttet til et potensielt politisk liberalt Russland.

2.2.3 Nasjonalisme, borgerrettigheter og optimisme

1. april 1917 stod Brochs artikkel «Det nye Rusland og nationalismen» på trykk i Aftenposten. Artikkelen er en litt mer dyptpløyende analyse av utviklingen frem til februarrevolusjonen, med refleksjoner rundt hvordan det postrevolusjonære Russland ville arte seg i fremtiden. Han starter med å konkludere med at hva som enn ville skje i Russland fremover, så ville ikke det gamle styret komme tilbake. I denne artikkelen valgte Broch spesielt å fokusere på erklæringen om autonomi for nasjonale minoriteter innen Russlands grenser, borgerrettigheter for alle uavhengig av nasjonalitet eller religion, og hvilken betydning russisk nasjonalisme hadde hatt for omveltningen.

---

¹⁰⁹ Aftenposten: 15.03 1917 nr. 135.

Broch fokuserer på nasjonalånden som katalysator for revolusjonen, og trekker frem båndene mellom Romanovslekten og Tyskland. Dermed trer skillet mellom det russiske folkets sfære og den statlige sfære tydelig frem hos Broch i denne teksten. Noe av det grunnleggende positive i februarrevolusjonen blir da at makten ikke lengre skulle ligge hos de «halvfremmede», men at den folkelige og den statlige sfære skulle møtes og sammenføres til en.

I artikkelen «Det nye Rusland og nationalismen» skiller altså Broch mellom den nasjonalismen han mener har gjort seg gjeldende opp mot revolusjonen og rett etterpå, og den nasjonalismen som var representert i panslavismen fra tidlig 1800-tall og spesielt under Napoleonskrigene.¹¹⁰ Han trekker også frem tidsskriftet *Novoje Vremja* i tilknytning til dette. Broch valgte konsekvent å bruke begrepet sjåvinisme om panslavismens form for nasjonalisme. Han trekker frem forfølgelsen av ikke-russiske etniske grupper som noe som hadde sitt utspring i denne sjåvinismen. Den nasjonalismen som Broch mener revolusjonen ble bygget på, var en patriotisk nasjonalisme. Innen denne patriotiske nasjonalismen fremtrer ikke skillet mellom den etniske russer og andre etniske grupper som det avgjørende momentet, men heller nasjonalisme knyttet til statstilhørighet, altså et Russland for alle Russlands folk.

Han konkluderer så med at en videreføring av den ikke-sjåvinistiske nasjonalismen førte til at de nasjonale minoritetene innenfor Russlands grenser nå også skulle få lov til å styre seg selv. Rett til selvstyre for russerne uten innblanding fra disse «halvfremmede», måtte nødvendigvis også bety rett til selvstyre for andre nasjonaliteter innenfor Russlands grenser.

Artikkelen «Det nye Rusland og nationalismen» vitner om en betydelig fremtidsoptimisme hos Broch på Russlands vegner, men det er en moderering av synspunktene vi fant i artikkelen «En verdenshistorisk begivenhet» den 15. mars samme året. Han begynner med å understreke hvor usikker situasjonen var, og at mye enda kunne ødelegge for den lovende utviklingen. Fra nå av var det det som Broch kaller «den frisinne russer» som skulle føre Russland videre. Han går så langt som til å erklære Russland, ikke bare for å være kampfelle for ententemaktene i verdenskrigen, men også en åndsfelle. Han gir også uttrykk for at endringene i Russland kunne komme til gode for Vest-Europa. Februarrevolusjonen var startskuddet for et fritt og progressivt Russland.

2.2.4 Det politiske Russland, kontinuitet og Vesten

Det begynner å bli tydelig i Brochs tekster at perioden mellom februarrevolusjonen og oktoberrevolusjonen i 1917 representerer klimakset i den optimismen som vi allerede har kunnet skimte i reisebrevene fra 1902. Brochs fokus i det vi kanskje kan referere til som den mellomrevolusjonære perioden, lå i muligheten for et mer liberalt rettet Russland. Vi kan ta utgangspunkt i Kolstøs terminologi når han skisserer de tre problemkompleksene innen russlandsdiskursen. Innen det andre problemkomplekset: «Hvordan plasserer vi Russland i relasjon til Vesten?» kan vi nå hos Broch se konturene av et Russland som beveger seg i retning av Vesten i politisk forstand.

Allerede i reisebrevene så vi at Broch valgte å fokusere på det politiske Russland. Bevegelsen mot Vesten, slik Broch oppfattet den, lå hovedsakelig på det politiske planet. I reisebrevene refererte han også til mer kulturelle tegn på vestliggjøring, men det er tydelig at det var det politiske Russland, endringene bort fra et autokratisk styre, fjerningen av et dysfunksjonelt rettssystem og etableringen på demokratiske prinsipper som opptok han mest. Kort sagt var Broch i denne perioden mest opptatt av det han oppfattet som bevegelse i retning av et mer liberalt politisk system i Russland.

Februarrevolusjonen i 1917 representerte som tidligere nevnt en stor frigjøring for det russiske folk, slik det fremstilles hos Broch. I og med at Broch så februarrevolusjonen som et steg i liberal og dermed vestlig retning for det tidligere autokratiske Russland, kan det også argumenteres for at februarrevolusjonen representerer et gjennombrudd for det «frisinnede» Russland for Broch.

Der Broch tilsynelatende tidligere lette etter tegn på liberalisering, og uttrykte håp på vegne av et Russland som ikke var fritt, representerte Russland etter februar 1917 en fri stat. I Brochs fremstilling brøt februarrevolusjonen med en mange hundre års tradisjon i Russland for å la «fremmede» styre landet. Den nye midlertidige regjeringen som ble oppnevnt som følge av revolusjonen representerte derimot ikke noe fremmed, de var russere. Det er et hovedpoeng for Broch at februarrevolusjonen innebærer en overgang til et Russland styrt av russere, som beveger seg i en mer liberal og vestlig retning. Dette er hos Broch en gledelig og– mest vesentlig– en forventet utvikling. Februarrevolusjonen representerer kontinuitet i Brochs Russlandsbilder.

I tillegg argumenterer han også i «Det nye Rusland og nationalismen» for at denne omveltningen bygger på en flere hundre år lang russisk tradisjon for patriotisk nasjonalisme. Dette er enda et argument for at februarrevolusjonen innebærer kontinuitet for Broch. Gjennom reisebrevene argumenterer han systematisk for at det er tydelige tegn nesten overalt til en bevegelse mot et mer liberalt og politisk fritt Russland. I så måte kan revolusjonen oppfattes som en naturlig utvikling mot et mer vestlig styre med røtter langt tilbake i russisk historie.

2.2.5 Bolsjevikene og freden

Den 19. desember 1917 skriver Olaf Broch igjen en artikkel i Aftenposten med tittelen «Bolsjevismens Rusland. Et par randbemerkninger» om den videre utviklingen i Russland. Oktoberrevolusjonen hadde ført bolsjevikene til makten. Broch starter med en ordforklaring av begrepene bolsjevik og mensjevik. Bolsje; mer, mensje; mindre, altså «meremann» og «mindremann». Han skriver at bolsjevismen er en politisk strømning som ikke burde avfeies. Bolsjevismen hadde ifølge han sine berettigede og ideale tanker som burde høste forståelse hos alle. Han maner derimot til sterk skepsis mot styret i det bolsjevistiske Russland. Han kaller det bolsjevistiske politiske program for et sammenlappet spekulasjonsprogram, og avviser blankt at forholdene for russiske fabrikkarbeidere eller jordspørsmålet for bøndene hadde noen betydning for bolsjevikene. Alt handlet om å trekke seg fortest mulig ut av krigen. Han skriver syrlig at det virket som bolsjevikene nærmest hadde latt soldatene selv få bestemme om de ønsket å krige eller ikke. Han kaller krigstrettheten en hovednerve i bolsjevismen, og skriver at krigstrettheten hadde fått spre seg ut i hele Russland. Broch så på denne krigstrettheten i Russland som en trussel mot utfallet av krigen, og for det som var oppnådd i Russland siden februarrevolusjonen. Han ga uttrykk for at en fred med det imperialistiske Tyskland kunne føre til at Russland tapte sin frihet både politisk og økonomisk.¹¹¹ Som vi så i første kapittel skrev Martin Malia om hvordan fokuset i Europa som følge av blant annet oppkomsten av Bismarcks Tyskland vendte blikket over mot andre europeiske nasjonalstaters krigskapasitet, heller enn å opprettholde et bilde av Russland som trussel mot freden i Europa.¹¹² Her kan man kanskje argumentere for at Broch viderefører dette fokuset på Tyskland i det felleseuropeiske trusselbildet under 1. verdenskrig.

---

¹¹¹ Aftenposten. 19.12. 1917 Nr. 645.

¹¹² Malia 1999: 166

Broch går videre til å rette sterk kritikk mot ledelsen i partiet. Det var ikke de politiske overbevisningene han angrep, til tross for at han selv sa seg uenig i den kommunistiske ideologien. Han angrep innlemmelsen av det han beskriver som «uverdige» i partiledelsen. Han trekker frem det han kalte for «en række temmelig fædrelandsløse israeliter» blant disse uverdige, og nevner spesielt én ved navn Sehneur.¹¹³ Det Broch her gjør, er å fremheve jødene, og først og fremst Sehneur, som det fremste eksemplet på de fremmede som nå kom til å dominere partiledelsen. Dette kan være et uttrykk for samtidens tankegods, der jødene, som ikke hadde et eget fedreland, i en spesiell grad var fremmede og utenforstående i hele Europa. Sehneur blir altså «den fremmede» i en sterkere grad enn en representant fra noen annen folkegruppe ville være. I det materialet jeg har analysert, har jeg ikke funnet flere steder der Broch gir uttrykk for antisemittiske synspunkter. I artikkelen «Det nye Rusland og nationalismen» fra 1. april 1917 påpeker derimot Broch at tildelingen av fulle borgerrettigheter uten spørsmål om nasjonalitet og religion i forbindelse med februarrevolusjonen må ses i sammenheng spesielt med jødene sin posisjon i Russland. Fulle borgerrettigheter uavhengig av nasjonalitet og religion trekkes der frem som en del av den liberalistiske utviklingen i Russland, en utvikling Broch så som ønskelig.

På dette tidspunktet forventet Broch at februarrevolusjonen ville føre med seg en økt kampånd blant de russiske styrkene, en utvikling som Broch ønsket velkommen. Etter oktoberrevolusjonen så bildet annerledes ut, og Broch uttrykte bekymring for at fred uten annekasjoner og erstatninger ville kunne gjøre betydelig skade på det frie Russland. Russland trengte å fortsette innsatsen i verdenskrigen, både for Europas og for sin egen del. Videre var han bekymret for hvilke mennesker som så ut til å innta ledende stillinger innad i bolsjevikpartiet.

2.2.6 Sammendrag

I perioden frem mot februarrevolusjonen fulgte Broch nøye med i den politiske utviklingen i Russland. Han oppfattet enkelte artikler i russiske aviser om relasjonen mellom Russland og Sverige som såpass relevante for norske lesere at han oversatte disse og fikk dem publisert i Aftenposten. Hele denne russiske artikkelserien tok sikte på å berolige svenskene når det gjaldt russiske intensjoner knyttet til Russlands vestlige grense. Som oversetter tok Broch her

---

¹¹³ Aftenposten. 19.12. 1917 Nr. 645.

på seg en rolle som formidler til et norsk publikum, og gav tyngde til påstanden om at Russland ikke ønsket å krenke svensk territorial integritet.

Da februarrevolusjonen var et faktum, uttrykte Broch øyeblikkelig en stor optimisme i Aftenposten. Det kan virke som om han håpet på at det viktigste av det han mente hadde vært galt under eneveldet, nå skulle ordnes opp i. Demokratiet skulle nå blomstre i Russland, og landet ville kanskje til og med kunne bli bedre enn de europeiske demokratiene på enkelte områder. Broch så for seg at revolusjonen ville få positive konsekvenser, ikke bare innad i Russland, men også i verdenskrigen. Krigen skulle vinnes, og den skulle vinnes ved hjelp av et nytt, fritt og kampvillig Russland.

I månedene etter februarrevolusjonen virker det som Broch begynte å innse hvor mye som krevdes for å få et demokrati opp og gå i Russland. Han var likevel standhaftig optimist. Når Broch filosoferte over fremtiden til den store nasjonen, så han for seg store demokratiske prinsipper satt ut i livet, autonomi for nasjonale minoriteter og borgerrettigheter for alle, også jødene. Han trakk frem den tyske innflytelsen gjennom Romanovslekten, som noe av det som hadde ødelagt for Russland frem til nå. Han argumenterte for at fundamentet i omveltningen i Russland måtte være patriotisk nasjonalisme og nasjonalånd blant alle Russlands folkegrupper. Fremtidsvisjonen hans var et Russland styrt av russere, uten fremmedelementer, gjennom en sammenføyning av den folkelige og den statlige sfære.

Jeg mener å kunne se februarrevolusjonen klart som uttrykk for kontinuitet i Olaf Brochs framstilling. Både reisebrevene fra 1902, artikkelen fra 1905 og artiklene fra perioden mellom februarrevolusjonen og oktoberrevolusjonen i 1917, bygger opp om denne fortolkningen. Den midlertidige regjeringen med sin helrussiske forankring fremstår som det Broch hadde ventet på, det han hadde sett tegn til ville komme siden publiseringen av reisebrevene i 1902.

Innføringen av borgerrettigheter for alle uavhengig av nasjonalitet og religion ser Broch også som en videreføring av den liberaliseringen som han mente å kunne se fremveksten av gjennom hele perioden. Samtidig gir Broch uttrykk for at revolusjonsbevegelsen, og den patriotiske nasjonalånden som han mener den bygde på, hadde røtter helt tilbake til 1600-tallet. I så måte ser Broch altså februarrevolusjonen i et kontinuitetsperspektiv.

Etter at oktoberrevolusjonen var et faktum, virker det som Brochs optimisme stilnet betydelig. Grunnen er ikke først og fremst et ideologisk skille mellom hans eventuelle eget politiske ståsted og bolsjevikenes. Broch uttrykte en respekt og forståelse for kommunismen som ideologi, og uttrykte at retningen har tankegods og idealer som alle burde kunne respektere og

ta på alvor. Etter oktoberrevolusjonen var den glødende optimismen likevel sluknet. Broch uttrykte bekymring; han mente å kunne se at bolsjevikene ikke fulgte sin påståtte ideologi, og klaget over innlemmelsen av det han kalte «uverdige» til høye stillinger innad i det sentrale styret. I Brochs tolkning fikk disse uverdige også rollen som fremmede. Fedrelandsløse israelitter ble invitert inn i ledelsen utenfra. Igjen ble altså Russland styrt av «de fremmede».

Hans største konkrete bekymring ser likevel ut til å ha vært bolsjevikenes betydning for krigens utvikling. Bolsjevikenes stilling når det gjaldt verdenskrigen var for Broch fullstendig uakseptabel, og han brukte dramatiske ordelag og alle språklige virkemidler for å uttrykke sin misnøye og forakt for ønsket om fred uten anneksjoner og erstatninger. Brochs optimisme, som var på sitt høydepunkt rett etter februarrevolusjonen, var fullstendig borte i underkant av ett år senere.

Først i 1923 reiste Broch tilbake til Russland og fikk med selvsyn oppleve det postrevolusjonære Russland.

2.3.0 Olaf Brochs *Proletariatets diktatur* fra 1923

I 1923 publiserte Olaf Broch boken *Proletariatets diktatur – Set og tænkt fra forsommeren 1923*. Boken kom året etter ut i en noe forkortet og forenklet såkalt «Folkeutgave», og i 1925 ble boken oversatt til svensk ved Stig Olason. Den forkortede utgaven ble også oversatt til fransk. Av Brochs produksjon var det denne boken som fikk størst publikum utenfor akademia.¹¹⁴ *Proletariatets diktatur* må oppfattes som en sterk polemikk mot bolsjevikregimet i det postrevolusjonære Sovjetrusland. Boken er vinklet mot et norsk publikum. Broch gir i forordet uttrykk for at boken er et forsøk på å gjøre opp for en mengde av det han mente var ideologisk blendede beretninger, som ikke evnet å oppfatte eller ta inn over seg den elendighet som det kommunistiske styret hadde dratt Russland inn i. Broch mente debatten i Norge bar preg av manglende kunnskaper om det førrevolusjonære Russland, og en manglende evne til å forstå situasjonen slik den hadde utviklet seg etter revolusjonen.

2.3.1 En polemikk

Boken er av sjanger helt annerledes enn reisebrevene han skrev i 1902. Den tidligere varme stemningen og humoren er ingen sted å finne. Temaet i *Proletariatets diktatur* er av natur alvorlig. Broch søker å informere om og analysere konsekvensene av bolsjevikenes styresett i

---

¹¹⁴ Egeberg 2003: s. 230

det sovjetiske Russland. Samtidig kan det ikke sies å bare være en nøktern politisk analyse som presenteres. Stilen i *Proletariatets diktatur* er polemisk, og teksten uttrykker en klar misjon om å vende opinionen mot det kommunistiske regimet, slik den kommunistiske ideologien kom til uttrykk både i Russland og i arbeiderbevegelsen i Norge. Teksten gir inntrykk av et ønske om å tenne en gnist, tenne alle hjerter, mot det han beskriver som denne forferdelige bolsjevismen som hadde inntatt Russland.

Verket er delt opp i 13 kapitler som hver tar for seg et segment av samfunnet, og hvordan disse påvirkes av det kommunistiske styret. Han tar for seg det kommunistiske partiet, rettssystemet, universitets- og skoleverket, moralen i samfunnet, vitenskapen osv. I tillegg forsøker han å si noe om idégrunnlaget for kommunismen, slik den kom til uttrykk i det postrevolusjonære Russland. Verket er tydelig ment å gi en grundig beretning om tingenes tilstand, slik Broch ser dem.

Broch bruker i *Proletariatets diktatur* et ganske fargerikt og dramatisk språk. Sarkasme, bitende ironi og spydigheter får en mye større plass i denne fremstillingen enn i reisebrevene og avisartiklene. Hovedutgaven er den med størst faglig tyngde. Den såkalte folkeutgaven inneholder ikke like mye analyse. I stedet for dypere analyse forenkles hvert enkelt poeng i folkeutgaven, og anekdoter brukes i større grad for å illustrere poengene. I folkeutgaven legger Broch i hovedsak heller opp til å tenne leseren med dramatisk språk og billedlige fremstillinger. Folkeutgaven er veldig mye mer polemisk enn hovedutgaven. Bruken av virkemidler som ironi, sarkasme og regelrett latterliggjøring tas i mye større grad i bruk. Denne utgaven tar åpenbart i større grad sikte på å underholde og forarge leseren over utviklingen på den andre siden av grensen.

2.3.2 Bolsjevismen, en tragedie

Noe av hovedpoenget i Brochs fremstilling av det postrevolusjonære Russland er at de sidene av det førrevolusjonære Russland som var tungrodde, destruktive eller direkte korrupte, fikk vokse fritt frem og blomstre ute i det åpne etter revolusjonen. Broch skriver om bestikkelser satt i system, et enormt, altoppslukende byråkrati, betydelig innskrenking av ytringsfriheten og et rettssystem som bar preg av å være både vilkårlig og politisk motivert. Han fremstiller kommunismens idé, slik den kom til uttrykk hos bolsjevikene i Russland, som både håpløst naiv, systematisk ond og grunnleggende irrasjonell.

Helt i begynnelsen trekker Broch frem et positivt trekk i det postrevolusjonære russiske samfunnet. I reisebrevene fra 1902 skrev han som tidligere nevnt om russerne i nord at de var friere og mer høyreist enn russerne i sør, og at russerne i sør var tydelig merket av generasjoner med trelldom. De var kuet. I *Proletariatets diktatur* fremstiller Broch som det eneste virkelig positive i samfunnsutviklingen etter revolusjonen, nettopp at bøndene og arbeiderne i Russland i større grad oppfattet seg selv som frie, og at de mye mer enn før følte seg likestilte med folk fra den tidligere overklassen. Han beskriver en slags åndelig fred og sinnsro hos den jevne russer.

2.3.3 Et kommunistisk styre, et ikke-kommunistisk folk

Broch sammenligner bolsjevikene med en religiøs, fanatisk sekt som forsøkte å presse igjennom en virkelighetsoppfatning som ikke fikk ordentlig fotfeste i befolkningen. Et av poengene hans er at bolsjevikene var som nye kommunistiske oligarker, og hadde betydelige likhetstrekk med de mørkere sidene ved det tidligere tsarstyret. Noe av fundamentet i argumentasjonen hans mot det bolsjevistiske styret er et tydelig skille mellom den virkelighetsoppfatningen som det kommunistiske regimet satt med, og de forholdene som eksisterte rundt om i de alminnelige sjikt av det russiske samfunnet. Bolsjevikene trengte fortsatt et kampklart, forarget proletariat, men vanlige russere lot seg ikke på samme måte tennes til dyst etter revolusjonen hadde lagt seg. Broch skriver om hvordan arbeiderstanden og bondestanden etter revolusjonen i større grad oppfattet seg selv som likestilt med menneskene fra tidligere høye samfunnslag, at de var blitt mer høyreiste og tilfredse. Han peker på at denne sinnsroen hos den jevne russer var bolsjevikenes største problem under byggingen av et kommunistisk idealsamfunn. Uten forargelsen over dyp urettferdighet slår proletariatet seg til ro, og kampen renner ut i sanden.

2.3.4 Den gode russers forfall og den russiske litteraturen

I reisebrevene fra 1902 skrev Broch varmt om den russiske gjestfrihet, om hvordan alle han traff på sin reise behandlet han høflig og vennlig, inviterte han inn i sine hjem og bød han på det de hadde. I *Proletariatets diktatur* tar Broch opp det han mener er et stort forfall i høfligheten og vennligheten i landet. Han vier et helt kapittel til det han kaller for sunkne normer. For Broch er dette en utvikling som har sitt utspring blant bolsjevikene. Her trekker frem den store russiske litteraturen som fyrtårn i et åndelig, kommunistisk mørke. Verkene til de store russiske forfatterne uttrykker en refleksjon over individets rolle, rett, plikt og moral, som trengs i en samtid der moralen svekkes. Det åndelige rike Russland forfalt under

kommunistisk styre, og storhetstiden var forbi. Broch gir likevel uttrykk for at han er forsiktig optimistisk på Russlands vegne. Han så for seg at russerne ville bryte ut av det åndelige mørket og ta tilbake sitt Russland fra kommunistene.

2.3.5 Folkesjelen, en årsaksforklaring

I denne oppgaven er jeg ikke opptatt av å avdekke Broch holdninger til grunnprinsippene i den kommunistiske idé. Dersom Broch for eksempel hadde meninger om hvorvidt ressurser burde omfordes fra adelen til et bredere spekter av befolkningen eller ikke, ligger de utenfor min oppgave. Jeg fokuserer derfor på de delene av *Proletariatets diktatur* som bidrar til Brochs bilder av Russland. Et sentralt aspekt i Brochs gjennomgang av det postrevolusjonære Russland er hans forklaring på det kommunistiske styrets fremgang og gjennomslagskraft i den russiske befolkningen. Hvordan kunne den kommunistiske idé få fotfeste i Russland? Hvordan kunne et parti som ifølge Broch ikke stod for stort annet enn ødeleggelse og vanstyre, klare å beholde makten i Russland i tiden etter oktoberrevolusjonen?

Broch argumenterer som tidligere nevnt ut fra et dypt skille mellom det kommunistiske styret og det russiske folk. Russland var ikke kommunistisk, eller bolsjevistisk, Russland var havnet i uføre som følge av noen bolsjeviker, som Broch fremstiller som gale. Igjen ser vi skillet mellom stat og folk som en rød tråd hos Broch, men nå er det mye skarpere. Broch mente at det kommunistiske prosjektet måtte feile, fordi bolsjevikene ikke var i takt med sin egen befolkning, med det samfunnet de forsøkte å styre. Han gir uttrykk for at det naturlige for befolkningen etter revolusjonen ville være å trekke seg tilbake til en normaltstand. Dette var ikke forenlig med bolsjevikenes fremtidsutopi, det kommunistiske samfunn. Det lå ifølge Broch i menneskets natur å ville ha egen eiendom og kunne arbeide for egen fremgang. Derfor ville det kommunistiske prosjektet aldri lykkes. Nesten alle gangene Broch skriver om enkeltmennesker han traff og snakket med, dreier det seg om mennesker som opplevde at de personlig hadde blitt utsatt for et forferdelig system.

I bevisstheten til Broch ser det ut til å eksistere en russer, et menneske som forsøkte å få tilværelsen til å gå opp igjennom vanlig hardt arbeid og møysommelighet, og en kommunist, en deltaker i et system som undertrykte og ødela for russeren gjennom vanstyre, vilkårlighet og tidvis regelrett ondskap. Gjennom hele boken trekker Broch igjen og igjen frem mennesker i Russland som oppfattet det kommunistiske prosjektet som ødeleggende, utenfor fornuftens rammer, og som regelrett galskap. I følge Broch var altså det kommunistiske prosjektet en

tragedie og en katastrofe for det russiske folk, satt ut i livet av en liten gruppe dogmatikere som skilte seg betydelig ut fra russerne som folk.

Samtidig gikk Broch ut fra at den utviklingen som hadde vært i Russland umulig kunne utspinne seg i den vestlige verden. Den hadde ifølge han en unik forankring i russisk samfunnsliv og mentalitet. Bolsjevikenes maktovertakelsen og den videre utviklingen etter revolusjonen var utenkelig i et vestlig land, til tross for at kommunismen var europeisk tankegods. Her tenkte han ikke bare på eldre samfunnsstrukturer, på flere århundrer med eneveldige tsarer og et samfunns seiglivede motvilje mot dramatiske omveltninger, han trakk også frem den russiske folkesjelen og den særegne russiske religiøsiteten. Han skriver:

For et russisk temperament går dette så meget lettere for sig, fordi den egte russer med sin mangengang likesom bristende virkelighetssans har en eiendommelig hang til at omgjøre det som tilfredstiller hans personlige fornuft, hans logik, til et religiøst dogme, som han radikalt og hensynsløst ønsker gjennomført; fornuftslutning, tankesystem og «religiøs» tro går hos han særlig let over i hverandre ¹¹⁵

Noe av fundamentet for den kommunistiske revolusjon og postrevolusjonære bevegelse lå altså i den jevne russers tendens til å gjøre religiøse dogmer av sine overbevisninger og slutninger.

Videre tar han opp mangelen på vilje i den russiske folkesjelen som en årsak til kommunismens styre i landet. «Vilje imponerer alltid. Men særlig blant et folk som russerne, hvor mangel på kraftig og utholdende vilje omkring en større opgave vistnok må kaldes for en national svakhet»¹¹⁶

Han trekker også frem en grunnleggende russisk romantisering av de slaviske folks rolle i den fremtidige verdensorden, der drømmen om et fremtidig Russland av virkelig internasjonal betydning var en av årsakene til at kommunismen fikk sitt fotfeste. Tanken blir da at folket har latt seg styre av en mann eller en gruppe mennesker med storartede visjoner.

Mye av forklaringen på kommunismen i Russland finner Broch i aspekter ved den russiske folkesjelen, men han trekker også frem enkelte samfunnstrekk. Han siterer blant annet en økonom som skal ha sammenlignet revolusjonen i Russland med det kommunistiske opprøret i Tyskland i 1918. Økonomen konkluderte at man i Tyskland hadde kultur nok til å opprettholde disiplinen og redde samfunnsverdiene, og dermed stoppe revolusjonen.

---

¹¹⁵ Broch 1923: 24-25.

¹¹⁶ Broch 1923: 35.

Slutningen må altså være at manglende kultur i Russland skal ha spilt en rolle for utviklingen etter revolusjonen.¹¹⁷

Det ligger ikke mye igjen her av den fremtidsoptimismen som trer fram i reisebrevene fra 1902, eller fremtidsvisjonene i avisartiklene etter februarrevolusjonen. Broch la en intern årsaksforklaring til grunn for det han mente var en forferdelig utvikling, i et land som tidligere hadde potensiale til å kunne nå opp til Vesten både innen produktivitet, ytringsfrihet, politisk system og infrastruktur, i en ikke så alt for fjern fremtid. Disse framtidsutsiktene eksisterte ikke lenger etter revolusjonen ifølge Broch. Noe av årsaken til at bolsjevikene ikke var blitt kastet ut, lå altså i russernes sjeleliv.

Broch mener at det er typisk russisk å ville gjøre dogme av sine overbevisninger, å ha bristende virkelighetssans og mangel på viljestyrke, og å ikke ha kultur nok til å kunne opprettholde disiplin og redde egne samfunnsverdier. Disse må oppfattes som entydig negative trekk. Broch trekker for så vidt også linjer tilbake gjennom det mange hundre år gamle tsarstyret, og en mentalitet der det ble sett på som ganske naturlig å leve i et samfunn med vilkårlige regler og lover. I dette samfunnet ble mangel på medbestemmelsesrett satt i system gjennom den enkelte leders makt til å avgjøre hver enkelt sak uavhengig av lovtekst. Broch går altså tilbake til skillet mellom stat og folk som to separate sfærer, med folkets manglende ønske om politisk frihet som årsaksforklaring. Samtidig blir det tydelig at Broch forsto den bolsjevistiske revolusjonen som en unik russisk hendelse, med unike russiske røtter. Denne tilbakegangen til et fundamentalt skille mellom den statlige og den folkelige sfæren, kan tolkes som et brudd i Brochs russlandsbilder. Der bevegelsene i russisk samfunnsliv og russisk politikk i Brochs fremstilling helt frem til nå har peket mot en liberalisering og en vestliggjøring av det politiske systemet, med etableringen av en velfungerende rettstat som kanskje det ypperste målet, så Broch nå et Russland som vendte tilbake til de verdiene og samfunnstrekkene han tidligere hadde ment var i tilbakegang.

2.3.6 De lavere drifter

Broch går aldri så langt som å konkludere med at russerne passet til, eller hadde behov for, å styres på denne måten, at de hadde behov for en leder som kunne trekke dem i en bestemt retning. Men han gjør et lite poeng av at russerne hadde enkelte trekk som gjorde dem bedre i stand til å handtere og overleve under et sterkt kontrollerende styre. Broch kommer igjen og

---

¹¹⁷ Broch 1923: 37-38.

igjen tilbake til bolsjevikenes appellering til det basale i menneskesjelen, det han betegner som de laveste drifter i mennesket. Disse laveste driftene i mennesket var noe av det som holdt den bolsjevistiske maktposisjonen oppe, mente han. Med lave drifter ser det ut som han mente følelser som voldelighet, hevntørst og egoisme; altså negative følelser.

Broch mente at det var dette som gjorde at bolsjevikene fikk fortsette sitt samfunnseksperiment lenge etter at det var tydelig at det ikke noen gang kunne fungere. Allerede i andre kapittel påpeker han at en slik samfunnsutvikling ikke var mulig i Vesten. Om dette kan knyttes opp mot en mangel på lave drifter hos Vestens befolkning, skriver Broch ingenting om, men Brochs framstilling nærer assosiasjoner til en oppfatning av russerne som et folk som lar seg styre av lavere drifter i større grad enn befolkningen i Vesten. Fordi Broch ikke sier noe om befolkningen i Vesten, vil jeg likevel være forsiktig med å konkludere med at denne tanken har ligget til grunn for Brochs refleksjoner.

2.3.7 Altopplukkende kommunisme

Det er tydelig at Broch ser på den kommunistiske revolusjonen som en stor tragedie i russisk historie. Broch, som i 1902 var så positivt stemt ovenfor utviklingen og menneskene i Russland, reagerte med sjokk og raseri da han i 1923 fikk se utviklingen med egne øyne. Teksten i *Proletariatets diktatur* er intenst følelsesladet. På en måte stiller Broch seg på det russiske folks side mot det han mener er en ondsinnet kvasikommunisme, som har underlagt seg et samfunn som hverken ønsker eller trenger det. Likevel bruker han altså den russiske folkesjelen som en forklaring på denne utviklingen. Det er viktig å skille mellom Brochs følelser rettet mot bolsjevismen og bolsjevikene, og hans forståelse av russerne og Russland. Jeg tror at de negative beskrivelsene av den russiske folkesjelen i *Proletariatets diktatur* kanskje like gjerne kan komme fra et sjokk og en trang til å forklare en tragedie. I boken kritiserer Broch Nansen for å ikke se de positive sidene ved det gamle eneveldet. Samtidig er det vanskelig å finne at Broch sier noe positivt om det nye bolsjevistiske styret.

2.3.8 Sammendrag

Hovedinntrykket fra *Proletariatets diktatur* er at Broch fremstiller en destruktiv samfunnsutvikling i Russland etter bolsjevikerevolusjonen. Han sympatiserte dypt med den russiske befolkningen, og gir et bilde av dem som utsatt for en liten gruppe ideologiske fanatikere som opererte i et sektlignende apparat. I dette bildet ble samfunnet underlagt et fullstendig vilkårlig styre med innslag av systematiske overgrep og mangel på

rettsstatsprinsipper. De varme, optimistiske fremtidsvisjonene som kom til uttrykk i reisebrevene i 1902 og artiklene etter februarrevolusjonen i 1917, idéen om at stat og folk ville smelte sammen og bli ett, er fullstendig borte. Istedenfor fremstiller Broch et samfunn som lå i ruiner og forråtnelse, og var mer splittet enn noen gang tidligere.

I *Proletariatets diktatur* trekker Broch frem den russiske skjønnlitteraturen som et fyrtårn i det han beskriver som et åndelig kommunistisk mørke. Denne litteraturen representerte, slik han så det, moralen i en moralløs samtid.

Det skinner likevel gjennom et tynt håp om at russerne skulle ta over makten fra bolsjevikene og at Russland skulle bli fritt igjen. Brochs gjennomgang er grundig og mangefasettert, men også sterkt polemisk. Når han skal forklare hvordan det hele har vært mulig, kommer han igjen og igjen tilbake til de laveste menneskelige drifter, som han mener gjorde det mulig for det bolsjevistiske styret å fortsette sitt samfunnseksperiment etter revolusjonen.

Han mente at appellen til de laveste drifter hos russerne var med på å sementere situasjonen – blant annet en bristende virkelighetssans og mangelen på kultur og viljestyrke. Kanskje sikter Broch her til en mangel på politisk kultur, som hadde sin historiske bakgrunn i autokratiet. Samtidig gjentas det ved flere anledninger at en slik utvikling ikke var mulig i Vesten. Broch etterlater leseren med et inntrykk av at russerne i større grad enn befolkningen i Vesten lot seg styre av disse lavere driftene. Dette gir igjen assosiasjoner til forestillingen om det russiske barbariet, og til russerne som en mindre sivilisert folkegruppe som lot seg påvirke og styre ut fra sine lavere drifter. I *Proletariatets diktatur* er likevel dette et mer underordnet poeng. I min sammenheng utgjør likevel denne årsaksforklaringen hos Broch et sentralt poeng. Hovedbudskapet i boken er hvordan det Broch fremstiller som en forkvaklet og destruktiv, sektlignende gruppering, drev det russiske samfunnet i en katastrofal retning, og hvordan det russiske folk led som en følge av dette. Broch opererer her med et dypt skille mellom det bolsjevistiske regimet på den ene siden og det russiske folket på den andre. Bolsjevismen, slik den kom til uttrykk i Russland etter revolusjonen, fremstår hos Broch som noe fremmed og annerledes som er påtvunget et ikke-bolsjevistisk folk.

2.4 Konklusjon

I reisebrevene fra 1902 skimter vi en fremtidsoptimisme hos Olaf Broch vedrørende Russland. Han så tegn til modernisering og utvikling overalt, og tok et oppgjør med de som mente at Russland er et bakstreversk land. Han gir idylliske fremstillinger av den russiske landsbygda

og skriver varmt om de gjestfrie, hyggelige og høflige russerne som han traff overalt. Selv det russiske eneveldet mener Broch kan ha sine fordeler under de riktige omstendighetene. Han demonstrerer sin store kjennskap til russisk historie og samfunnsliv. Likevel lurert det seg med en negativ myte om Ivan den grusomme midt mellom alle de nyanserte, positive og faktaorienterte betraktningene. Denne myten kan fortolkes ut fra slavofilenes idé om et skille mellom staten og det russiske folk til grunn. Slik sett står den ikke i et motsetningsforhold til det positive inntrykket Broch formidler i sin beskrivelse av det russiske folk.

Dette skillet mellom en folkelig og en statlig sfære, der det russiske folk ikke blir forstått som statsbærende, men heller henter styresett og ledere utenfra, utgjør et gjennomgående perspektiv i Brochs syn på Russland, slik jeg tolker det. Broch er i utgangspunktet ikke totalt negativ til tsarstyret, og mener at dette av og til kan fungere bedre enn et styre med representanter for folkelig opinion. Men både Ivan den grusomme, Romanovslekten og bolsjevikene blir hos Broch fremstilt som separate fra folket, halvfremmede eller fremmede, i varierende grad

I sin fremstilling av den russiske landsbygda løfter Broch frem likhetene mellom forholdene og landskapene i Russland og i vestlige land. Når han beskriver landsbygda og sammenligner med H. C. Andersens skildringer, trekker han Russland nærmere de skandinaviske leserne. Dette tror jeg er et bevisst grep, som bidrar til at reiseskildringene demper eller reduserer en mulig avstand mellom Russland og Vesten i publikums bevissthet.

Frem mot februarrevolusjonen øker optimismen hos Broch. Den når et klimaks rett etter revolusjonen der han nesten utelukkende ser muligheter. Det fremtidige Russland skulle ikke bare holdes opp på lik linje med de demokratiske nasjonene i Sentral-Europa. Broch så for seg at landet kunne utvikle seg til et enda høyere nivå, gjennom en ikke-sjåvinistisk patriotisk russisk nasjonalisme. Denne patriotiske nasjonalismen mente Broch lå til grunn for februarrevolusjonen. Grunntanken i den revolusjonære bevegelsen skal ifølge Broch ha vært et Russland for alle Russlands folk. Den patriotiske nasjonalismen skulle føre den folkelige og den statlige sfæren sammen. Russland skulle styres av russere. Februarrevolusjonen må hos Broch oppfattes i et kontinuitetsperspektiv, der Russland tok et stort steg i vestlig liberal retning, og frigjorde seg fra de «fremmede elementene» i det øvre sjiktet av samfunnet. Dette var en forventet og ønsket utvikling i Brochs russlandsbilder. Februarrevolusjonen bygger hos Broch også på en patriotisk nasjonalisme som hadde sine røtter helt tilbake til 1600-tallet.

Etter at bolsjevikene kom til makten ble Broch bekymret. Han respekterte den kommunistiske idé, en idé som var hentet fra Europa, men mente at bolsjevikene ikke praktiserte ideen, og at partiet førte landet galt av sted. Han var rasende over bolsjevikenes standpunkt i verdenskrigen. Særlig på bakgrunn av Russlands militære og nasjonale interesser, hevdet han at det ble hentet inn «uverdige» til betydelige poster i sentralstyret. Disse uverdige fikk hos Broch karakteristikken som halvfremmede, idet han benevner dem som «temmelig fædrelandsløse israeliter». Igjen er vi hos Broch tilbake til tanken om «fremmede» blant Russlands makthavende. Vi kan argumentere for at den kontinuiteten i Brochs russlandsbilder som lot seg identifisere ved gjennomføringen av februarrevolusjonen i 1917, ble brutt opp gjennom bolsjevikerevolusjonen i oktober. Slik sett vil oktoberrevolusjonen representere et brudd hos Broch, idet Russland bevegde seg tilbake til en ny variant av det Broch oppfatter som et «fremmed» styre. En helomvending fra den bevegelsen i liberal retning som Olaf Broch hadde observert helt siden reisebrevene i 1902.

I 1923 skrev Broch *Proletariatets diktatur*. Det hadde skjedd en stor samfunnsomveltning i Russland siden hans forskningsreise i 1902. Rent sjangermessig er denne teksten veldig annerledes enn reisebrevene og artikkelmaterialet. Proletariatets diktatur er et innlegg i en meget betent debatt og fremstår som dypt polemisk. Der det russiske styresettet ikke spilte hovedrollen i reisebrevene, og fremstår som en mindre frustrasjon, ligger styresettet helt fremme i Proletariatets diktatur, ytterst på scenen.

Her er ingen beskrivelser av høflige, gjestfrie og hyggelige russere. Broch beskriver et land i fullstendig kollaps der selv de sosiale normene stod for fall. Broch trekker frem den russiske skjønnlitteraturen som et fyrtårn i et åndelig bolsjevistisk mørke. De verdiene som den russiske skjønnlitteraturen hadde fremmet, var noe av det som Broch ønsket at russerne skulle finne tilbake til. Referansene til vestlige forfattere er borte. Broch ser ut til å ønske seg tilbake til bedre tider.

Når han skal forklare hvordan denne tragedien kunne skje, bruker han blant annet den russiske folkesjela som forklaring, og åpner dermed for at bolsjevismen likevel kan være en unik russisk konstruksjon. Han nevner en russisk tendens til å gjøre dogme av sine overbevisninger, en bristende virkelighetssans, manglende vilje og manglende kultur som noen av årsakene til at bolsjevismen kunne få fotfeste etter revolusjonen. Han gjorde også et poeng av at denne utviklingen aldri kunne ha funnet sted i et vestlig land. Det er samtidig viktig, mener jeg, å påpeke at Broch var sterkt opptatt av å markere et tydelig skille mellom

den vanlige russer og bolsjeviken. Bolsjevikene hadde ødelagt Russland og påførte russerne store lidelser. Igjen kommer vi tilbake til russerne som et folk som ikke var statsbærende, at de ikke ønsket politisk frihet, og derfor godtok et styre av fremmede. Utviklingen av bolsjevismen var hos Broch både grunnleggende knyttet til den russiske folkesjela, og dermed det russiske folket, og samtidig framtrer bolsjevismen også som noe utenfra som «ligger utenpå» det russiske.

Jeg mener at i Brochs bilder av Russland ligger det politiske Russland som grunnlinje, både i reisebrevene, avisartiklene og i *Proletariatets diktatur*. Fremtidsoptimismen i reisebrevene er en politisk optimisme, der Broch ser for seg en politisk modernisering i retning av en liberal rettstat. Både artiklene jeg har gjennomgått etter publiseringen av reisebrevene i 1902 og bokverket *Proletariatets diktatur* fra 1924 fokuserer på den politiske utviklingen. Olaf Brochs Russland i disse tekstene er det politiske Russland.

3.0 Fridtjof Nansen

3.1.0 Fridtjof Nansens *Gjennem Sibirien* fra 1914.

I 1913 reiste Nansen som tidligere nevnt med på en handelsekspedisjon østover gjennom Sibir. Han førte dagbok gjennom hele reisen og året etter publiserte han *Gjennem Sibirien*, en reiseskildring fra turen. Boken er den første av flere lengre reiseskildringer fra reiser Nansen gjennomførte i Russland. Reisen gjennom Sibir ble gjort som passasjer i en handelsekspedisjon, ledet av Jonas Lied. Målet med ekspedisjonen var å etablere en sjørute for handel i nord mellom Vest-Europa og Sibir, over Karahavet. Frem til da hadde varer som skulle til Sibir blitt fraktet over land. Norsk eksport til Russland hadde økt i tiden før 1. verdenskrig og import av russiske varer til Norge var enda større enn eksporten. Både norske og russiske myndigheter var interesserte i å stimulere handelen mellom landene. Tanken om å etablere en sjøhandelsrute over Karahavet, inn i Sibir hadde eksistert i lang tid. De første russiske skipene hadde klart å nå østover til Karahavet i 1737.¹¹⁸ Det første forsøket på å seile til munningen av Jenisej ble gjennomført mellom 1874 og 1875 av Mikhail Sidororv, engelskmannen Joseph Wiggins og den finlandssvenske polarforskeren og oppdageren Adolf Erik Nordenskiöld, en av Nansens helter. Det skal ha vært Nordenskiölds ilandstigning på østkysten av Grønland som inspirerte Nansen til avgjørelsen om å reise på ski over

---

¹¹⁸ Greve 1973: 96

Grønland.¹¹⁹ Jonas Lied ønsket å fullføre drømmen om en nordlig sjørute inn i Sibir. Nansen ble invitert med for å skape blest og interesse for prosjektet.¹²⁰

Nansens deltakelse ville kunne gi prosjektet til Lied større troverdighet i Russland, og handelsselskapet hans, Det sibirske kompani, ville kunne få tømmerkonsesjoner i Sibir.¹²¹ Lied sørget for at Nansen fikk en offisiell invitasjon fra russiske myndigheter til å delta på turen.¹²² Lied brukte også Nansens navn for å samle sammen midler til prosjektet i Norge, og for å få gjennomslag for planene sine i Russland. Nansen selv visste ikke om dette.¹²³ Han så på reisen som en meget etterlengtet ferie. De siste årene hadde han opplevd flere personlige tap. Han hadde mistet kona Eva, Hjalmar Johansen hadde tatt selvmord, og lille Åsmund, Nansens sønn hadde dødd av tuberkulose i hjernen, bare ni år gammel.¹²⁴

Gjennem Sibirien er lagt opp mer eller mindre som en dagbok, der han, i tillegg til å beskrive sin egen reise og sine små og store opplevelser og møter gjennom turen, også bruker betydelig plass til gjennomgang av de politiske, historiske og kulturelle forholdene i områdene han besøker, samt en stor mengde etnografiske og naturvitenskapelige observasjoner.

Dette kommer tydelig frem i møtet mellom Nansens reisefølge og Russlands urfolk. Først refererer han møtet med individene fra Syrjenerfolket, refererer hva som sies i løpet av møtet, hva som skjer, og etterpå bruker han resten av kapittelet, og en del senere kapitler til å fortelle om befolkningens jakttradisjoner, handel, håndverk, klesdrakter og fysiske kjennetegn. Boken er ikke bare en ren reiseskildring, men bygger åpenbart også på et betydelig etterarbeid, der Nansen har lest seg opp på relevante fagfelt og rådført seg med fagpersoner i Norge innen språk, historie og kultur i de russiske områdene. I forordet takker Nansen blant andre Olaf Broch for mange opplysninger og råd i prosessen med å skrive boken.

Samtidig som Nansen refererer flere av de fordommene og feiloppfatningene man finner i tiden knyttet til urfolk; apeliggende fremtreden, alkoholisme, voldelige tendenser og maskuline kvinner for å nevne noen, virker han oppriktig interessert i deres tradisjoner, levesett og relasjon til den russiske stat og befolkning. Han bruker også plass på å forklare og

---

¹¹⁹ Vogt 2011: 29

¹²⁰ Nielsen (red) 2014: 262-263, 482-487

¹²¹ Greve 1973: 98

¹²² Greve 1973: 96

¹²³ Huntford 1996: 476

¹²⁴ Vogt 2011: 278-281

problematisere samojedbegrepet. Han sammenligner ved flere anledninger samojedene med den samiske befolkningen i Norge, uten å rangere dem.¹²⁵

3.1.1 Fremtidslandet

I forordet forsøker han å sette boken inn i en større kontekst; verdenskrigen herjet i Europa. Soldater ofret sine liv for å flytte fronter noen meter i den ene eller den andre retningen. Man sloss om territorier, om herredømme over landområder og ressurser. De russiske stepper og skoger stod samtidig ukultiverte og vidåpne.

Det er verd å merke seg at den engelske utgaven, publisert samme året, ble gitt ut under tittelen *Through Siberia – The land of the future*. Begrepet fremtidslandet tar han også i bruk flere ganger i selve boken. Det er Russlands rike ressurser, fruktbare jord og skoger som Nansen tenker på når han bruker begrepet fremtidslandet. Han viser til Francis Bacons prinsipp om at den høyeste ambisjonen mennesket kan ha er å underlegge seg naturen og jorden, ikke andre mennesker eller nasjoner.¹²⁶

Nansen gjør en grundig gjennomgang av avkastningen, det statlige russiske engasjementet rundt nybyggerne og den potensielle ressursutvinningen i Sibir. Fremstillingen er sober og tallfokusert, men levner liten tvil om at det er mye å tjene i disse områdene. Gjennom sitt arbeid med dette tallmaterialet skaper Nansen et bilde av det ressursrike fremtidslandet, der hardt arbeid gir avkastning i edle metaller, edle steiner, pels og dyrkbar mark. Samtidig kommer det tydelig frem at denne potensielle rikdommen vil ha en betydelig pris: Områdene det er snakk om er ikke tilknyttet velfungerende infrastruktur og klimaet er hardt. I denne fremstillingen ser vi tydelig den investeringsoptimismen som er beskrevet av Myklebost og Nielsen i «Russlands todelte ansikt».

3.1.2 Romantikk og vitenskap

Nansen var en eventyrer, oppdager og vitenskapsmann. I bunnen av det meste som han har produsert, og kanskje i hele hans liv og livsprosjekt, oppfatter jeg at det ligger en søken ut fra sivilisasjonen: Ikke en forakt for byen og det byene representerer, med alle sine mennesker, maskiner og hierarkier, men et inderlig behov og ønske om å nå ut, og å forstå verden rundt

---

¹²⁵ Nansen 1914: 21-27, 70-90, 100-103.

¹²⁶ Nansen 1914. Forord. Upaginert.

seg. Han studerte både naturen og menneskene som levde i den med stor interesse. Han kjente åpenbart en stor dragning til urfolk, og en fascinasjon for deres levesett og tradisjoner.

Det virker som om det levde en romantiker i Nansen, som kanskje var med å styre retningen i hans profesjonelle liv litt. Vitenskapen lå i bunnen gjennom det hele, men kanskje var det romantikeren Nansen som valgte hvordan han kom til å arbeide med vitenskapene?

Forfatterskapet hans utover de rene vitenskapelige utgivelsene bærer naturlig nok også preg av Nansens skoloring som vitenskapsmann. Fremstillingene hans er ideografiske. Han fokuserer på det partikulære og historiske. Selv om språket til tider er riktig så fargerikt, og noen av karakteristikkene hans ikke kommer med rent liten brodd, er materialet ikke nomotetisk, generaliserende eller kategoriserende. Nansen bestreber tilsynelatende hele tiden en så nyansert og rimelig fremstilling som mulig.

Han opererer likevel i et krysningspunkt mellom det romantiske og det vitenskapelige når han skriver om sine reiser gjennom Russland. Der han det ene øyeblikket analyserer forholdene på elvebunnen, gjør rede for forskningsstatus på området og presenterer middeltemperaturene og dybden på telen der han reiser, skriver han lange romantiske skildringer av nattehimmelen og skogens ro og stillhet i det neste.

Her er et utdrag fra et av hans mer filosofiske øyeblikk på ferden:

Hvor underlig det er at disse uendelige skog-vidder, med deres elver og infødte aldrig hadde den dragning for barne-fantasien som Amerikas urskoger med deres Rødhuder. Navne som Jenisei, Lena, Angarå, Tunguska, Baikål, med deres Ostjaker, Tunguser, Jakuter hadde aldrig den klang for gutte fantasiens som Hudson-elven, Delaware, og de store sjøer, med deres Mohikanere, Delaware-Indianere, og Sioux-Indianere. Er det bare fordi Sibiriens skoger har savnet sin Cooper? Livet her kan da visst være like fantasifullt; og det lever enda. Men liksom de store skoger med deres Rødhuder langs Hudson- og Delaware-elven forlengst er forsvunnet, og opdyrkede marker uten skjønnhet, og med temmelig prosaiske farmere er kommet isteden, således vil også denne skog og disse infødte forsvinne. Om hundred, ja om femti år, er sikkert skogene borte, og de omflakkende jegere med deres telter og deres pelsjagt er ikke mere. Det hele er blitt et trivielt flatt lann med dyrkede marker, lik de nordtyske sletter, men med rum for millioner av mennesker. Da vil vel også månen lyse som nu ned på Jeniseis stille strømmende flate, men denne store stilhet er borte. — Det er alt kommet et liv av et nytt slag i denne stilheten. Langt borte i skogenes ødemarker der i øst arbeides det i minene, for å finne dette almegtige metal av godt og ondt, som har bragt så mange mennesker lykke, men kanskje enda flere ødeleggelse.¹²⁷

---

¹²⁷ Nansen 1914: s. 196-197.

Her er det romantikeren Nansen som skriver, og forholdet til utnyttelsen av de mange ressursene i Sibir er ikke lengre så enkelt. Der han i forordet hyller menneskets underlegging av naturen som den aller mest høyverdige ambisjon, legger han her opp til at denne underleggingen ikke bare er en positiv ting, men kanskje kan ha negative følger på mange områder lengre inn i fremtiden. Det ligger en forsiktig sivilisasjonskritikk i Nansens fremstilling. Så blir spørsmålet, ser vi her et uttrykk for det Martin Malia beskrev som en antirasjonalisme i synet på Russland? Er det her snakk om en romantiserende idé om det tradisjonelle, åndelig rene Russland, ikke enda ødelagt av sivilisasjonen? Jeg vil forsøke å svare på dette her.

3.1.3 Sibir som Coopers Amerika

Et sentralt poeng er Nansens sammenligning med Amerika, og da spesielt det Amerika som James Cooper beskrev i sine bøker om nybyggernes møte med den amerikanske urbefolkningen. Nansen gir uttrykk for at Cooper har vært med å etablere Europas romantiske bilde av det ville Vesten, kanskje aller mest av den ville naturen og de som levde i og av den, nemlig urfolkene. Dette mangler i Russland; Sibir har ikke fått sin Cooper.

Boken er gitt ut i 1914. Det var blitt lenge siden den første oversettelsen av russisk litteratur. Store russiske forfattere som Dostojevski, Gorkij og Tolstoj hadde gått som føljetonger i Verdens Gang og Dagbladet, og Aschehoug hadde nylig gitt ut Tolstojs *Anna Karenina* på norsk. Forlegger Kr. A. Cammermeyer hadde publisert Dostojevskis *Forbrytelse og straff* under tittelen *Raskolnikov*. Kr. A. Norli hadde gitt ut *Brødrene Karamazov*. Både Gogol og Gorki var gitt ut hos flere forlag. I tillegg kunne man lese mindre tekster av en mengde andre russiske forfattere, store som små, i mange forskjellige norske tidsskrifter. En betydelig mengde russisk litteratur var blitt tilgjengelig for den norskspråklige leser.¹²⁸

Det er naturlig å anta at Nansen var kjent med russisk litteratur. Det han ga uttrykk for var at den russiske litteraturen ikke enda hadde klart å gjøre for Sibir det Cooper hadde klart for Amerika. Den russiske litteraturen var der, men den satte ikke barnefantasien i Vesten i sving. Tolstoj og Dostojevski, Gorkij og Gogol var tunge forfattere, med voksne forfatterskap for voksne lesere. De russiske forfatterne var kjente for at de gikk dypt inn i eksistensielle spørsmål som også var samfunnsspørsmål – hos Gogol i form av samfunnssatire som var veldig komisk, men også hadde dystre sider. Dostojevskis *Forbrytelse og straff* kunne aldri

---

¹²⁸ Øksnevad 1947: 11-31.

blitt gitt ut som en tegneserie for barn. Her ligger det en kritikk av russiske forfatters manglende evne til å selge ut Sibir til vesten mellom linjene. For det er Sibir Nansen skriver om her, ikke Russland som helhet. Det Nansen her egentlig konkluderer med er at han ikke finner Gorkijs, Dostojevskis eller Tolstojs Russland. Dette Russland er ikke det samme Russland som han har lest om i den russiske skjønnlitteraturen, det ligner mer på en russisk variant av Coopers Amerika.

Hvilke konkrete inntrykk den russiske litteraturen satte hos det lesende norske publikum sier Nansen ikke noe om, men Nansen savner altså en idealforestilling om de store sibirske skoger, og de urfolk som bor i den og drar fisk ut av dens mange elver. Den eksporterte russiske litteraturen jeg har nevnt, tok da heller ikke sikte på å danne denne typen idealforestillinger, men ble kjent for å gå dypt inn i eksistensielle og samfunnsmessige spørsmål. Kanskje vokste til og med fordommer om Russland frem med den russiske skjønnlitteraturen i Vesten? Det er også tydelig at det er hos barna eventyrforestillingen om Russland, og Sibir, skulle ha vokst frem, men det var jo ikke barnelitteratur som i hovedsak kom over grensene. James Cooper var heller ikke i utgangspunktet en barneforfatter, men arbeidene hans har likevel fått stor nedslagsflate på mange gutterom opp igjennom tidene.

Det eksisterer også en annen dimensjon til Nansens referanse til Cooper og de amerikanske skoger. Budskapet kan også tolkes som en legitimering av bokverket hans. Dette er oppdageren Nansen som setter sin egen bok i en kontekst. Sibir har ikke fått sin Cooper, vesten har ikke fått bli kjent med den storslåtte russiske naturen. Dette er Nansens lille bidrag i denne sammenhengen.

3.1.4 Urfolk, natur og sivilisasjon

Det eksisterer en ambivalens i Nansens skriving. Han legger i forordet opp til at Russland er fremtidens land, der kullgruvene skal bygges, skogsarbeiderne skal arbeide og fiskerne skal hente opp fisk til eksport. Gjennom boken beskriver han landskapet han reiser igjennom, alle dets ubrukte ressurser som ligger der, klar. Han skriver om jernbanespor som kan legges, gruver som kan graves og endeløse skoger som kan hugges. Men samtidig kommer han hele tiden tilbake til Russlands forskjellige urfolk. Han fascineres av dem, og skriver langt og grundig om dem.¹²⁹

---

¹²⁹ Hans interesse for urfolk og naturfolk ble sannsynligvis først vekket etter sin ferd på ski over Grønland. Under overvintringen i Godthaab ble Nansen godt kjent med inuittene. (Vogt 2011: 72)

Nansen er i *Gjennem Sibirien* klar på at sivilisasjonen har vært til skade for samojedene. Disse urfolkene kan ikke overleve i kontakt med sivilisasjonen. Den samme sivilisasjonen som skal bygge jernbaner og hugge skogene vil samtidig gjøre ubotelig skade på urfolkenes levesett og livskvalitet. Nansen refererer en juraks¹³⁰ frustrasjon over skatten som hans folkegruppe ble påtvunget. Etter referatet av dette møtet med juraken reflekterer Nansen over hva de russiske urfolkene fikk igjen som følge av skatteinnkrevningen. Han gjør tydelig at ordningen er fullstendig ensidig, en ren utnyttning uten noen form for gjenytelser i form av infrastruktur, helsevesen eller rettsapparat.¹³¹ Handelsmennene som kommer reisende vil bytte billig juggel mot dyrebare pelser, og selger brennevin til befolkningen. Alkoholismen bredte seg i Sibir i denne perioden.¹³² I denne behandlingen av urfolks levekår og kultur skiller Nansen seg ut fra den dominerende vestlige diskursen om naturfolk og kulturfolk i sin samtid.

Han oppsummerer den russiske urfolktragedien slik:

*Også Samojedene er selvsagt av de naturfolk som ikke har godt av berøringen med europeisk civilisation, og som derfor er i nedgang. Vistnok har mange av tundraens Samojeder enda holt sig godt, og det fins rike folk blant dem, som kan ha sine to og tre tusen ren. Men hele deres liv forutsetter den kultur som de selv har utviklet og lært sig til. Den europeiske civilisation kan ikke gi dem meget av verdi. Der imot gir den dem nye livs-vaner, og nye livs-fornødenheter som det er vanskelig å tilfredsstille med deres levevis, og derfor synker mange av dem, som er meget i berøring med Russerne, i større og større armod.*¹³³

Her snakker Nansen om den europeiske sivilisasjonen og russerne om hverandre. Det fremstår som russerne er representanter for den europeiske sivilisasjonen. Med utgangspunkt i Nansens egen begrepsbruk er ikke urfolkene per definisjon russere. Nansen ser ut til å legge en kulturell og etnisk forståelse av nasjonalitetsbegrepet til grunn når han benevner forskjellige grupperinger i Russland. I etnisk og kulturell forstand er ikke urfolkene russere, men de er det i et politisk og statlig perspektiv. Hvis vi legger til grunn at urfolkene er russere, fordi de bor innenfor de russiske statsgrensene ser vi her tegn til den edle barbaren i Nansens oppfatning av russeren, slik Naarden beskrev i *Socialist Europe and revolutionary Russia: perceptions and prejudice 1848-1923*, og eventuelt Martin Malias antirasjonalisme, der russeren innehar noe åndelig rent som det siviliserte Europa har mistet.¹³⁴ Med utgangspunkt i Nansens egne

---

¹³⁰ Jurakene er et russisk urfolk som hører til i det aller nordlige Russland, på Taigaen. I dag går de under navnet Nenetsere. (Wæhle, E. (2009, 14. feb. 2009). Nenets. Store Norske Leksikon. Hentet 12. aug. 2015, fra <https://snl.no/nenets>)

¹³¹ Nansen 1914: 100-101.

¹³² Nansen 1914: 77-79, 84, 95.

¹³³ Nansen. 1914: s. 78.

¹³⁴ Naarden 1992: 9-11, Malia 1999: 164-165

begreper havner likevel urfolkene litt utenfor det russiske, og de etniske russerne, eller kanskje mer korrekt, den russiske staten blir en representant for sivilisasjonen. I Nansens fremstilling vil det være mer nærliggende å argumentere for, slik Myklebost og Nielsen har gjort, at Nansen representerer investeringsoptimismen og idéen om Russland som det nye Amerika.

Samtidig utgjør denne sivilisasjonskritikken hos Nansen en avgjørende ambivalens. Boken legger opp i forordet til at underleggelsen av naturen er menneskets edleste gjøremål, og dermed bør moderniseringen i form av etablering av infrastruktur og ressursutvinning med videre i Russland også oppfattes som det aller edleste. Men her motsier Nansen seg selv. For juraken er ikke denne utviklingen velkommen, for juraken er ikke denne utviklingen det aller edleste, og Nansen gjør et poeng av det. Da blir det naturlig å spørre seg om vi hos Nansen kan se tegn til den strømmingen av antirasjonalisme som Martin Malia beskriver i sin *Russia under western eyes - From the bronze horseman to the Lenin mausoleum?* Ser Nansen Russland, som noe åndelig rent og urmenneskelig som enda ikke hadde blitt ødelagt av industrialiseringen og den vestlige sivilisasjonens «klamme hand»? Svaret må bli både ja og nei. Nansen er ambivalent til en modernisering i form av etablering av industri og ressursutvinning, men han er ikke utelukkende kritisk. Romantiseringen av naturen og himmelen og elven er også med. Nansen ser ikke utelukkende naturens underkastelse i form av inngrep i naturen som det edleste.

Urfolksproblematikken setter det hele i perspektiv. Russerne er representanter for den europeiske sivilisasjonen, og når Nansen treffer russere på sin ferd gjennom Sibir bemerker han ved flere anledninger hvor like de er den norske bonden og den norske fiskeren. Dette må oppfattes som en positiv karakteristikk. Nansens syn på russerne er inkluderende. Russerne er ikke de fremmede, men hører til «oss». De er representanter for sivilisasjonen i utkantstrøk.

3.1.5 Øst, og det fjerne Østen

Etter hvert fører reisen Nansen inn i de kinesiske områdene og Vladivostok. Allerede ved hans første møte med kinesere kommer det frem at Nansen også har stor tro også på det kinesiske folks fremtid. Han skriver: «På stationene her møtte jeg de første Kineserne. De hadde alle pisk. De så ypperlig ut, store, staute, og kraftige skikkelser, med sunne, tilfredse ansikter. En fikk vilkårlig inntrykk av å stå ovenfor en race som enda har fremtiden for sig.»¹³⁵

---

¹³⁵ Nansen. 1914: s. 265.

Boken har et eget kapittel om 'det gule spørsmålet'. Nansen oppfatter Kina som en trussel mot det han kaller den europeiske kultur. Han hevder at Russland har en enorm oppgave foran seg for å sikre en barriere mot «den fremtredende gule race.» Han skriver videre «Det er en oppgave hvis løsning er av viktighet for hele Europa. Hvor viktig den i virkeligheten er, var det vel ingen som hadde noen klar forestilling om før 1904»¹³⁶

Den japansk-russiske krigen gjorde åpenbart stort inntrykk på Nansen. Han er overrasket over Russlands knusende nederlag. Nansen uttrykker at Russland har undervurdert japanerne, og demonstrert en betydelig svakhet i striden med det mye mindre landet i øst. Dette representerer en stor bekymring om Kina skulle bestemme seg for å angripe, hevder han. Kina har utviklet en mye større hær enn lille Japan, og vil representere en mye større trussel hvis de velger å føre styrkene sine vestover. Nansen mener å se tegn til at Kina, med en mer aktiv rolle i internasjonal politikk, og et større moderniseringsprosjekt på gang, muligens vil ønske å marsjere vestover. Han videreformidler også en teori om at blant annet den dårlige behandlingen av kinesiske fremmedarbeidere helt øst i de russiske områdene kan være med på å føre Kina og Japan nærmere hverandre, noe som vil kunne få alvorlige konsekvenser i en eventuell direkte konflikt.¹³⁷

Nansen inkluderer Russland i forsvaret av dette truede Europa. Russland oppfattes her som en del av en samlet europeisk forsvarsblokk, som må styrke sin stilling i Østen for å forsvare og bevare 'den europeiske kultur'. Han setter likhetstegn mellom en svekket russisk stilling i Østen og et tap for Europa og den europeiske kultur. Når Nansen skriver om forsvaret av 'den europeiske kultur' er Russland en del av denne. Russerne blir ved enkelte anledninger også referert til ganske enkelt som europeere.

Et annet begrep Nansen tar i bruk er 'den gule fare'. Dette var et kjent begrep i samtidens politiske debatt. Den gule fare var de kinesiske horder som ville oversvømme Europa og kvele Den europeiske kultur, dersom russiske stillinger i det fjerne Østen ikke ble styrket og opprettholdt. Nansen hevder at Russland må stå standhaftig imot 'den gule fare', ikke bare for sin egen del, men for forsvaret av hele Europa. Russland blir altså her ikke sett på som en fremmed, orientalsk stat, grunnleggende forskjellig fra den europeiske kulturkrets, men er en alliert mot kineserne og en europeisk stat.

---

¹³⁶ Nansen. 1914: s. 290.

¹³⁷ Nansen. 1914: s. 290-292, 308-309.

Den russiske overtakelsen av de kinesiske områdene i øst fra midten av 1600-tallet og helt opp mot slutten av 1800-tallet fremstilles hos Nansen i all hovedsak fra et russisk perspektiv. Russiske seire beskrives med positivt ladete ord, mens kinesiske seire blir omtalt med utgangspunkt i de negative konsekvensene for russerne og den russiske stilling.¹³⁸ Om vi legger til grunn at russerne hos Nansen er «innenfor», i en europeisk kulturell og samfunnspolitisk sfære, så er det tydelig at Nansen plasserer kineserne «utenfor» den samme sfæren.

Når Nansen skriver om bosetningsprosjektet helt øst i de nyere brede landområdene i Russland på midten av 1800-tallet, kommer også kritikken av styresmaktene frem. Reisen dit er hard, og når nybyggerne kommer frem får de utdelt jordlapper til jordbruksformål av myndighetene, men ingen har forsikret seg om at jorda er dyrkbar. Nansen skriver at plasseringen av gårdene ble gjort ut fra et forsvarsperspektiv, for å sikre grensen mot kineserne, noe som gjorde etableringen av gårdsbruket der vanskelig.¹³⁹

Nansen antyder at russiske myndigheter kanskje er flinkere til å erobre enn de er til å kolonisere.¹⁴⁰ Når han skriver om jordbruket i de østligste delene av Russland kommer det tydelig frem at de russiske bøndene som har reist dit er underlegne de kinesiske og koreanske bøndene. Han skriver: «Det er således lett forståelig at disse nybyggerne får alt fra begynnelsen av en ugunstig stilling i konkurransen med den gule race, med Koreanerne og Kineserne, som er dem overlegne i dyktighet som akerbrukere, og vel også i flid og arbeidsomhet.»¹⁴¹

Han argumenterer ikke for at alle russiske bønder er dårligere enn kinesiske og koreanske bønder, men legger heller til grunn at det ikke er de beste russiske bøndene som kom reisende dit, at reisen var tøff og planleggingen fra statlig side var dårlig.

Videre skriver Nansen at innvandringen av kinesere og koreanere hadde negativ virkning på den russiske delen av befolkningen i disse områdene. Kineserne og koreanerne skal ha «fristet dem til dovenskap» gjennom sin egen arbeidsomhet og dyktighet. Kineserne og koreanerne arbeidet gjerne som sesongarbeidere eller forpaktere hos russerne, og dette førte til at russerne ofte fikk «mer og mer smak for å bruke den avgift de ga, på vertshusene til drikke og kort-

---

¹³⁸ Nansen. 1914: s. 293-295.

¹³⁹ Nansen. 1914: s. 296-297.

¹⁴⁰ Nansen. 1914: s. 233.

¹⁴¹ Nansen 1914: 299

spill». ¹⁴² Russerne var også ofre for alkohol og narkotika som kom fra kinesiske bander, og satte seg ofte i forkrøplende gjeld til kineserne. I tillegg hentet kineserne og koreanerne ut betydelige summer i lønn som de så tok med seg over grensene til Korea og Kina.

Hovedpoenget Nansen forsøker å gjøre her er at russerne lå dårlig an ovenfor det han kaller «den gule race» Han gjør et poeng av at innvandringen fra Kina og Korea var økende, og at det var snakk om sterke, arbeidsomme, unge menn, mens russerne også talte kvinner, barn og eldre blant sine rekker. Russerne tapte rett og slett terreng ovenfor kineserne og koreanerne når det gjaldt dominansen i de østligste områdene i Russland. Nansen skriver at russiske myndigheter hadde satt i gang tiltak for å stoppe utviklingen gjennom blant annet et forbud mot å ansette kinesiske arbeidere, men at dette tiltaket kanskje gjorde mer skade enn godt all den tid økonomien i områdene var blitt avhengige av kinesisk arbeidskraft, handverk og materialer. ¹⁴³

3.1.6 De forviste og fremtiden

Samtidig refererer Nansen flere fortellinger han får høre om røverbander som har herjet i flere områder langs ferden. Mange politiske fanger og andre dømte kriminelle var også bosatt i Sibir som følge av myndighetenes tvangsforvisninger. Disse ble forvist til områder uten stor tilgang på rike naturressurser. Flere av disse kriminelle treffer Nansen på sin reise, og han skriver om deres harde og trange levekår og manglende framtidsutsikter. Nansen beskriver også et veldig sammensatt og variert samfunn på tundraen. Der er handelsfolk, dypt religiøse russiskortodokse prester, urfolk, politiske fanger og straffedømte kriminelle. Dette skaper kontraster i Nansens skriving, mellom nød og velstand, mellom de dypt religiøse og de kriminelle, mellom avhold og den dypeste alkoholisme. Samtidig beskriver Nansen en enorm gjestfrihet på sin reise. Folk tar godt imot han hvor enn han kommer, og gjør stas på reisefølget med alle tilgjengelige midler. Nansen snakker stadig om den sibirske gjestfriheten.

Om forbryterne og de forviste skriver han:

jeg hadde netop truffet så mange tiltalende mennesker. Å, sa han, De kjenner dem ikke, bare forbrydere, bare forbrydere, ser De! Vistnok er jo ikke forbrydere det element en helst vilde velge til formerelsen, efter moderne race-hygieniske principer; men en får huske på at en stor del av dem som blev forvist til Sibirien var politiske fanger og forviste, eller også var det religiøse sekterer som den hellige russiske kirke ikke ønsket i Ruslann. Det var med andre ord folk som hadde en over bevisning, og tilmed var villige til å lide for den, — det var blant de

---

¹⁴² Nansen 1914: s. 301.

¹⁴³ Nansen 1914: s. 300-307.

beste elementer i det russiske folk, og dem kunde en nok gjerne ønske til forplantere av slekten. — En må derfor vente en befolkning som vel kan være en del blannet, men hvor det kan være mange evner. At de enda ikke er kommet til megen utfoldelse, kan skyldes ytre forhold, den dvale-tilstann som dette lann enda til en viss grad ligger i. Men en dag, når folket helt våkner, og de bunn'ne krefter blir fri, kan vi vel kanskje også få høre nye røster fra Sibirien; for det har sin fremtid, det kan vi være sikker på.¹⁴⁴

Igjen finner vi denne referansen til fremtiden som noe lyst og håpefullt. Men her er det ikke naturressursene som står for fremtidsmulighetene, men menneskene. Nansen forkaster tanken om at de politisk forviste han har truffet ikke kan være en ressurs, at de ikke har en fremtid, og at man ikke burde «blande» seg med dem. Han ser for seg en oppvåkning, en befrielse, en omveltning. Stort tydeligere kan det vel ikke uttrykkes. Russland er for Nansen fremtidslandet, også for samfunnets utskudd. Her er Nansen helt på bølgelengde med det dominerende, konservative og vestlige bildet av Russland; tanken om at Russland trengte å «slippe de bunn'ne krefter fri», at folket måtte våkne. Her ligger et ønske om at Russland politisk skal bevege seg i retning av Vest-Europa.

3.1.7 Systemkritikk

Det hender at Nansen videreformidler russeres egen kritikk av fedrelandet, når noen på reisen for eksempel har uttrykt frustrasjon over byråkratiske eller statlige forhold. Men Nansen sier seg ikke alltid fullstendig enig i kritikken fra hans reisefeller eller nye bekjentskap. I et tilfelle der en russer klager over nyhetstilgangen i Russland, selv for overklassen, og sammenligner med en norsk fiskers tilgang til nyheter om utenrikspolitiske forhold, funderer Nansen over om mangelen på tilgang til ferske nyheter utelukkende er en ulempe, ettersom nyhetene også bærer med seg mye av det Nansen beskriver som «grums».¹⁴⁵

Til tider kommer Nansen selv med kritikk av forholdene i Russland. Da er det i all hovedsak kritikk av styresmaktenes manglende evne til å dekke behovene til både den russiske befolkningen og de forskjellige urfolkene i områdene han reiser gjennom. Det er kanskje spesielt snakk om rettsikkerheten. Det kommer også tydelig frem flere steder at Nansen mener russerne ligger tilbake både i effektiviseringen av landbruket og på en del områder når det gjelder den generelle logistikken i samfunnet, med unntak av den transsibiriske jernbane, som Nansen skriver varmt om. Han påpeker ved flere anledninger at det og det kunne vært gjort på en enklere måte, her burde de ha skaffet seg slik og slik utstyr, det burde jo ikke være en vanskelig sak å skaffe til veie et slikt redskap, osv. Arbeidsforholdene for russerne fremstår

---

¹⁴⁴ Nansen. 1914: 211

¹⁴⁵ Nansen 1914: s. 143-145.

hos Nansen som tungvinte og upraktiske. De skaper behov for mye mer arbeidskraft enn hva som egentlig burde være nødvendig.

3.1.8 Sammendrag

Et sentralt trekk i *Gjennem Sibirien* er at Nansen inkluderer Russland i en felles europeisk kulturell og samfunnspolitisk sfære. Hos Nansen er russerne i første rekke europeere og deltar i den felleseuropeiske sivilisasjonsutviklingen. Som en europeisk stat sto også Russland som første forsvar mot et potensielt ekspanderende og fortrengende Asia med Kina i spissen. Nansen ser på Kina som en nasjon med store framtidsutsikter og dermed også som en stor, potensiell trussel ovenfor Europa. Han problematiserer den kinesiske og koreanske tilstedeværelsen i de østligste delene av Russland, og er bekymret for russernes evne til å håndtere en eventuell direkte konflikt.

Sibir fremstår hos Nansen som selve Fremtidslandet med enorme naturressurser og landområder; økonomiske muligheter som kan føre det europeiske sivilisasjonsprosjektet fremover. Det er likevel ikke uten en betydelig ambivalens at Nansen tar dette opp. Det ligger nemlig en motsetning mellom sivilisasjonsfremming og sivilisasjonskritikk hos Nansen. Sibir har en egenverdi utover de økonomiske mulighetene, i mangfoldet av forskjellige folkeslag med ulike kulturer, og kanskje spesielt i de forskjellige urfolkene og deres levesett i pakt med naturen. Han problematiserer og nyanserer den økonomiske utviklingen, slik han ser den for seg det kommende århundret, men erklærer seg aldri som en motstander av den.

Den russiske skjønnlitteraturen spiller ikke en betydelig rolle i Nansens fremstilling av Sibir. Den eneste gangen han nevner skjønnlitteraturen er når han skriver om de russiske skoger og dets urfolk. Her kommer det frem at Nansen ikke finner det Russland som er beskrevet blant annet hos Gorkij og Dostojevski. Han finner noe annet; han trekker frem den amerikanske forfatteren James Cooper, og hans fremstillinger av nybyggernes møte med Amerikas urbefolkning. Russland savner sin Cooper.

3.2.0 Fridtjof Nansens *Rusland og freden fra 1923*

I 1923 publiserte Nansen boken *Rusland og freden*. Nansen skriver i forordet at verket hadde som målsetning å gi folk i Vesten en bedre «objektiv forståelse» av det russiske folk, og formulerer litt lengre inn i første kapittel intensjonen slik: «Hensikten med de følgende

kapitler skulde netop være å vekke igjen den økonomiske interesse for Rusland på et sunt grunnlag, d. e. en upartisk bedømmelse av lannets virkelige tilstann». ¹⁴⁶

Mye hadde endret seg i Russland og i verden mellom publiseringen av *Gjennem Sibirien og Rusland og freden*. Da *Gjennem Sibirien* kom ut hadde verdenskrigen akkurat startet, og Nansen fikk bare med krigens herjinger i forordet. Da han skrev *Gjennem Sibiren* var han rystet over hvordan store Russland hadde tapt i krigen mot lille Japan og advarte mot konsekvensene ved et svekket Russland. To revolusjoner hadde så rystet landet, tsardømmets tid var over og bolsjevikene hadde kommet til makten. Etter verdenskrigens herjinger og borgerkrigen i Russland var landet ytterligere svekket og Europa var i krise. Det Russland som ifølge *Gjennem Sibirien* skulle stå som Europas forsvar mot de gule horder lå i ruin.

I Russland hadde de i 1918 innført såkalt krigskommunisme. Pengeøkonomien var nesten fullstendig avskaffet til fordel for bytteøkonomi. Staten hadde all økonomisk makt. Allerede under tsarregimet i 1916 ble det innført statsmonopol på korn. Dette hadde ikke vært populært hos bøndene, som hadde begynt å hamstre overskuddskorn. Bolsjevikenes forsøk på å presse bøndene til å levere korn til byene gjorde bare situasjonen verre. Produksjonen falt, og forsyningsproblemene vedvarte. ¹⁴⁷

I 1921 ble store deler av Russland offer for sultkatastrofe. Tørke slo inn, avlingene feilet og befolkningen sultet. Det hjalp ikke på at krigskommunismen hadde bidratt til redusert kornproduksjon, og forsyningsproblemer inn mot byene. Mange arbeidere hadde dratt fra byene, og reist tilbake til landsbygda. I mars 1921 ble NEP, den nye økonomiske politikken innført. Begrenset privat handel ble igjen tillatt og en handelsavtale med Storbritannia ble inngått. Bøndene fikk igjen selge overskuddskornet sitt. ¹⁴⁸ Avlingene i Russland hadde feilet to år på rad. Konsekvensen av regjeringens politikk over flere år var at bøndene ikke hadde reserver liggende til dårlige tider. Mellom 20 og 30 millioner mennesker sultet. ¹⁴⁹

Hungersnød herjet i store deler av landet. Nansen ble tilbudt rollen som høykommissær for flyktninger og forsøkte for å få i gang nødhjelp, lån, bevilgninger og handel mellom vest og øst. Han møtte stor motvilje. Mange var skeptiske til å sende hjelp til kommunistene, og mente at nødhjelp til Sovjet-Russland var det samme som økonomisk støtte til kommunismen.

---

¹⁴⁶ Nansen: 1923 s. 31

¹⁴⁷ Egge: 114-115

¹⁴⁸ Egge: 135-137

¹⁴⁹ Vogt: s. 376

Russiske myndigheter la også i en periode lokk på hvor ille situasjonen hadde blitt. For eksempel mottok Nansen informasjon fra Maxim Gorkij om hvordan sulten bredte seg blant professorer og vitenskapelig ansatte i Moskva, at forskere døde av sult ved universitetene, men når Nansen forsøkte å diskutere dette med russiske myndigheter fikk han bare beskjed om at professorene hadde det godt og hadde rikelig med mat. Vestlige myndigheter la frem politiske krav som de mente måtte følge en eventuell hjelp til russerne, noe russerne motsatte seg. Den politiske situasjonen var låst.¹⁵⁰

3.2.1 Mål og virkemidler

Rusland og freden kan ses som et slags kampskrift. Nansen hadde slitt med å få lederne i den vestlige verden med på sine planer om investering og nødhjelp uten politiske gjenkrav. I *Rusland og freden* vendte han seg så til Vestens befolkning.

Selv om Nansen fremholder allerede i forordet at *Rusland og freden* er et forsøk på en objektiv fremstilling, er det ingen tvil om at boken hadde en agenda om å inspirere til investeringer og støtte til og i Sovjet-Russland. Nansen var overbevist om at for å stable på beina igjen et krigsherjet Vest-Europa var det nødvendig å investere i Sovjet-Russland.

Rusland og freden har en helt annen stil enn *Gjennem Sibirien*. Uttryksmåten er gjennomgående argumenterende, og Nansen tar flittig i bruk lange, direkte sitat hentet fra diverse russere i politiske stillinger for å underbygge sitt ståsted og føre leseren til den ønskede konklusjonen. Boken er en systematisk gjennomgang av det russiske samfunnet, med egne kapitler viet til blant annet handel, finans, landbruk og industri. Problemene og utfordringene i de enkelte sektorer blir behandlet, og Nansen presenterer de løsningene som han mente var aktuelle.

Hovedoppgaven er likevel å introdusere leseren for potensialet i Russland og å vise frem det arbeidet som allerede er gjort av russerne selv for å bygge opp igjen en skakkjørt økonomi. Boken representerer Nansen som politisk agitator, som samfunnsdebattant. Dette er hans forsøk på å vende opinionen over til et mer Russlandsvennlig ståsted. Målet er å skape en realistisk men positiv stemning for å etablere stabil handel og gode, generelle relasjoner med Russland, og på denne måten hjelpe et Russland i nød og et Vest-Europa i krise. Boken ble oversatt til flere språk, men gjorde ingen stor suksess. Historikeren og arbeiderpartipolitikerens Edvard Bull skrev blant annet i sin omtalelse av boken at Nansen ikke forstod hva

---

¹⁵⁰ Greve. 1973: 159-184, Kjørheim (red) 1966

kommunismen innebar. Hans eget tobindsverk om følgene av bolsjevikrevolusjonen har vi allerede vært innom i kapittel 1.8.1.¹⁵¹

3.2.2 Stat, folk og folkesjel

Allerede i forordet gjør Nansen det klart at han har tro på en storslått fremtid for Russland, og med Russland mener han det russiske folk. I *Rusland og freden* kommer det tydelig frem at Nansen ser et klart skille mellom det politiske Russland, og det russiske folk. Han refererer til de skiftende politiske systemer i Russland som for en stor del innført utenfra. Han trekker frem både Romanovslekten og bolsjevismen som noe vesteuropeisk og fremmed: «en tynn vesteuropeisk ferniss». Han beskylder vesten for kun å ha fokusert på det politiske Russland, på bolsjevismen som truende ideologi, og for å ha ignorert det økonomiske Russland, og de handelsmulighetene som Russland kunne tilby et Vest-Europa i økonomisk ruin. Samtidig gir han uttrykk for at idealismen som bar frem den russiske revolusjonen var fullverdig russisk. Han skriver «Alle regjeringer er forbigående. Folket og folkesjelen er det varige»¹⁵² Han går videre til å hylle denne russiske folkesjelen, og dens evne til å samle styrke til å oppnå det som er ønskelig og nødvendig. Den russiske folkesjelen er noe som Nansen beundrer, og som kommer til uttrykk gjennom den russiske litteraturen og folkemusikken.

Her bygde Nansen på filosofen Johan Gottfried Herder, og hans idé om at alle folkeslag hadde en sjel, en folkesjel, noe som definerte dem som gruppe og kunne forklare deres situasjon og handlemåte, og som vokste ut av de særegne naturforholdene de levde under. Herder er blant navnene som trekkes frem innen historismen, en retning innen historieskrivingen som oppstod på begynnelsen av 1800-tallet, og som var med på å profesjonalisere historieskrivingen som fag og vitenskap. Den hadde som mål å beskrive historien «slik den egentlig var» som formulert av Leopold Von Ranke, og oppfattet historien som noe organisk som utviklet seg, vokste og endret seg. Historien bestod av enkelthendelser og var ikke en konsekvens av en allmenn lov om fremskritt, slik man hadde ment tidligere.¹⁵³

Nansen formulerer sin oppfattelse slik: «Et annet folks synsmåter, handlinger, og forhold må bedømmes mest mulig ut fra dets egen psykologi, tankesett, og forutsetninger, og ikke fra

---

¹⁵¹ Greve 1973: 159-184

¹⁵² Nansen 1923 forord, upaginert.

¹⁵³ Kjeldstadli: 58-59

vore. Dette er vel den første og viktigste betingelse for forståelse, men også den som syndes oftest mot, hver eneste dag, ikke minst i bedømmelsen av Russland og russiske forhold»¹⁵⁴

3.2.3 En vinn-vinn-situasjon

Nansen starter opp med å skrive om det ødelagte Europa. Etter fire forferdelige år med verdenskrig er relasjonene mellom de europeiske nasjonene ødelagte. Nansen kritiserer de europeiske nasjonene for å ikke handle i fellesskap, og for å opprettholde fiendskapet til tross for at krigen var over, for å isolere seg. Han skriver at mistro, uro og manglende solidaritet driver Europa mot avgrunnen, en økonomisk avgrunn.¹⁵⁵ Et av hovedpoengene i boken er nettopp at ved å hjelpe et Russland i nød, vil Vest-Europa også kunne reise seg igjen etter alle ødeleggelsene påført av verdenskrigen: en vinn-vinn situasjon.

Nansen drar frem russisk kornproduksjon og eksport fra perioden før verdenskrigen og setter den opp mot kornproduksjonen i USA, Argentina og Canada, land som etter krigen hadde stått for størstedelen av kornimporten til Europa. Han gjør det klart at han er kjent med at Russlands korneksport var større enn landet egentlig hadde råd til, men argumenterer for at med en modernisering av russisk jordbruk vil kornproduksjonen i Russland kunne økes betydelig.

Han går videre til et direkte sitat fra Trotskij om sovjetstatens intensjoner om fred, gjenoppbygging og nedbemanning av hæren.¹⁵⁶

Hungersnøden i Russland etter verdenskrigen er blant de første tingene Nansen tar tak i. Han gjengir ordrett sin korrespondanse med president Wilson, D. Lloyd George, Orlando og Clemenceau om mulighetene for å etablere en internasjonal humanitær Russlandskommisjon, og hvordan arbeidet har vært både vanskelig og periodevis mislykket.¹⁵⁷

Selv om det ikke er til å unngå at Nansen har ambisjoner om å vekke interessen for handel med Russland, så virker han oppriktig opptatt av å ikke skjule forholdenes virkelige tilstand. Han gjentar igjen og igjen hvor viktig det er at den vestlige verden ikke får et urealistisk positivt inntrykk av forholdene i Russland.

---

¹⁵⁴ Nansen: 1923 forord, upaginert

¹⁵⁵ Nansen: 1923: 2

¹⁵⁶ Nansen: 1923 s. 8-9

¹⁵⁷ Nansen: 1923 s.12-16

3.2.4 Kontinuitet og tilbakevending til kapitalisme

Nansen tar også for seg revolusjonene i 1917 og den kommunistiske idé, slik den kom til uttrykk i Sovjet-Russland. Han forklarer februarrevolusjonen 1917 som et forståelig forsøk på å oppnå et mer demokratisk organisert Russland, og diskuterer kort revolusjon generelt som virkemiddel for forbedring. Oktoberrevolusjonen 1917 og det påfølgende kommunistiske styret blir forklart som et forsøk på å løse genuine samfunnsproblemer og fundamentale urettferdigheter i måten samfunnet var bygget opp over mange hundre år. Volden og forferdelighetene som fulgte blir forklart som en konsekvens av tsardømmets grusomheter, noe som er innlært, og at det eksisterte et behov for hevn. Med utgangspunkt i blant annet denne argumentasjonen har det vært vanlig å plassere Nansen på lag med Nikolaj Bredjajev. Pål Kolstø argumenterte, som vi tidligere har sett, for at 1917 ikke representerte et brudd i Nansens russlandsbilder.¹⁵⁸ Bolsjevismen i Russland vokste for Nansen ut av de unike russiske forholdene, ut av tsartidens urettferdighet, grusomheter og mangel på demokrati.

Når det gjelder innføringen av NEP, den «nye økonomiske politikk» ser Nansen på den som en betydelig kursendring i Russland. Han oppfattet NEP som en vedkjennelse av at det kommunistiske eksperimentet ikke kunne gjennomføres, og virker overbevist om at man nå kan vente seg en gradvis dreining mot et mer kapitalistisk Russland. Han skriver at de fleste bolsjevikene i ledelsen i Sovjet-Russland ser på den økonomiske styringen og avviklingen av pengeøkonomien frem til innføringen av NEP som et feilgrep, og gir den daværende presidenten for kommisjonen for innenrikshandelen en hel side direkte sitat for å illustrere at russerne nå har innsett de faktiske forhold, nemlig at et samfunn ikke kan fungere uten pengeøkonomi, uten privat handel. Gjennom hele boken bruker Nansen tidspunktet for innføringen av NEP som et vannskille, det punktet der ting begynte å snu i riktig retning. Som følge av innføringen av NEP mener han at eventuelle handelsmenn nå burde være positive til å begynne å handle med Russland igjen. Denne idéen om en kapitalistisk vridning eller vendepunkt i russisk historie knyttet til innføringen av NEP-politikken delte Nansen med flere i sin samtid som Neumann, som tidligere nevnt, skriver i sin *Uses of the other The 'East' in European Identity Formation*, forventningen om et nytt kapitalistisk, liberalt Russland.

---

¹⁵⁸ Kolstø: s. 15-17

3.2.5 Hensikt og sitatbruk

Rusland og freden har som nevnt som hensikt å avklare og berolige, noe som kommer frem allerede i forordet. Men bruken av direkte sitat, og referering til hva ledende bolsjeviker har sagt om utviklingen i Russland svekker fremstillingen. Dette kan eksemplifiseres med kapittelet om transportsektoren i Russland. Nansen dedikerer nesten to sider direkte sitat fra den daværende russiske folkekommisæren for veier og kommunikasjoner, som gir et riktig så optimistisk bilde av forholdene. Dette til tross for at både en verdenskrig og en borgerkrig har fått herje havner og togspornettet i et land der infrastrukturen allerede led under enorme avstander og lav befolkningstetthet. Nansen vedkjenner at problemene i transportsektoren er større enn folkekommisæren gir inntrykk av, men må også vedkjenne at han selv ikke har kunnet observere de faktiske forhold ettersom både han og hans utsendinger har stått i en særstilling når de reiste i Russland, som følge av de diplomatiske privilegiene han innehadde som høykommissær for flyktninger.¹⁵⁹

Jeg oppfatter at Nansens framstilling har en helt annen troverdighet når han skriver selv, enn når han støtter seg på mange og lange direkte sitater fra diverse russiske folkekommisærer. Mye av informasjonen han gjengir i sitatene er helt tydelig politisk motivert, og Nansen ender tidvis opp med å fremstå som naiv i sin direkte gjengivelse av det som fremstår som propaganda fra russiske politiske aktører. Der Nansen i *Gjennem Sibirien* briljerer med sin faglige tyngde og sin fortellerkunst faller *Rusland og freden* litt igjennom, og det er nærliggende å anta at spesielt for lesere som hørte til blant de konservative i Norge vil boken ha hatt motsatt effekt av det Nansen ønsket å oppnå. De ville sannsynligvis oppfattet sitatene som propaganda heller enn oppriktige beskrivelser av situasjonen.

3.2.6 Sammendrag

Boken er tydelig oppstått av en frustrasjon over at verdenssamfunnet ikke vil gjennomføre de tiltakene som Nansen mente var naturlige og nødvendige for å få spesielt Russland, men også Europa, på beina igjen. Han presenterer handel mellom Vest-Europa og Sovjet-Russland som en nødvendighet for begge parter. En vinn-vinn-situasjon. Optimismen på vegne av Russland som man kunne spore i *Gjennem Sibirien*, spesielt tilknyttet handel, eksisterer fremdeles hos Nansen. Til tross for verdenskrigen og borgerkrigens herjinger, til tross for to revolusjoner, avvikling av pengeøkonomien og en sultkatastrofe tror Nansen fremdeles på en storslått

---

¹⁵⁹ Nansen: 1923 s. 50-55

fremtid for russerne. Denne fremtiden vokser ut av den russiske folkesjelen, og den ligger i handel. Nansen støtter seg videre på Herders tanke om hver nasjons unike folkesjel, når han erklærer at man må forstå russerne ut fra deres egen psykologi, deres egen historie og deres egne forhold.

Nansen opererer med et skille mellom stat og folk, men går ikke så langt som Broch i sin forakt for de utenlandske innflytelsene som han mener statsmakten Russland har representert historisk. Også han mener at bolsjevismen har vokst ut fra de unike russiske forholdene i perioden frem til revolusjonsåret. Han har ingen tro på kommunismen som samfunnsmodell, men uttrykker forståelse for at russerne reagerte mot tsarrikets urettferdighet med et annet ytterpunkt. Revolusjonsåret representerer dermed ikke i Nansens russlandsbilder et brudd, men kontinuitet, en konsekvens av tidligere forhold. Bolsjevikenes styre har altså vokst ut av en unik russisk situasjon. NEP-politikken oppfatter Nansen som en tilbaketrekning mot en mer kapitalistisk samfunnsmodell. Han mener at NEP er bolsjevikenes innrømmelse om at et samfunn uten penger og et privat marked aldri kan fungere. Der Nansen ser ut til å favorisere kontinuitetssiden i debatten om revolusjonsåret 1917, opererer han heller med innføringen av NEP-politikken som et vannskille i russisk historie. Han fremstiller innføringen av NEP-politikken som en nyvunnet innsikt i at den vestlige kapitalistiske modellen er best. Innføringen av NEP-politikken bidrar dermed til å styrke Nansens overbevisning om de økonomiske mulighetene i Russland for vestlige investorer. Det kommunistiske prosjektet fremstår hos Nansen som en midlertidig tilstand, og innføringen av NEP-politikken bidrar til å sementere den økonomiske utviklingen mot en mer vestlig økonomisk modell i Russland.

3.3.0 Fridtjof Nansens *Gjennom Kaukasus til Volga fra 1929*

Etter verdenskrigen engasjerte Nansen som tidligere nevnt seg sterkt for situasjonen for de mange flyktningene. I sin rolle som høykommissær for flyktninger reiste han i 1925 til Armenia for å se på mulighetene for å bosette armenske flyktninger i et område i det nordvestlige delen av landet nær byen som i dag heter Yerevan¹⁶⁰. Han reiste som deltaker i en kommisjon satt ned av det Internasjonale Arbeidsbyrå. Blant de andre deltakerne var også Vidkun Quisling, som var med som sekretær, og som også tidvis bidro som tolk. Denne turen endte med en rapport som anbefalte internasjonale lån på 900 000 pund til bosetningsprosjektet.¹⁶¹ Nansen skrev også en reiseskildring fra turen, som het *Gjennom*

---

¹⁶⁰ Nansen 1927: forord, upaginert.

¹⁶¹ Greve. 1973: 197

Armenia og kom ut i 1927. To år senere, i 1929 kom det ut en bok til, denne med tittelen *Gjennom Kaukasus til Volga*, hvor Nansen skildret turen videre fra Armenia, gjennom Kaukasusområdet og inn i Sovjet-Russland ved utløpet til Volga. Det er denne boken jeg vil bruke i min analyse.

I *Gjennom Kaukasus til Volga* kommer Nansen tilbake til et format og en sjanger som han mestrer godt. Boken er en reiseskildring på lik linje med *Gjennom Sibirien* og er som tidligere nevnt basert på dagboknotatene Nansen skrev under reisen. Dette gjorde det mulig for han å gjengi turen i stor detalj og nøyaktighet, til tross for at den først stod ferdigskrevet fire år etter at turen hadde funnet sted. Den er lettlest og humørfylt og demonstrerer igjen Nansens gode fortellerevne. Små og store hendelser på turen beskrives og analyseres fortløpende. I 1926 fikk Nansen tilsendt en bok om Kaukasus fra Quisling, som på det tidspunktet oppholdt seg i Moskva. Det er ikke usannsynlig at Quisling sendte han boken som hjelp til skrivingen, men det kommer ikke frem hverken i boken eller i brevene Nansen skrev til Quisling hvorvidt han tok den i bruk eller ikke. En uke etter at Nansen hadde skrevet og takket for bokforsendelsen skrev Nansen derimot et nytt brev til Quisling der han ba om hjelp til å huske et museumsbesøk i Erevan som ikke hadde fått plass i dagboken.¹⁶²

3.3.1 Kultursentrum

En av de få refleksjonene Nansen gjør rundt den russiske befolkningen generelt i denne boken gjør han allerede helt på begynnelsen av turen. En kveld i Tiflis i Georgia fikk reisefølget se en teaterforestilling fremført av en omreisende teatertrupp som hadde kommet reisende helt fra Moskva, og Nansen skriver:

«Som vanlig spillte de fortreffelig, og høstet meget bifall. Det er merkelig slik utpreget evne det russiske folk, og jeg tror også disse Kaukasiere, har for scenisk fremstilling av enhver art: skuespill så vel som drama og tragedie, som også komedie og det burleske – og så opera, og ikke å tale om dansen og balletten og optog. Alle slags opførelser skattes høit av hele folket.»¹⁶³

Han går videre til å fortelle om en underskriftkampanje blant arbeiderne som skal ha blitt arrangert i Moskva etter at det ble foreslått å legge ned balletten og operaen for å spare penger. Nansen skriver at han bekjent var dette den eneste underskriftkampanjen som

---

¹⁶² Kjørheim(red): 18-20

¹⁶³ Nansen. 1929: s. 10

arbeiderbefolkningen i Russland noen gang hadde gått sammen om, og at det lyktes dem å holde operaen og balletten åpen.

Her trer altså Russland frem som kultursentrum. Riktignok skriver Nansen ingenting om hvor eller når han har hørt historien om operaen i Moskva. Det kommer ikke frem om dette er noe han har blitt fortalt av noen i reisefølget eller om han for eksempel har lest det i en avis. Han tidfester heller ikke historien på noe vis. Vi kan ikke med utgangspunkt i Nansens fremstilling vite når dette skal ha skjedd. Dette gjør at det kanskje ikke er direkte usannsynlig at historien har kommet han for øre som følge av en propagandakampanje. Det mest vesentlige i min sammenheng er uansett at Nansen åpenbart har tatt til seg historien, og at den dermed har fått en liten rolle i hans russlandsbilde.

3.3.2 En bjørn i Kaukasus

Tidlig i boken skriver Nansen om et møte med en bjørn utenfor et av hotellene på reisen i den lille fjellandsbyen Passanaur i dagens Georgia. Noen hadde lenket fast en halv voksen, levende brunbjørn der. Nansen forteller at bjørnen var festet slik at folk trygt kunne ferdes forbi, og at bjørnen ikke virket truende på litt avstand. Han skriver så videre at om man kom for nært bjørnen kastet den seg fresende mot en. Opplevelsen i seg selv har ingen større betydning på reisen til Nansen, men han gjør seg noen refleksjoner rundt bjørnen som er litt interessante. Han spør seg om ikke bjørnen kan være en metafor på folkene som bor i Kaukasus, og deres forhold til Europa.¹⁶⁴ Bjørnen var lenket fast i en fjellandsby i det som da var en del av Den Transkaukasiske Sosialistiske Føderative Sovjetrepublikk, formelt en republikk i Sovjetunionen, men ikke en russisk stat i etnisk eller kulturell forstand. Nansen skiller tydelig mellom kaukasierne og russerne, men denne velkjente metaforen på Russland, den russiske bjørnen bruker han altså likevel om befolkningen som bor der. Han bruker ikke bare metaforen, han snur den på hodet. Nå er det kaukasierne som er bjørnen, og russerne som er europeerne.

3.3.3 Det europeiske Russland

Nansen skriver: «Var det kan henne et bilde på de kaukasiske fjell-boers virkelige følelser ovenfor oss Europeere; de har så visst ingen grunn til å elske oss. Det er Europeere som har undervunget dem, og røvet dem friheten.»¹⁶⁵

---

¹⁶⁴ Nansen. 1929: s. 23-24.

¹⁶⁵ Nansen 1929: 23-24

Europeerne i denne sammenhengen er russerne. Her refererer Nansen til Pavel I. og hans annektering av Georgia i 1801, rett før han ble myrdet i en konspirasjon og sønnen Aleksander I kom til makten. Georgia hadde tidligere bedt Katarina den Store om beskyttelse mot Tyrkia og Persia, som begge ønsket å kontrollere de georgiske områdene, men Georgia ønsket ikke å ligge under russisk herredømme, og nasjonalistisk motstand oppstod.¹⁶⁶ Etter revolusjonen i 1917 var Georgia en kort periode uavhengig, men allerede i 1922 ble de innlemmet i Sovjetunionen, etter at den røde armé invaderte året før, som en del av Den Transkaukasiske Sosialistiske Føderative Sovjetrepublikk sammen med Armenia og Aserbajdsjan. Denne republikkdannelsen var også upopulær blant georgiere, som fortsatte sin motstand. I 1936 ble republikken delt, og Den Georgiske Sosialistiske Sovjetrepublikk ble til. Georgia fikk først sin fulle uavhengighet tilbake ved Sovjetunionens fall i 1991.¹⁶⁷

3.3.4 En nyansering

Igjen ser vi altså et bilde av Russland som en europeisk stat hos Nansen, men der Russland deltok i det europeiske sivilisasjonsprosjektet i *Gjennom Sibirien*, og skulle beskytte «Den europeiske kultur» mot de kinesiske invaderende horder i 1914, var det russiske prosjektet i Kaukasus ikke like høyverdig, ifølge Nansen. Han berømmer de forskjellige kaukasiske folkeslagene for sin kampånd ovenfor det han kaller russiske imperialister og inntrengere. Nansen virker imponert over de kaukasiske folkeslagenes evne til å motstå russifisering. Russland har ifølge Nansen angrepet den kaukasiske egenarten. Georgierne har sin identitet som europeere, som kaukasiere og som georgiere, og Nansen kan ikke støtte et angrep på, og en russifisering av, denne identiteten. Kineserne kan fortrenkes og kjempes mot fordi de er utenfra, de er asiater, fremmede, men georgierne har også en identitet som europeere, de er innenfor, en av et «oss». Russisk imperialisme vendt mot en europeisk stat fremstår ikke hos Nansen som akseptabelt. Fortellingen om bjørnen forteller oss likevel at kaukasierne er noe annet. I historien om bjørnen står kaukasierne utenfor det europeiske fellesskapet, de er noe eget. Ideen om en felleseuropeisk identitet blir mindre vesentlig i et narrativ der Sovjet-Russland vender ekspansjonismen i sørvestlig retning. Der Nansen ikke brukte begrepet imperialisme i beretningen om erobringen av det fjerne Østen i *Gjennom Sibirien* blir det brukt flittig om den russiske aktiviteten i Kaukasus, og det er her snakk om imperialisme i klar negativ forstand.

---

¹⁶⁶ Acton. 1995: s. 39.

¹⁶⁷ Thordarson, Fridrik & Filseth, Gunnar. (2016, 7. april). Georgias Historie. I Store norske leksikon. Hentet 10. mai 2016 fra https://snl.no/Georgias_historie

Her nyanseres Russlands europeiske identitet og rolle fra *Gjennom Sibirien*. Russland har hos Nansen sin egenart, sin identitet på lik linje med de andre europeiske nasjonene og folkegruppene, men denne egenarten kan ikke presses på kaukasiene. Nansen støtter fullt og helt georgiernes ønske om en egen og uavhengig stat, og fordømmer russisk ekspansjonisme i Kaukasus. Denne fordømmelsen gjelder heller ikke utelukkende for georgierne, men for hele Kaukasusområdet. Kaukasus er et område med elementer både fra den europeiske og den asiatiske kulturkretsen. Dette gjør at denne utenfor/ innenfor-modellen med utgangspunkt i en europeisk kulturkrets ikke fungerer godt her. Det er i det hele tatt tydelig at Nansen ønsker å gi en så nyansert fremstilling som mulig, både av rollene og identitetene i området, stivbeinte kategoriseringer vil fungere mot sin hensikt. Det som derimot er tydelig er at Russland, som i Nansens narrativ har fått rollen som europeisk stat, ikke står fritt til å angripe og underkaste seg andre europeiske stater og folkegrupper.

3.3.5 En ekspansjonistisk tsar

Når Nansen beskriver kampene mellom de forskjellige folkeslagene i Kaukasus på den ene siden og russerne på den andre siden er det kaukasiernes perspektiv som er i fokus. Seire for de forskjellige folkeslagene i Kaukasus beskrives med positivt ladete ord, mens russiske seire beskrives med utgangspunkt i de negative konsekvensene for folkeslagene i Kaukasus og deres stilling i områdene. Fremstillingen er veldig detaljert.

Tsaren fremstilles i et dårlig lys, og Nansen bruker flere kapitler på å beskrive kaukasiernes heltmodige kamp mot disse urettmessige inntrengerne. Det er tydelig at Nansen har lite til overs for tsarens herjinger i disse områdene. Han siterer lokalbefolkningen på at Russland også har forsømt sine plikter som styresmakt etter at områdene ble underlagt russisk kontroll. I stedet har de fokusert på det han betegner som meningsløse russifiseringsprosjekter. Tsarens fremstilles som grådig og det legges ikke skjul på at Nansen ser på disse erobringene som urettmessige, urettferdige og aggressive.

Når Nansen skriver om ekspansjonismen i Kaukasus er det spesielt tsaren selv som er i fokus. Det er tsaren selv som beskrives som grådig og ekspansjonen skjer nærmest fordi tsaren personlig ønsker det. Nansen skriver:

Vistnok hadde de ikke fornærmet Rusland, vistnok hadde dette ingensomhelst rett til deres lann; men det veide intet mot et keiserlig ønske, deres lann måtte gjøres til en integrerende del av det russiske rike, frie eller selvstyrte stammer i disse fjell, eller på slettene nordenfor, «var ikke forenelig med tsarens verdighet eller ære». Hvad erobringen måtte koste i strømmer av blod, ødeleggelse, nød, jammer og elendighet for

*titusener av fjell-boer, var selvsagt av liten vekt; det var jo disse folks egen skyll, som satte sig op mot keiserlige befalinger*¹⁶⁸

Tsaren opptrer altså nesten alene som ekspansjonshungrig og imperialistisk. Det er nesten tsaren selv som urettmessig invaderer Kaukasus. Det er ikke snakk om et ekspansjonshungrig russisk folk, men en ekspansjonshungrig tsar. Her kommer skillet mellom den statlige og den folkelige sfære igjen inn i bildet, slik vi så i *Rusland og freden*. Det er heller ingenting hos Nansen som tyder på at inntrykket av tsaren på noe måte skal ha endret hans syn på den jevne russer fra reisen gjennom Sibir. Tsaren står som noe eget, og kan fremstå som både usympatisk og grådig uten at Russland adopterer denne karakteristikken på seg av den grunn.

3.3.6 Inn i Russland

Helt mot slutten av reisen kom Nansen inn i det russiske området ved Volga. Fokuset ligger på fiskeriene i området, og spesielt produksjonen av kaviar. Igjen står de rike naturressursene og potensialet for handel sentralt i Nansens narrativ om Russland, slik som vi så i *Gjennom Sibirien* og i *Rusland og freden*. Han gjør blant annet en kort sammenligning av antall tonn norsk fisk hentet opp mellom 1911 og 1927 og antall tonn fisk hentet opp ved munningen av Volga. Det kommer tydelig frem at fisket i Volga er godt.¹⁶⁹

3.3.7 Sammendrag

I *Gjennom Kaukasus til Volga* blir bildet av Russland fra *Gjennom Sibirien* nyansert. Kompleksiteten kommer tydeligere frem. Ideen om et system der det er snakk om en europeisk kulturkrets og en asiatiske kulturkrets der den ene er «innenfor» og den andre er «utenfor» fungerer ikke lengre. I *Gjennom Kaukasus til Volga* er Russland ikke bare en del av den europeiske kulturkretsen, men også en imperialistisk inntrenger. Med rollen som europeisk stat kreves det også at Russland respekterer andre europeiske stater og folkegruppers autonomi. Nansen var dypt kritisk til ekspansjonen av det russiske riket og russifiseringsforsøkene av Kaukasus og la alt ansvar på tsaren og hans personlige ønsker og målsetninger. Skillet mellom stat og folk, som kom så tydelig frem i *Rusland og freden* videreføres her, gjennom en kritikk mot tsaren selv og hans personlige politikk. Det står tydelig for meg at det her ikke er snakk om et imperialistisk Russland, men en imperialistisk tsar.

---

¹⁶⁸ Nansen. 1929: s.71.

¹⁶⁹ Nansen. 1929: s. 145.

Boken fokuserer naturlig nok lite på det russiske folk, men gjør seg en og annen refleksjon underveis. Han hyller blant annet den russiske kulturelle kapitalen og gir inntrykk av at den russiske befolkningen lever og ånder for sine kulturelle institusjoner. I tillegg kommer han igjen tilbake til de rike naturressursene når han mot slutten av reisen kommer frem til munningen av Volga og blir invitert med for å inspisere fiskeriene og kaviarproduksjonen i området. Handelsnarrativet står likevel ikke sentralt i denne boken, men kommer til uttrykk helt på tampen.

3.4 Konklusjon

Nansen reiste til Russland som følge av en invitasjon til å være med som passasjer under en handelsekspedisjon for å etablere en sjørute for handel over Karahavet og inn i Sibir. Nansen lar seg imponere av den mektige urørte naturen han opplever på reisen og potensialet for utvinning av naturressurser og handel blir etter dette et sentralt aspekt ved Nansens Russlandsbilde. Russland er fremtidslandet, med enorme muligheter for de som er villige til å satse og arbeide hardt. Han står ikke uten motforestillinger, og fascineres av de russiske urfolkene og deres skjebne i møte med sivilisasjonen. Den store russiske naturen vekker også noe romantisk i Nansen, som skriver lange, poetiske beskrivelser av skogene, himmelen og elven på sin reise. Et annet sentralt trekk i *Gjennem Sibirien* er hvordan Nansen inkluderer Russland i en felles europeisk kulturell og samfunnspolitisk sfære. I 1914 er russerne i første rekke europeere og deltar i den felleseuropeiske sivilisasjonsutviklingen, og spredningen av den europeiske sivilisasjon. Russland har også en rolle som første forsvarslinje mot det Nansen beskriver som de gule horder, kineserne.

I 1923 er det igjen handel som står aller mest i fokus i Nansens narrativ om Russland. Etter verdenskrigen står Russland som redningen for et splittet og ustabilt Europa. Han vier en hel bok utelukkende til å argumentere for handelsmulighetene som ligger i Russland. Her kommer det tydelig frem at Nansen ikke ser kommunismens inntog i 1917 som et brudd i Russlands historie, men som en forståelig konsekvens av forholdene under tsarstyret. Han viser til og med forståelse for volden og forferdelighetene som vokste ut av bolsjevikenes overtakelse av makten, men gir tydelig uttrykk for at kommunismen som økonomisk system ikke har noen fremtid. Innføringen av NEP-politikken oppfatter han derimot som et vannskille, et vendepunkt, selve innrømmelsen av at kommunismen ikke kan fungere. Med innføringen av NEP-politikken får Nansen sin bekreftelse på at Russland igjen er på veg mot et mer vestlig økonomisk styre. Boken viser Nansen som politisk agitator og

samfunnsdebattant, og selv om han selv skriver om viktigheten av å ha et realistisk bilde av mulighetene i Russland etter verdenskrigen, borgerkrigen og to revolusjoner, fremstår Nansen kanskje som naiv i sin gjengivelse av det som fremstår i stor del som propaganda fra diverse russiske folkekommisærer. Her kommer det også tydelig frem at Nansen skiller mellom folk og stat. Det statlige Russland og det russiske folk er ikke ett og det samme. Han støtter seg på Herders idé om hver nasjons folkesjel og gir uttrykk for at utviklingen i Russland må forstås med utgangspunkt i det russiske folks ånd og historie.

I den siste boken er Nansen igjen på reise, men denne gangen er han i Kaukasus, et område som ikke har en etnisk eller kulturell russisk forankring, men på reisetidspunktet tilhører Sovjetunionen. Bildet av Russland som felleseuropeisk pådriver for sivilisasjonsfremming gjelder ikke her. Når Nansen reiser gjennom disse områdene som eksisterer i et krysningspunkt mellom en europeisk, en asiatiske og en egen kaukasisk kultur blir det tydelig at også oppfatningen om Russland må justeres. Dette Russland som driver russifisering av kaukasierne gjør det ikke på vegne av et europeisk sivilisasjonsprosjekt, men som et uttrykk for imperialismen. Igjen kommer skillet mellom stat og folk tydelig frem. Denne imperialismen i Kaukasus kommer til uttrykk som følge av tsarens personlige ønsker, det er tsaren som er imperialist. Det russiske folk er ikke relevant her.

4.0 Avslutning

4.1 En felles fremtidsoptimisme

Det vi har sett, og som må kunne sies å være et gjennomgående trekk hos både Nansen og Broch er en fremtidsoptimisme knyttet til Russlands fremtidige rolle i et europeisk fellesskap. Hos Nansen gjelder denne fremtidsoptimismen spesielt en russisk inntreden i det universelle felleseuropeiske sivilisasjonsprosjektet, og en idé om Russlands styrkede rolle som likeverdig deltaker i den industrielle verdensøkonomien. Olaf Brochs fremtidsoptimisme bygger især på hans håp om en gradvis politisk vending i Russland mot et mer liberalt politisk styre. I den forstand eksisterer det et skille mellom Broch og Nansens bilder av Russland, der fokuset hos Nansen i størst grad knyttes til en kulturell og økonomisk fremtidsoptimisme, mens Broch fokuserer mer på det politiske Russland.

Hos Broch dominerer denne optimismen først og fremst frem til bolsjevikerevolusjonen i oktober 1917. Etter februarrevolusjonen samme året når Brochs visjoner for Russlands fremtidige demokrati og liberalisering sitt klimaks. Hans forståelse av februarrevolusjonen

1917 kan sies å representere et kontinuitet i Brochs russlandsbilder. Russland tar i hans narrativ her et stort steg mot en mer liberalt og vestlig styreform, og de Broch refererer til som «fremmedelementer» i de russiske maktsirklene byttes ut med russere. Denne bevegelsen har i Brochs fremstilling ligget i kortene siden publiseringen av reisebrevene i 1902. Etter oktoberrevolusjonen i Russland forsvinner fremtidsoptimismen hos Broch og byttes ut med gru og dyp skuffelse over det Broch oppfatter som en katastrofe for Russland og russerne. Oktoberrevolusjonen blir hos Broch stående som et brudd i hans russlandsbilder, der den liberale utviklingen brått tar slutt til fordel for en tilbakevending til et styre som for Broch ligner mer på de styggeste sidene av det gamle autokratiske styresettet.

Nansen på sin side ser ikke ut til å reagere like kraftig på revolusjonen, endringene i samfunnet og politikken som føres i Russland etter revolusjonen, men holder på sin oppfatning om at Russland har stort potensiale som handelspartner for Vesten, og en stor fremtidig kulturell kapital. Hos Nansen er Russland fremtidslandet, både i handelssammenheng, og i kulturell forstand, og dette bildet falmer ikke i møtet med hverken februar- eller oktoberrevolusjonen.

4.2 Nansen, det nye Amerika og det ambivalente synet på modernisering

Nansen er mye større grad enn Broch eksplisitt i sin inkludering av Russland i oppfatningen av en universell, felleseuropeisk sivilisasjon. Der Broch er noe mer forsiktig i sine fremtidsvisjoner for Russland, erklærer Nansen fra første øyeblikk sin oppfatning av Russland som det ressursrike fremtidslandet og russerne som representanter for den europeiske sivilisasjonen. Fokuset ligger hele veien på likhetene mellom det russiske og det vestlige, og alle mulighetene denne delen av verden representerer for et Europa under og etter verdenskrigen.

Russland får av Nansen en avgjørende rolle i forsvaret av den truede europeiske kultur i møtet med de han kaller «de gule», kineserne og koreanerne. Bolsjevikrevolusjonen ser ut til å bryte litt med denne inkluderende oppfatningen, men i boken *Rusland og freden* bruker Nansen så innføringen av NEP-politikken som et vannskille, der han oppfatter at det politiske Russland er i bevegelse mot en mer vestlig og kapitalistisk styremåte. Innføringen av NEP-politikken bidrar altså til å styrke Nansens bilde av Russland som en stat i utvikling mot en mer kapitalistisk pengeøkonomi.

Idéen om en felleseuropeisk identitet får likevel mindre betydning i behandlingen av den historiske utviklingen i Kaukasus i boken *Gjennem Kaukasus til Volga* fra 1929. Ut fra min analyse behandler Nansen Russland på lik linje med andre europeiske stater, og med utgangspunkt i felles europeisk identitet. Samtidig legger han vekt på Kaukasus' rett til autonomi som medlemmer av det samme europeiske «vi». Kineserne får hos Nansen ingen lignende rett til autonomi. I Kaukasus mister altså Russland sin rolle hos Nansen som pådriver for det felleseuropeiske sivilisasjonsprosjektet, idet de går inn i et område som han plasserer innenfor denne felleseuropeiske identiteten.

Han ser også for seg en oppvåkning, en befrielse som vil slippe de bundne krefter fri, de politiske fangene, de forviste. Også hos Nansen ser vi oppfatningen av det prerevolusjonære Russland på vei økonomisk og politisk mot Vest-Europa. I politisk forstand kan vi altså snakke om at Nansen representerer synet på et Russland på vei inn det universelle felleseuropeiske sivilisasjonsprosjektet, selv om Nansen allerede i 1913 i *Gjennem Sibirien* etablerer Russland som en del av den felleseuropeiske kulturen.

På lik linje med Myklebost og Nielsen mener jeg at Nansens russlandsbilder først og fremst er fundert på fremtidsoptimisme. Hans idé om Russland som det nye Amerika er likevel ikke uten en viss ambivalens. I Nansens bilder av Russland ligger det en spenning mellom det førmoderne og det moderne, der det kan skimtes en ikke ubetydelig modernitetskritikk, eller sivilisasjonskritikk, som tydeliggjøres blant annet i Nansens omtale av urfolk.

Nansens moderniseringskritikk i *Gjennem Sibirien* kan kanskje tas til inntekt for strømningene beskrevet av Malia som en romantiserende idé om det tradisjonelle, åndelig rene Russland, som enda ikke var ødelagt av industrialisering og «sivilisering». Jeg velger først og fremst å knytte dette opp til Nansens interesse for urfolk og naturfolk, hans eventyrlyst og lengsel etter det nye og uoppdagede. Ettersom Nansen begrepsmessig skiller mellom russerne og urfolkene, blir det også naturlig å skille mellom urfolkene som eventuelle representanter for noe mer naturnært og urmenneskelig, og russerne, som hos Nansen jo representerer sivilisasjonen. Jeg mener også at moderniseringskritikken knyttet til urfolk i *Gjennem Sibirien* ikke spiller en like avgjørende rolle som Nansens bilder av Russland som «det nye Amerika», slik Myklebost og Nielsen formulerer det. Dette går også igjen i Nansens senere bøker, og står igjen spesielt sterkt i *Rusland og freden*.

Samtidig gir Nansen et noe kritisk bilde av russiske jordbruksmetoder. Han eksemplifiserer kanskje til en viss grad den europeiske oppfatningen av russisk landbruk som tilbakeleggende, som Broch skriver om og kritiserer i sine reisebrev 11 år tidligere.

4.3 Broch, Vesten og Russland

Det er flere ting som taler for at Broch representerer synet på Russland som en stat i gradvis bevegelse inn i den universelle felleseuropeiske sivilisasjonen.

I reisebrevene fra 1902 ser fremtidsoptimisme ut til å være et gjennomgående tema. Sakte men sikkert vil Russland tre frem som politisk likeverdig med de vestlige landene. Et annet gjennomgående tema i disse reisebrevene er tegn til vestlig påvirkning og modernisering. Det at Broch velger å bruke H.C Andersen som litterær referanse når han beskriver den russiske landsbygda i reisebrevene i stedet for de russiske forfatterne, trenger ikke bare å bygge på Brochs egen kjennskap til og forkjærlighet for den danske forfatteren, men kan kanskje også ses som et virkemiddel som trekker Russland nærere, og bidrar til å styrke inntrykket av likhet mellom den russiske og den skandinaviske landsbygda.

Jeg vil også trekke frem Brochs engasjement for nødvendigheten av Russland som en aktiv deltaker i verdenskrigen mot Tyskland. Broch opptrådte som en engasjert pådriver for Russlands rolle i krigen, og fremhevet nødvendigheten av å bekjempe Tyskland. Han så en seier for ententemaktene i verdenskrigen som en forutsetning for videre fredelig utvikling i Europa. Videre argumenterer han i artikkelen «Det nye Rusland og nationalismen», publisert 1. april i 1917, for at Russland som følge av februarrevolusjonen i fremtiden ikke bare ville opptre som kampfelle i krigen, men som åndsfelle. Dette må kunne oppfattes dit hen at når Broch argumenterer for et fremtidig fritt og progressivt Russland, så snakkes det samtidig om et mer vestlig Russland.

I *Proletariatets diktatur* fra 1923 dukker det likevel frem et ganske annet bilde. Som vi har sett forklarer Broch utbredelsen av bolsjevismen i Russland med den russiske folkesjelen. I likhet med Nansen bygger han altså sin historieforståelse på Herder og historismens oppfatning av nasjonens unike folkesjel som avgjørende for forståelsen av nasjonshistorien. Med utgangspunkt i denne russiske folkesjelen etablerer Broch et skille mellom det vestlige og det russiske. Han erklærer som nevnt utviklingen i Russland som utenkelig i Vesten, og trekker frem det han beskriver som lavere drifter når han forklarer den russiske folkesjelens hang mot bolsjevismens ødeleggende praksis. I denne redegjørelsen settes også tysk kultur opp mot den russiske, og det blir tydelig at kulturnasjonen Tyskland sto mye bedre rustet til å

håndtere en gryende kommunistisk bevegelse. Dette er en fremstilling som bidrar til å gjøre Russland og Vesten til to separate sfærer igjen, og bildet av en gradvis utvikling mot et mer vestlig Russland blir lagt dødt. Det er lett å få assosiasjoner til et Russland som igjen faller tilbake til å være en bakstreversk, mer østlig stat. Det blir dermed tydelig at oktoberrevolusjonen i Brochs narrativ representerer et brudd i hans russlandsforståelse.

4.3 Broch og skillet mellom stat og folk

I Brochs russlandsbilder finner vi et eksplisitt skille mellom den russiske stat og det russiske folk. Dette skillet oppfatter jeg som avgjørende og definerende for hele Brochs oppfatning av russisk historie og samtidsutvikling, en hovednerve i Brochs idéer om Russland. I reisebrevene fra 1902 dukker det bare opp et hint om denne todelingen. Man kan skimte et slikt skille i tilstedeværelsen av myten om Ivan den grusomme, som står i skarp kontrast til bildene Broch ellers skaper av det russiske folk, som tilsynelatende er gjestfriheten selv, hyggelige og hardtarbeidende.

Dette skillet kommer likevel først tydelig frem i artikkelen «Det nye Rusland og nationalismen» i Aftenposten fra 1. april 1917, der Broch erklærer Romanovslekten med sitt delvis tyske opphav for halvfremmede. For Broch representerer altså avslutningen av tsarstyret i Russland en nasjonalisering av styresettet, en sammenføyning av stat og folk. Denne sammenføyningen blir konkret uttrykt i programmet til den provisoriske regjeringen gjennom rettsstatsprinsipper og valgt representativt styresett. Det er her grunnlaget for Brochs optimisme for fremtiden ligger. Et Russland styrt av russere er for Broch et Russland som kan oppnå store ting.

Februarrevolusjonen 1917 må i Brochs tolkning oppfattes i et kontinuitetsperspektiv. Fjerningen av tsarregimet til fordel for en russisk midlertidig regjering er en utvikling som hos Broch har ligget i kortene helt siden reisebrevene fra 1902. Samtidig legger Broch opp til at man må oppfatte revolusjonen som en videreføring av en fire hundre år gammel tradisjon for patriotisk nasjonalisme og nasjonalånd i Russland.

Ettersom jeg mener Broch ser februarrevolusjonen hovedsakelig i et kontinuitetsperspektiv, representerer oktoberrevolusjonen 1917 et brudd i hans fremstilling, og en tilbakeføring til skillet mellom stat og folk. Denne gangen er det fremmedheten til bolsjevikene som skiller den russiske stat og det russiske folk. Broch mener å se at folket og staten er i utakt. I dette skillet oppfatter Broch det postrevolusjonære Russlands store katastrofe. Dette skillet som så

vidt kunne skimtes i 1902 når sitt klimaks i *Proletariatets diktatur*. Skillet vokser og blir noe som river og sliter Russland i stykker. Bolsjevikenes styre «ligger utenpå» det russiske, Det er en sykdom, kvelende og ødeleggende. Den liberale utviklingen Broch fulgte gjennom reisebrevene i 1902, og som vi kan lese i artikkelmaterialet som ble publisert i årene etterpå tar en helomvending og Russland faller tilbake inn i det Broch blant annet beskriver som et åndelig mørke.

4.4 Nansen og det økonomiske Russland

Hos Nansen er ikke skillet mellom stat og folk like avgjørende og definerende som hos Broch. Nansens fokus ligger hele veien på Russlands potensiale som en europeisk stat, i åndelig og spesielt i ressursmessig sammenheng. Skillet mellom den russiske stat og det russiske folk eksisterer likevel i Nansens narrativ om Russland, og figurerer dermed også i hans russlandsbilder. Han beskriver blant annet i *Rusland og freden* både Romanovslekten og bolsjevismen som «en tynn vesteuropeiske ferniss» over Russland. Dette skillet får likevel en litt annen form hos Nansen enn hos Broch. Der Broch ser skillet som en del av den katastrofale ødeleggelsen av Russland som bolsjevikstyret representerer, legger Nansen til grunn at skillet mellom den russiske stat og det russiske folk i vestlig perspektiv bør trekke Vesten og Russland tettere sammen. Russland er så mye mer enn det politiske Russland, Russland er «fremtidslandet», «det nye Amerika», den russiske staten er noe helt annet.

Nansen oppfatter bolsjevikrevolusjonen som en reaksjon på mange århundrer med undertrykkelse og grusomheter. I *Rusland og freden* går Nansen langt i å vise forståelse for bolsjevikrevolusjonen. Han gir uttrykk for at revolusjonen vokste ut av et genuint behov for endring. Selv volden og grusomhetene virker det som Nansen oppfatter som i hvert fall til dels rettmessige reaksjoner på århundrer med undertrykkelse og mangel på rettferdighet, en slags rettmessig hevn for tsarstyrets eget voldsregime. Selve bolsjevismen mener Nansen også at har vokst ut av unike russiske forhold.

I stedet ser det ut som Nansen opererer med et rent politisk vendepunkt i innføringen av NEP-politikken i 1921. Dette vendepunktet bygger også opp under min oppfatning av Nansens fremtidsvisjoner for Russland, og hans inkludering av Russland i den vestlige sfæren. Her er Nansen helt på bølgelengde med Neumanns beskrivelse av strømmingene i Europa etter bolsjevikrevolusjonen, som oppfattet NEP som en kommunistisk fallitterklæring til fordel for mer kapitalistiske løsninger, og handelsoptimisme. NEP-politikken bidrar til å sementere Nansens håp for et tettere økonomisk samarbeid mellom Vesten og Russland.

Voldshandlingene får ikke like mye forståelse hos Broch, som ser volden, blant andre negative ting som et tegn på bolsjevikenes åndelige forfall og appell til de lavere drifter hos russerne. Hos Broch står den store russiske skjønnlitteraturen som et enslig fyrtårn i det han oppfatter som et åndelig mørke i Russland etter 1917.

Både Olaf Borch og Fridtjof Nansen ser fremtiden for Russland først og fremst i en tilnærming mellom Russland og Vesten. Mens Broch gir et bilde av Russlands politiske tilnærming til Vesten, en fremstilling som havarerer med oktoberrevolusjonen, holder Nansen gjennom hele perioden fast på en fremstilling som uttrykker forhåpning om vestlig økonomisk tilnærming til Russland, et sted han ser på som det nye Amerika.

Kilder

- Broch, Olaf. 25.05.1902. "Fra Rusland I" *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 29.05.1902. "Fra Rusland II" *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 30.05.1902. "Fra Rusland III" *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 11.06.1902. "Fra Rusland IV" *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 17.06.1902. "Fra Rusland V" *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 19.07.1902. "Fra Rusland VI" *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 22.07.1902. "Fra Rusland VII" *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 23.07.1902. "Fra Rusland VIII" *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 26.07.1902. "Fra Rusland X" *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 27.07.1902. "Fra Rusland XI Del 1" *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 29.07.1902. "Fra Rusland XI Del2" *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 25.01.1905. "Stormen i Rusland. Revolutionens Slagord» *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 16. 09. 1913. «Literære konventioner med Russland. Hvor langt er Norge kommet?» *Aftenposten*
- Broch, Olaf 24.02.1914 «Forsvarsstrømningen i Sverige «Novoje Vremja»s duplik» *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 16.03.1916. «Rusland. En artikkel om vort land og folk» *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 20.04.1916. «Russlands universiteter. Store løft for videnskapen» *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 15.03.1917. «En verdenshistorisk begivenhed» *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 01.04.1917. «Det nye Rusland og nationalismen» *Aftenposten*
- Broch, Olaf. 19.12.1917. «Bolsjevismens Rusland. Et par randbemerkninger» *Aftenposten*

Broch, Olaf. 1923. *Proletariatets diktatur: set og tænkt fra forsommeren 1923*. H. Aschehoug & co (W. Nygaard) Kristiania

Broch, Olaf. 1924. *Proletariatets diktatur Folkeutgave*. H. Aschehoug & co (W. Nygaard) Kristiania

Nansen, Fridtjof *Gjennem Sibirien* Dybwad Trykkeri Christiania 1914.

Nansen, Fridtjof *Russland og freden* Kristiania Jacob Dybwads Forlag 1923.

Nansen, Fridtjof *Gjennem Armenia* København Jacob Dybwads forlag 1927.

Nansen, Fridtjof *Gjennem Kaukasus til Volga* København Jacob Dybwads forlag 1929.

Litteratur

Acton, Edward. 1995. *The present and the past Russia, The tsarist and soviet legacy* Pearson Education Limited. Longman group UK Limited. Edinburgh.

Danielsen, Egil. 1964. *Norge – Sovjetunionen Norges utenrikspolitikk ovenfor Sovjetunionen 1917-1940* Norges almenvitenskapelige forskningsråd. Halden.

Edv Bull. (2009, 13. februar). I Norsk biografisk leksikon. Hentet 18. april 2016 fra https://nbl.snl.no/Edv_Bull

EGGE, Åsmund. 2002. *Fra Aleksander II til Boris Jeltsin* Universitetsforlaget. Oslo.

Fornäs, Johan. 1995. *Cultural theory & late modernity* Sage publications Ltd. London. California. New Delhi.

Gallis, A. 1957 «Bibliography of Olaf Broch's Published Writings" *Scando Slavica* 3 Munksgaard København

Goplen, Ådne. (2009, 14. februar) Panslavisme. I Store norske leksikon. Hentet 10. mai 2016 fra <https://snl.no/panslavisme>

Greve, Tim 1973 *Fridtjof Nansen 1861-1904* Gyldendal Norske Forlag Oslo

Greve, Tim 1974 *Fridtjof Nansen 1905-1930* Gyldendal Norske Forlag Oslo

Hirsch, Francine. 2005. *Empire of nations Ethnographic knowledge and the making of the Sovjet Union*. Cornell University Press New York

Holtmark, Sven G. og Mankova Petia. 2015. *Naboer I frykt og forventning Norge Russland 1917-2014* Pax Forlag AS. Oslo

Huntford, Roland 1996 *Fridtjof Nansen: mennesket bak myten* Aschehoug. Oslo

Jølle, Harald Dag 2011 *Nansen Oppdageren* Gyldendal norske Forlag AS. Oslo

Kappeler, Andreas 2001 *The Russian Empire A multiethnic history* Pearson Education limited
Edinburgh

Kjærheim, Steinar 1978 *Fridtjof Nansen brev V 1926-1930 Tillegg 1888-1925*
Universitetsforlaget Oslo

Kolstø, Pål 1996 «Norske Russlandsbilder» *Europa i dag* Nr. 1 Europa-programmet. Oslo

Malia, Martin. 1999. *Russia under western eyes –From the bronze horseman to the Lenin mausoleum* Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts. London. England.

Myklebost, Kari Aga 2010 *Borealisme og kulturnasjonalisme Bilder av nord i norsk og russisk folkeminnegransking 1830-1920* PHD-avhandling i historie Universitetet i Tromsø, Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning, Institutt for historie og religionsvitenskap.

Myklebost, Kari Aga. 2011. «Fridtjof Nansen og det russiske nord» *Ottar Polare jubileerkunnskap og politikk i nordområdene* Nr. 5. Tromsø museum Universitetsmuseet. Tromsø

Myklebost, Kari Aga, Nilsen, Jens Petter. 2014 «Russlands todelte ansikt» *Syn og segn Tidsskrift for kultur, samfunn og politikk* Nr. 4. Litteraturselskapet Det norske Samlaget Oslo

Mønnesland, Svein. (2009, 13. februar). Olaf Broch. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 11. mai 2015 fra https://nbl.snl.no/Olaf_Broch

Naarden, Bruno. 1992. *Socialist Europe and revolutionairy Russia: Perception and prejudice 1848-1923*. Cambridge University Press. Cambridge.

Neumann, Iver B. 1999. *Uses of the other: "the East" in European identity formation*. Manchester University Press. Manchester.

Nielsen, Jens-Petter 1976 *Normannismen i russisk historieforskning 1749-1949 Hovedlinjer* Hovedoppgave i historie. Historisk filosofisk embetseksamen. Universitetet i Oslo.

Nielsen, Jens-Petter 2004 «Norske bilder av Russland i lys av den svensk-norske unionen» hentet fra Büchten, Daniela, Dzjakson, Tatjana, Nielsen, Jens-Petter (red). 2004. *Norge-Russland Naboer gjennom 1000 år* Scandinavian Academic Press. Oslo

Nielsen, Jens-Petter (red.) 2014 *Russland kommer nærmere Norge og Russland 1814-1917*. Del 1. Pax Forlag A/S Oslo

Nistad, Bjørn 2012 *Tsar-Russlands utenrikspolitikk 1700-1917*. Vidarforlaget AS. Oslo

Perrie, Maureen 2002 *The Image of Ivan the Terrible in Russian Folklore*. Cambridge studies in oral and literate culture. (red). Ruth, Burke Peter, Finnegan. Cambridge: Cambridge University Press.

Roginskij, Vadim 2004 «1814 og 1905 – To viktige år i Norges i historie» hentet fra Büchten, Daniela, Dzjakson, Tatjana, Nielsen, Jens-Petter (red). 2004. *Norge-Russland Naboer gjennom 1000 år* Scandinavian Academic Press. Oslo

Svendsen, Lars Fredrik Händler. (2011, 21. november). Semiotikk. I Store norske leksikon. Hentet 18. februar 2016 fra <https://snl.no/semiotikk>.

Thordarson, Fridrik & Filseth, Gunnar. (2016, 7. april). Georgias Historie. I Store norske leksikon. Hentet 10. mai 2016 fra https://snl.no/Georgias_historie.

Vogt, Carl Emil 2004 «Fridtjof Nansen og Russland Humanitært arbeid» hentet fra Büchten, Daniela, Dzjakson, Tatjana, Nielsen, Jens-Petter (red). 2004. *Norge-Russland Naboer gjennom 1000 år* Scandinavian Academic Press. Oslo

Vogt, Carl Emil 2011 *Fridtjof Nansen Mannen og verden* Cappelen Damm AS. Oslo

Wæhle, E. (2009, 14. feb. 2009). Nenets. Store Norske Leksikon. Hentet 12. aug. 2015, fra <https://snl.no/nenets>

Øksnevad, Reidar 1947 *Russland i norsk litteratur En bibliografi* Cammermeyers boghandel Gustav E. Raabe. Oslo

Annet

Kari Aga Myklebost 04.05.2016 Oversettelse til norsk og definisjon av de russiske begrepene «russkij» og «rossijskij». I skriftlig kommentar til oppgaveutkast.